

स्थानीय सरकार

चौतारा सागाँचोकगढी नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
चौतारा, सिन्धुपाल्चोक, वागमती प्रदेश

**चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका राजस्व सुधार कार्ययोजना
(अन्तिम प्रतिवेदन)**

Revenue Improvement Action Plan (RIAP)

२०७८

नेपाल डेभलपमेन्ट कन्सल्टेन्सी

गोठार, काठमाडौं

इमेल: nedpdev.consultancy@gmail.com

परिच्छेद १: परिचय	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य	२
१.३ राजस्व सुधार योजनाले राखेका उद्देश्यहरु	४
१.४ राजस्व सुधार योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया	५
१.४.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका चरणहरु	५
१.४.२ सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन	६
१.४.३ प्रारम्भिक अभिमुखीकरण तथा राजस्व कार्ययोजना सम्बन्धी छलफल	७
१.४.४ नगरपालिकासँग छलफल र सूचना सङ्कलन	७
१.४.५ राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी तथा राजस्व प्रक्षेपण	८
१.४.६ मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी तथा नगरपालिकामा प्रस्तुतीकरण र सुझाव संकलन	८
१.४.७ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुशरण	९
१.५ राजस्व सुधार योजनाका सीमाहरु	९
परिच्छेद २. नगरपालिकाको विद्यमान अवस्था	१०
२.१ संक्षिप्त परिचय	१०
२.२ मानव संसाधनको अवस्था	२१
२.३ भौतिक सम्पत्तिको अवस्था	२३
परिच्छेद ३. नगरपालिकाको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता	२५
३.१ राजस्व अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था	२५
३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था	२५
३.१.२ कानुनी व्यवस्था	२५
३.१.३ नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरु	३०
३.२ आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था	३२
३.३ आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण	३३
३.३.१ स्थानीय कर राजस्व	३४
३.३.२ गैर कर राजस्व	४०
३.४ नगरको आन्तरिक राजस्व परिचालनको अग्रणी स्रोत	४५
परिच्छेद ४. नगरपालिकाको आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा विद्यमान अवस्था	४७
४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति	४७
४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता	४९
४.३ आन्तरिक आय परिचालन	५०
४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरु	५२

परिच्छेद ५. राजस्व सुधार कार्ययोजना	५४
५.१ रणनीति तथा कार्यनीति	५४
५.२ राजस्व तथा कर सुधार कार्ययोजना.....	५६
५.३ राजस्व प्रशासन सुधार कार्ययोजना	६०
परिच्छेद ६. आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण	६३
६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण.....	६३
६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण	६५
परिच्छेद ७. कार्यान्वयन तथा अनुगमन	६७
७.१ अपेक्षित नतिजा	६७
७.२ राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयन.....	६९
७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन.....	६९
अनुसूची	७३
अनुसूची १: तथ्याङ्क सङ्कलन सूची	७३
अनुसूची २: विषयगत विश्लेषणको नमूना फाराम	८१
अनुसूची ३: वस्तुगत विश्लेषणको नमूना फाराम.....	८५
अनुसूची ४: आय प्रक्षेपणको ढाँचा	८७
अनुसूची ५: माईन्ट्युट.....	९०
अनुसूची ६: वागमती प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयबाट प्राप्त पृष्ठपोषण माथि सम्बोधन.....	९३

तालिकाहरूको सूची

तालिका १: वडा विभाजन तथा भौगोलिक अवस्था सम्बन्धी विवरण	१०
तालिका २: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको वडागत घरधुरी र जनसङ्ख्या विवरण	१३
तालिका ३: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको भू-उपयोगको प्रकार	१४
तालिका ४: नगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण	२१
तालिका ५: तहगत राजस्व अधिकार	२५
तालिका ६: प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट (प्रतिशतमा)	३१
तालिका ७: कर राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था	३१
तालिका ८: राजस्व बाँडफाँटका लागि भएको सिफारिसको आधारहरू (प्रतिशतमा)	३२
तालिका ९: नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था	३२
तालिका १०: सम्पत्तिकरको संभावना	३४
तालिका ११: मालपोत करको संभाव्यता	३५
तालिका १२: घरजग्गा बहाल करको संभाव्यता	३६
तालिका १३: व्यवसाय करको संभाव्यता	३८
तालिका १४: राजस्व परामर्श समिति पदाधिकारी तथा जिम्मेवारी	४७
तालिका १५: नगरपालिकाको आय सङ्कलनको अवस्था (रु)	५०
तालिका १६: नगरपालिकाको कुल आयमा योगदान (रु हजारमा)	५१
तालिका १७: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको रणनीति तथा कार्यनीति	५४
तालिका १८: स्थानीय कर राजस्व सुधार कार्ययोजना	५६
तालिका १९: गैर कर राजस्व सुधार कार्य योजना	५८
तालिका २०: राजस्व प्रशासन सुधार कार्य योजना	६०
तालिका २१: आगामी ३ वर्षका लागि राजस्व प्रक्षेपण आधार	६३
तालिका २२: आगामी ३ आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण (रु मा)	६५
तालिका २३: नगरपालिकाको अपेक्षित आय संक्षेपमा	६७
तालिका २४: अनुगमन योजना	७०

चित्रहरूको सूची

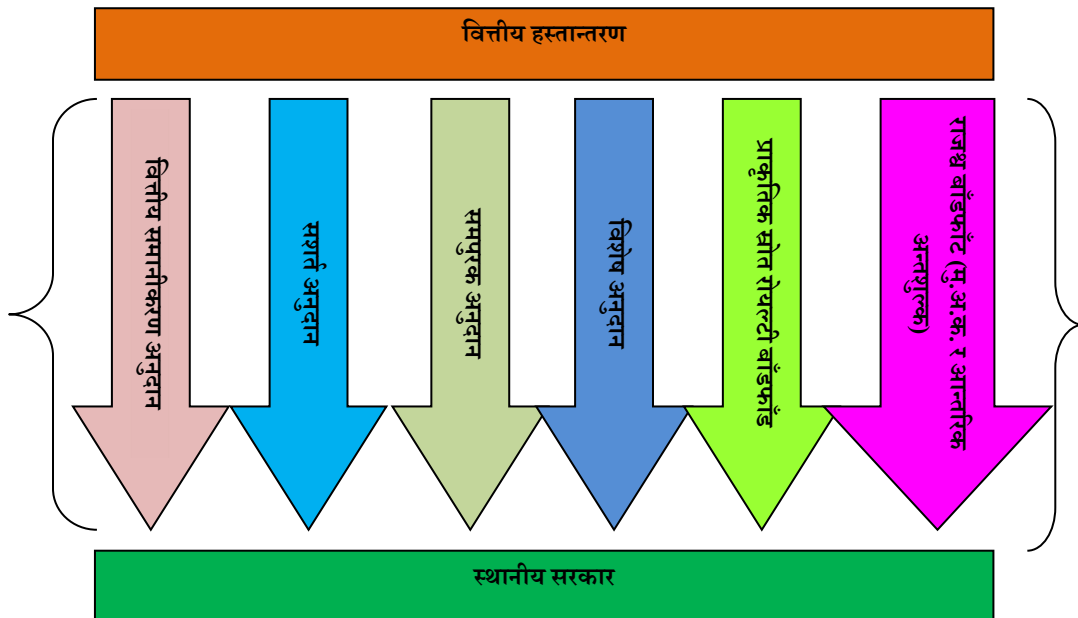
चित्र १: वित्तीय हस्तान्तरण सम्बन्धी व्यवस्था	१
चित्र २: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको औचित्य	४
चित्र ३: राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रक्रिया तथा चरणहरू	५
चित्र ४: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको संगठनात्मक तालिका	२३
चित्र ५: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको कुल बजेटमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशत)	६८
चित्र ६: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	७०

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको राज्य सञ्चालन संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग तीन वटै तहले गर्ने व्यवस्था विद्यमान संविधानले गरेको छ । संवैधानिक अधिकारभित्र रही स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय सरकारहरूलाई कार्य जिम्मेवारी तथा स्रोत परिचालन गर्न सक्ने उलेख्य अधिकार प्रदान गरेको छ । स्थानीय सरकारले आ-आफ्नो क्षेत्रमा पर्ने सेवा प्रवाह तथा विकास निर्माणको क्षमतालाई वृद्धि गर्न, आय परिचालन क्षमतालाई वृद्धि गर्न तथा आय परिचालन क्षमतामा पनि सुधार गर्न आवश्यक हुन्छ । यसका अतिरिक्त प्राकृतिक तथा अन्य मानवीय कारणले अकस्मात सिर्जना हुने प्रतिकूल परिस्थितिलाई सामना गर्नसक्ने गरी उत्थानशील हुन पनि आय परिचालन क्षमता सुदृढ हुनु पर्दछ ।

स्थानीय सरकारलाई संविधानद्वारा प्रदत्त कार्यजिम्मेवारी पुरा गर्न आवश्यक पर्ने साधनको परिपूर्तिका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपुरक अनुदान र विशेष अनुदान दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट प्रदान गरिने यस्तो अनुदानले मात्र स्थानीय तहको सबै आवश्यकता पुरा गर्न सम्भव नहुने र राज्य शक्तिको बाँडफाँड गर्दा राज्यको राजस्व अधिकारको समेत तहगत सरकारबीच शक्तिको बाँडफाँड गरिने हुँदा सङ्घीय वित्त व्यवस्थापनका मान्यता अनुसार स्थानीय तहलाई विभिन्न कर तथा गैर कर लगाउने र उठाउने गरी राजस्व अधिकार समेत संवैधानिक रूपमै प्रदान गरिएको छ । अनुदान र राजस्व अधिकार बाहेक स्थानीय तहले संविधान र सङ्घीय कानून बमोजिम राजस्व बाँडफाँड बापत प्राप्त गर्नसक्ने र नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृतिमा ऋण लिन सक्ने कानुनी व्यवस्था समेत गरिएको छ ।

चित्र १: वित्तीय हस्तान्तण सम्बन्धी व्यवस्था

साथै, नेपालको संविधान र प्रचलित कानूनहरूले आर्थिक तथा प्रशासनिक सक्षमताका आधारमा मालपोत वा भूमिकर, सम्पत्ति कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, घर बहाल कर

र व्यवसाय करलाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखिएको छ । यसैगरी गैर करहरूमा राहादानी शुल्क, भिसा शुल्क, पर्यटन दस्तुर, सेवा शुल्क र दण्ड जरिबाना लगाउने अधिकार सङ्घीयसरकारलाई, पर्यटन शुल्क, सेवा शुल्क तथा दण्ड जरिबाना लगाउने अधिकार प्रदेश सरकारलाई र सेवा शुल्क, पर्यटन शुल्क तथा दण्ड जरिबाना लगाउने अधिकार स्थानीय सरकारलाई दिइएको छ ।

स्थानीय तहका सरकारले राजस्व असुली तथा खर्च सम्बन्धी विषयमा सम्बन्धित सभा समक्ष विधेयकको रूपमा प्रस्ताव राखी सो प्रस्ताव बहुमतबाट पारित गरी सो पारित भएको विधेयकलाई प्रदेश कानून बमोजिम (धारा २२६) प्रमाणित गरी ऐनको रूप लिएपछि मात्र आम्दानी तथा खर्च गर्न मिल्छ । स्थानीय तहले कुनै कर लगाउँदा त्यस्तो करको आधार, दर र सङ्कलन गर्ने तौर तरिका कानूनमा व्यवस्था गरेरमात्रै गर्नु पर्छ ।

स्थानीय सरकारको बढ्दो खर्च धान्नका लागि र उनीहरूको सामर्थ्य वृद्धि गर्नका लागि ती निकायहरूको आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा वृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता बन्न पुगेको छ । यसका लागि स्थानीय तहको राजस्व अधिकारका सम्भावनाहरूको खोजी गर्ने, सम्भाव्य क्षेत्रको राजस्व परिचालनका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र व्यवस्थापकीय सुधारका उपायहरू पहिचान गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने र ती सबै प्रयासका आधारमा आगामी दिनमा परिचालन गर्न सकिने वास्तविक आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गर्ने कार्यका लागि राजस्व सुधार कार्ययोजना खाँचो देखिन्छ ।

यसै पृष्ठभूमिमा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सम्बन्धी वर्तमान स्थिति अध्ययन र विश्लेषण गरी राजस्व सुधारका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरूको पहिचान गर्ने, समग्र राजस्व प्रशासनलाई सुदृढ गर्ने तथा सोका आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण कार्यमा सहजीकरण गर्नको लागि राजस्व सुधार कार्ययोजना (Revenue Improvement Action Plan) तयार गरी अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यक छ । सोही कार्यका लागि प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत वागमती प्रदेश शुसासन केन्द्रले चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्नका लागि आवश्यक प्राविधिक सहयोग गर्ने कार्यक्रम अन्तर्गत यो राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गरिएको हो ।

यो कार्ययोजना तयार गर्ने क्रममा नगरपालिकाका प्रतिनिधि, कर्मचारी तथा अन्य सरोकारवाला पक्षहरूलाई राजस्व परिचालनको क्षेत्रमा आधारभूत अभिमुखीकरण गर्ने, नगरपालिकाको आन्तरिक आय सुधारका लागि सहभागितात्मक विधिबाट समस्या तथा अवसरहरूको पहिचान गरी मुख्य उपलब्धिका रूपमा नगरपालिकाको कार्ययोजना तयारी र आय सम्भाव्यताको विश्लेषण गरी नगरपालिकाको आय प्रक्षेपणलाई मार्गदर्शन जस्ता कार्यहरू सम्पन्न गरिएको छ ।

१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य

सङ्घीयतामा तहगत सरकारलाई संविधानले नै कार्यजिम्मेवारी निश्चित गरी ती जिम्मेवारीहरू पुरा गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्दा अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको अलावा आफ्नो कार्यक्षेत्रमा तोकिएका स्रोतबाट संविधानले प्रदान गरेको अधिकार अनुरूप स्थानीय तहले राजस्व परिचालन गरी साधन स्रोतको जोहो गर्दछन् । जनताको बढ्दो माग बमोजिमको खर्च धान्नका लागि आवश्यक सामर्थ्य अभिवृद्धि गर्न पनि ती स्थानीय सरकारहरूको आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा वृद्धि हुनु अपरिहार्य हुन्छ । यसका लागि स्थानीय तहको राजस्व

अधिकारका सम्भावनाहरूको खोजी गर्न, सम्भाव्य क्षेत्रको राजस्व परिचालनका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र व्यवस्थापकीय सुधारका उपायहरू पहिचान गरी तिनको यथोचित कार्यान्वयन गर्न र ती सबै प्रयासका आधारमा आगामी दिनमा परिचालन गर्न सकिने वास्तविक आन्तरिक आयको प्रक्षेपण गर्ने कार्यका लागि राजस्व सुधार कार्ययोजना महत्वपूर्ण औजार हुने विश्वास गरिन्छ ।

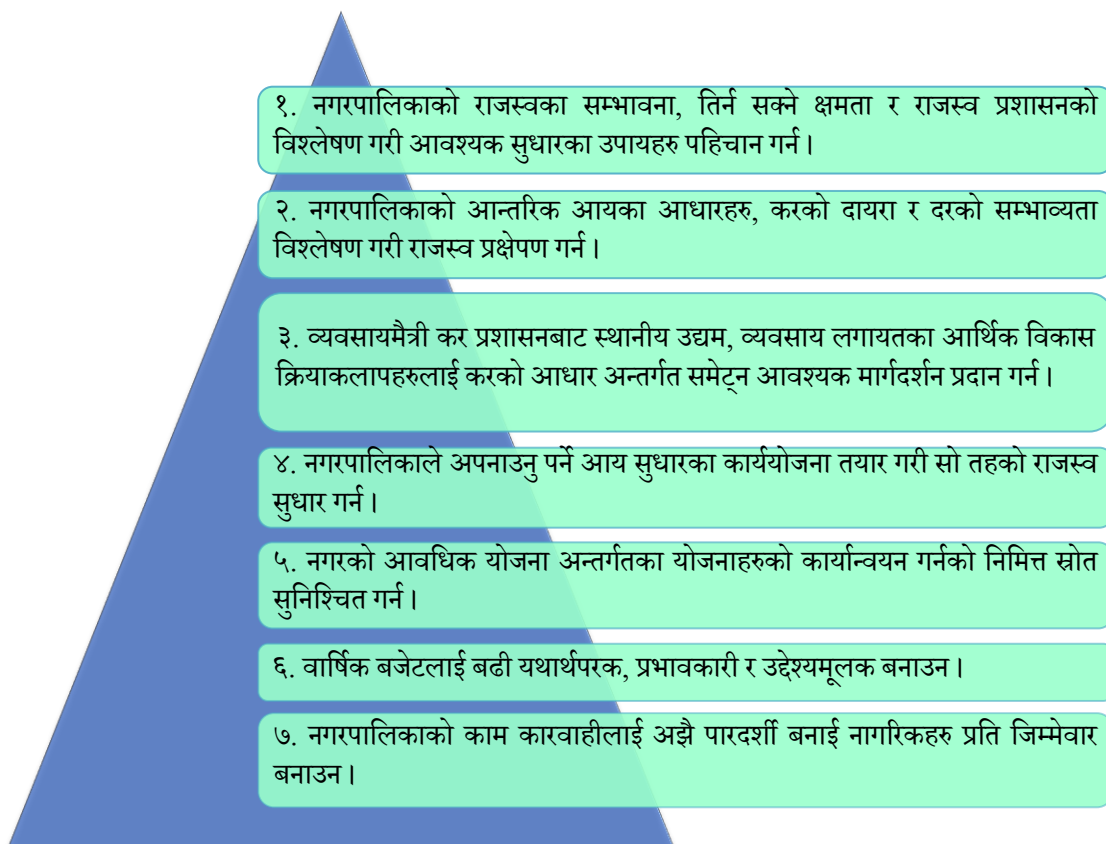
स्थानीय तहलाई कर वा गैर कर वापत रकम तिर्ने स्थानीय निवासीहरूले आफूले तिरेको करको सदुपयोग भए नभएको निगरानी गर्ने र यस विषयमा नियमित रूपमा आफ्नो नगरपालिका तथा नगरपालिकासँग प्रश्न सोध्ने हुनाले ती निकायहरू पनि जनताप्रति सोझै उत्तरदायी हुने वातावरण सिर्जना हुन्छ । सेवा प्रवाहमा पनि सुधार हुन्छ र स्थानीय जनताको सन्तुष्टिको मात्रा पनि बढ्दै जान्छ । आन्तरिक स्रोतबाट परिचालित राजस्व खर्च गर्दा स्थानीय तहले कुनैपनि बाह्य शर्तहरू पालना गर्नु नपर्ने भएकोले यसको मात्रा जति बढी भयो त्यति बढी मात्रामा स्वायत्तताको अनुभूति गर्दछन् । यसरी स्थानीय तहहरूले जति बढी स्वायत्तता पूर्वक काम गर्न पाउँछन् त्यति नै सङ्घीयता सफल र सुदृढ हुँदै जान्छ ।

वैधानिक रूपमा नै स्रोत साधनमाथि उल्लेख्य अधिकार प्राप्त भएको लामो समयसम्म पनि आन्तरिक स्रोत तथा राजस्व कमजोर रहने र निरन्तर सङ्घ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदानमा नै भर पर्नुपर्ने अवस्था भएमा स्थानीय सरकारको स्वायत्तता तथा दीगोपनमा प्रश्नचिन्ह लाग्ने सम्भावना रहन्छ । यस परिपेक्ष्यमा स्थानीय सरकारहरूले समयमै कानूनले अख्तियारी दिएका क्षेत्रमा आन्तरिक राजस्वको सम्भावना अध्ययन गरी कानूनसम्मत रूपमा राजस्वको क्षमता विस्तार गर्दै जानु आवश्यक हुन्छ । यसका लागि जन निर्वाचित पदाधिकारीहरू र राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूलाई संविधानले प्रदत्त गरेका काम कर्तव्य र अधिकारहरू कुशलता साथ सम्पादन गरी नागरिकहरूलाई छिटो छरितो गुणस्तरीय सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पहिलो र महत्वपूर्ण कार्य हो भने भर्खरै सम्पन्न भएका स्थानीय तहको संस्थागत अवस्था स्व-मूल्याङ्कन गरी सुधारका क्षेत्रहरूको पहिचान गरी तदनुरूप आवश्यकता र मागमा आधारित क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै लैजानु अर्को आवश्यकता हो । यसका साथै स्थानीय तहलाई संविधान र ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी वित्तीय रूपमा सवल र सक्षम बनाउन राजस्व परिचालन सम्बन्धी ज्ञान, शिप र क्षमता अभिवृद्धि गर्दै सार्वजनिक विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा सक्षम बनाउन आवश्यक छ ।

नगरपालिकामा थप आन्तरिक राजस्व परिचालन गर्न यसको अधिकार क्षेत्रभित्र उपलब्ध सबै आन्तरिक आयका स्रोतहरूबाट सम्भाव्य राजस्व परिचालन गर्नु अनिवार्य हुन्छ । यसमा सुधार ल्याउन नगरपालिकाको बाह्य वातावरण तथा राजस्व प्रशासनको समेत विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । यसैले राजस्व परिचालनमा सुधारका कृयाकलापहरू पहिचान गरी सोको कार्यान्वयनबाट स्थानीय तहको आन्तरिक आयमा पर्न सक्ने प्रभाव समेतका आधारमा आगामी दिनमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको प्रक्षेपण गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को प्रावधान तथा प्रदेश शुसासन केन्द्रको कार्यशर्त बमोजिम तोकिएको स्थानीय तहको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा गरिएकोछ । यस राजस्व सुधार कार्ययोजनाबाट पालिकालाई आफ्नो आन्तरिक आय परिचालन सुधारका साथै राजस्व प्रक्षेपणलाई यथार्थपरक, समन्यायिक, सहभागितामूलक र वैज्ञानिक बनाई बजेट तर्जुमा प्रकृत्यालाई थप व्यवस्थित गर्न मद्दत पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

यसै सन्दर्भमा तयार पारिएको यस राजस्व सुधार कार्ययोजनाले चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनमा सुधार ल्याउनको लागि राजस्व सुधारका कृयाकलापहरू पहिचान गर्न र पहिचान गरिएका कृयाकलापहरूको कार्यान्वयनबाट नगरपालिकाको आन्तरिक आयमा पर्न सक्ने प्रभाव समेतका आधारमा आगामी

दिनमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको प्रक्षेपण समेत गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ । राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको औचित्यको सारांशलाई निम्न चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र २: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको औचित्य

१.३ राजस्व सुधार योजनाले राखेका उद्देश्यहरू

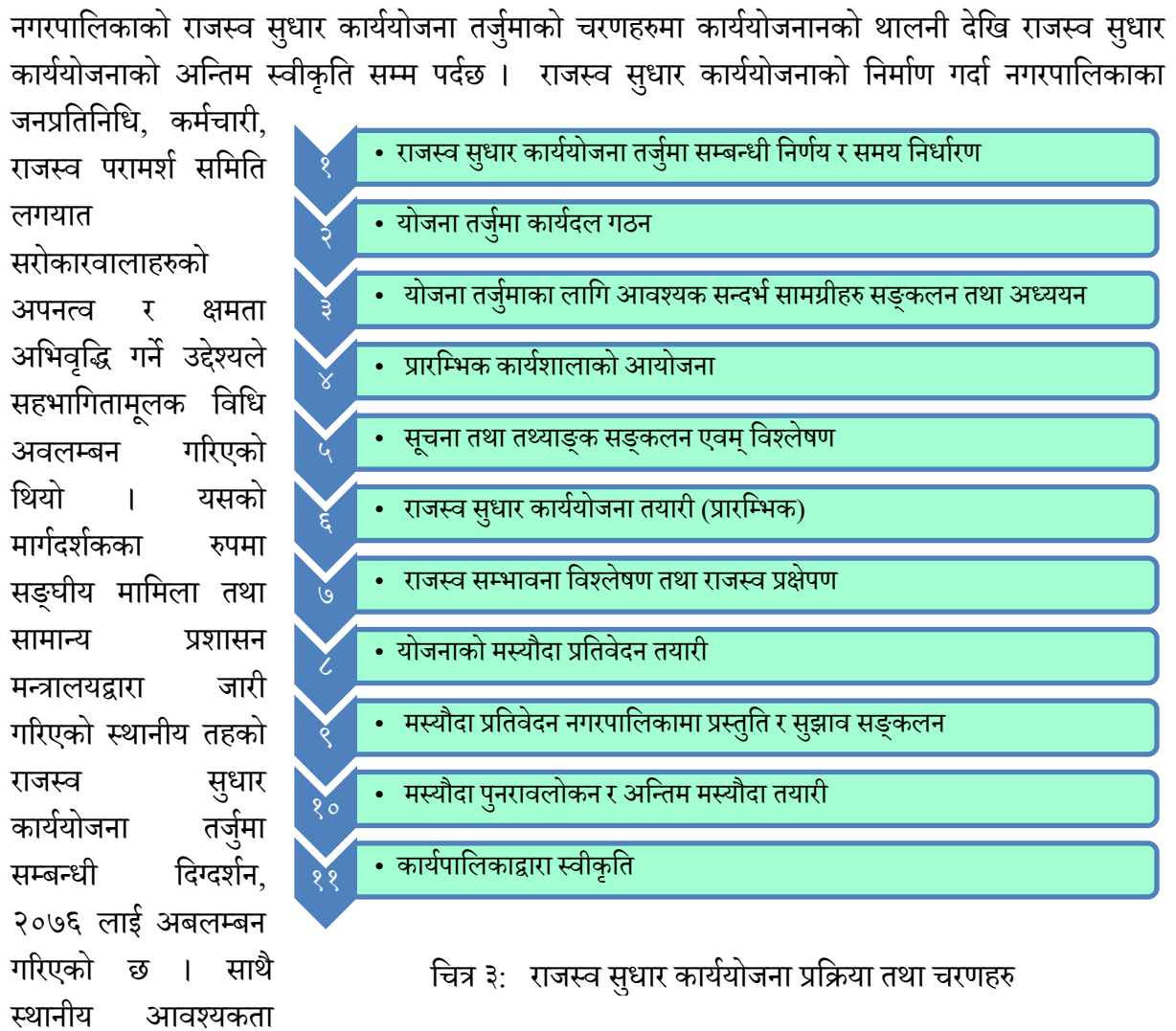
नगरपालिकाको आन्तरिक आयका सम्भावनाहरूको पहिचान तथा अधिकतम परिचालनका लागि देखिएका समस्याहरू न्यूनीकरण गर्न कार्ययोजना तयार गरी सोको आधारमा आगामी ३ वर्षको आय प्रक्षेपण गर्न नगरपालिकालाई सहयोग पुऱ्याउनु नै यस योजनाको मूलभूत उद्देश्य हो । यस योजनाका खास उद्देश्यहरू देहाय अनुसार रहेका छन् :

- नगरपालिकाका जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरूलाई राजस्व सुधार कार्ययोजना सम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने ।
- शीर्षकगत रूपमा सम्भावित करका आधार तथा विगत तीन आर्थिक वर्षहरूको आन्तरिक आयको अवस्थाको विश्लेषण गर्ने ।
- नगरको राजस्व वृद्धिको लागि आयका प्रमुख स्रोतहरूको सम्भावना र यथार्थ असुलीको वस्तुस्थिति विश्लेषण गर्ने ।
- नगरपालिकाको राजस्व प्रशासनको सँगठनात्मक ढाँचा तथा आन्तरिक लेखा प्रणाली सहित नगरपालिकाको राजस्व प्रशासनको विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण गर्ने ।

- नगरपालिकाको आन्तरिक आय वृद्धिका सम्भावनाहरु पहिचान गरी आन्तरिक आय सुधार कार्ययोजना र प्रक्षेपण सहितको आन्तरिक आय सुदृढीकरण कार्ययोजना तयार गर्ने ।
- नगरपालिकाको आगामी तीन वर्षको संभावित आय प्रक्षेपण गर्ने ।
- नयाँ सम्भावनाहरुको पहिचान गर्दै स्थानीय तहले अपनाउनुपर्ने सुधार रणनीति सहितको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्ने ।

१.४ राजस्व सुधार योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

१.४.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका चरणहरु

अनुसार सम्भाव्य स्थानीय राजस्वका स्रोतहरुलाई समेट्ने उद्देश्यले तथ्याङ्क तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयद्वारा जारी निर्देशिका बमोजिम राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाका लागि मुलतः Coaching & Mentoring (स्थलगत रूपमा साँगासँगै काम गर्दै सिकाउँदै जाने) विधिमा आधारित भई माथि उल्लेखित चरणहरुमा निम्न प्रकारका प्रकृत्यामा आधारित रही यो योजना तयार गरिएको छ;

- चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकामा कार्य प्रारम्भ गर्नुभन्दा पहिला परामर्शदाताले प्रदेश शुसासन केन्द्रको सम्बन्धित विज्ञ वा तोकिएको कर्मचारीहरूसँग चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकामा गर्नुपर्ने कार्यको योजना बनाई छलफलबाट अन्तिम रूप दिई अगाडि बढाईएको थियो ।
- चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाबाट राजस्व कार्ययोजना तर्जुमा कार्यको गुणस्तर सुनिश्चितताका लागि परामर्शदाताले नियमित रूपमा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका तथा प्रदेश शुसासन केन्द्रसँग समन्वय र अनतक्रिया गर्दै यो प्रतिवेदन तयार गरेको छ । सो कार्यका लागि सेवा प्रदायक संस्थाले यो कार्य गर्नका लागि विस्तृत कार्ययोजना समेत पेश गरेको छ । परामर्शदाताले प्रदेश शुसासन केन्द्रको सम्बन्धित विज्ञ वा तोकिएको कर्मचारीहरूसँग निरन्तर समन्वयमा कार्य गरेको छ ।
- राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण प्रकृत्यालाई सहभागितामूलक विधिबाट सञ्चालन गरिएको छ । यसले गर्दा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाका कर्मचारीहरूको पनि क्षमता अभिवृद्धि हुने विश्वास लिइएको थियो । यस सन्दर्भमा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाका नगर प्रमुख, उप-प्रमुख तथा अन्य जनप्रतिनिधि, कर्मचारी एवम् सरोकारवालाहरूको सहभागिता र समूहगत छलफलबाट राजस्व सुधार सम्बन्धी आवश्यकताहरू पहिचान गरिएको थियो ।
- सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७६ मा उल्लेखित सम्बन्धित फारामहरू विधि तथा प्रकृत्याहरू प्रयोग गरी (छलफल तथा कार्यशाला) मार्फत राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण गरिएको छ (फारामहरू अनुसूची १-४) ।
- यस प्रकृत्याबाट पहिचान गरिएका आवश्यकताहरूलाई एकिकृत गरी चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको ३ वर्षे राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार पारी सो मस्यौदा दस्तावेज चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकामा प्रस्तुतिकरण गरी आवश्यक सुझावहरूलाई सङ्कलन गरी प्राप्त सुझावहरू समेत समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।
- राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अन्तिम दस्तावेज (विद्युतीय तथा भौतिक प्रति) चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका र प्रदेश शुसासन केन्द्र, जावलाखेललाई बुझाइएको छ ।
- प्रदेश शुसासन केन्द्रबाट कार्यक्रमको अन्तिम भुक्तानी लिनका लागि प्रदेशमा गठन मूल्याङ्कन समितिको अन्तिम मूल्याङ्कन पश्चात खर्चसँग सम्बन्धित आवश्यक विल, भरपाई सहित कार्यक्रमको अन्तिम प्रतिवेदन बुझाइएको छ ।

१.४.२ सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन

अध्ययन कार्यको प्रारम्भमा विज्ञ समूहबाट विभिन्न स्रोतहरूबाट सन्दर्भ सामग्रीहरूको सङ्कलन तथा पुनरावलोकन गरिएको छ । यस क्रममा अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरिएका मुख्य सामग्रीहरू देहाय अनुसार रहेका छन् :

- चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६
- नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धी दिग्दर्शन, २०७६
- नेपालको संविधान, २०७२
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

- चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको आय/व्यय विवरण (आ.व. २०७५/७६-२०७८/७९)
- चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको नगरसभाबाट स्वीकृत भएको आ.व. २०७८/७९ का लागि निर्धारण गरिएको विभिन्न करहरूको दर रेट (आर्थिक ऐन २०७८)
- आन्तरिक राजस्व व्यवस्थापनको तेस्रो सुधार कार्ययोजना (२०७५/७६-२०७७/७८)
- बागमती प्रदेशको आर्थिक ऐन, २०७६
- राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन, २०७६
- सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५

१.४.३ प्रारम्भिक अभिमुखीकरण तथा राजस्व कार्ययोजना सम्बन्धी छलफल

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाले तयारीको लागि निर्धारित उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न परामर्शदाताका प्राविधिक तथा विज्ञहरूलाई परिचालन गर्नु पूर्व वागमती प्रदेश सुशासन केन्द्रको तर्फबाट योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू संचालन गरिएको थियो। अभिमुखीकरण कार्यक्रममा वागमती प्रदेश सुशासन केन्द्रमा कार्यकारी निर्देशक लगायत अन्य सम्बन्धित कर्मचारी, राजस्व सुधार योजना तर्जुमा टोलिका टोली प्रमुख, विषय विज्ञ आदिको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो। तत पश्चात परामर्शदाताको तर्फबाट नगरपालिकामा छलफल तथा आवश्यक सूचना संकलन गर्नको लागि प्राविधिकहरू परिचालित गरिएको थियो।

१.४.४ नगरपालिकासँग छलफल र सूचना सङ्कलन

यस नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारीको लागि परामर्शदाताको टोलीले प्रारम्भिक चरणमा नगरपालिकाबाट सूचना संकलन गर्ने उद्देश्यले टोली परिचालन गरेक थियो। यस टोलीले नगरपालिका प्रमुख तथा उप-प्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, केही वडाका वडा अध्यक्ष, कार्यपालिका सदस्य, उद्योग वाणिज्य सदस्य, लेखा अधिकृत, ईन्जिनियर, लगायतहरूसँग छलफल गरी राजस्व परिचालनको लागि हालसम्म परिचालन गरि आएका करका आधारहरू, राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था, सुधार गर्न सकिने क्षेत्र, राजस्व प्रशासनको वर्तमान संरचना, यसमा सुधार गर्न सकिने क्षेत्र, पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता विकासका सवालहरू र हाल तयार गर्न लागेको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा र यसको प्रक्रियाबारे जानकारी गराई नगरपालिकाको भूमिका सम्बन्धमा स्पष्ट पारेको थियो। यस सम्बन्धी छलफलको मिटिङ माइन्ट समेत अनुसूची ५ मा राखिएको छ।

यसै छलफलमा नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाका लागि कार्यतालिका निर्धारण तथा कार्यजिम्मेवारी निर्धारण गरी आवश्यक सूचना सङ्कलन फाराम अनुसार सम्बन्धित सूचना, सामग्रीहरू आदिका आधारमा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्वको अवस्था बारे जानकारी हासिल हुनुका साथै मुख्य सवालहरू पहिचान गर्न मद्दत पुगेको थियो। आवश्यक सन्दर्भ सामग्रीहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण पश्चात विज्ञहरूको टोलीबाट तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलनका लागि आवश्यक फारामहरूको तयार गरी सो फारामलाई अन्तिम रूप दिन यस कार्ययोजना तयारीमा सङ्लग्न विज्ञहरूबीच आवश्यक छलफल र अन्तरक्रिया समेत गरिएको थियो (माइन्ट-अनुसूची ५)। सूचना सङ्कलनका लागि तयार गरिएको फारामहरू निम्नानुसार रहेका छन् (अनुसूची १-३)।

- नगरपालिकाको परिचयको लागि आवश्यक आधारभूत र संस्थागत सूचना तथा मुख्य पदाधिकारीहरूसँगको परामर्शका लागि तयार गरिएको सूचना सङ्कलन चेकलिष्ट अनुसूची १ मा रहेको छ । यस सूचीमा मुख्यतः नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय, यसको गठन, राजस्व प्रशासनको अवस्था र विगत तीन आर्थिक वर्षको राजस्व परिचालनको स्थिति बारे जानकारी लिने उद्देश्यले यो फारमको प्रयोग गरिएको छ ।
- राजस्वका शीर्षकगत समूह छलफलका लागि आवश्यक सूचनासँग सम्बन्धित फारम अनुसूची २ मा रहेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए अनुसार कर र गैरकरहरूको शीर्षकगत रूपमा वर्तमान समस्याहरू, सम्भावना, समाधानका लागि गर्नुपर्ने उपायहरू र जिम्मेवार निकायको पहिचान र कार्यान्वयनको समयावधीका बारेमा समूहगत रूपमा छलफल गर्नका लागि यो फारम प्रयोगमा ल्याईएको हो ।

१.४.५ राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी तथा राजस्व प्रक्षेपण

सन्दर्भ सामग्री सङ्कलन तथा अध्ययन, नगरपालिकासँगको प्रारम्भिक छलफल तथा अन्तर्क्रिया र नगरपालिकाबाट सूचना सङ्कलन गरिसकेपछि संकलित तथ्यांकलाई विश्लेषण गर्ने कार्य सम्पन्न भएको थियो । संकलित तथ्याङ्कको विश्लेषणका आधारमा पहिचान भएको वार्षिक कूल सम्भाव्यता र स्रोतबाट प्राप्त हुन सक्ने राजस्वलाई आगामी तीन वार्षिक वर्षका लागि प्रक्षेपण गरिएको थियो । राजस्व प्रक्षेपण गर्दा विगतका आ.व.हरूको यथार्थ आयको आधारमा तथ्यांकशास्त्रीय उपकरणहरू (Statistical tool) को प्रयोग गरी तथ्यपरक रूपमा आगामी वर्षहरूको आय प्रक्षेपण गरिएको थियो ।

१.४.६ मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी तथा नगरपालिकामा प्रस्तुतीकरण र सुझाव संकलन

स्थलगत अध्ययन तथा छलफलबाट संकलित तथ्यांकलाई विश्लेषण गरी उपलब्ध सूचनाका आधारमा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गरिएको थियो । उक्त मस्यौदा प्रतिवेदन प्रदेश शुसासन केन्द्र तथा नगरपालिकामा समेत पेश गरिएको थियो । नगरपालिकामा पेश गरिएको उक्त मस्यौदा प्रतिवेदन बारे प्रस्तुतीकरण, छलफलको लागि मिति २०७९।०३।१३ गते एक दिने कार्यशाला गोष्ठीको आयोजना गरिएको थियो (माइन्सूट अनुसूची- ५) । उक्त कार्यशाला गोष्ठीमा नगरपालिकाका प्रमुख, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, सम्बन्धित शाखाका कर्मचारीहरू, परामर्शदाताका विज्ञहरू लगायत अन्य सरोकारवाला व्यक्तिहरूको सहभागिता रहेको थियो । यस कार्यशाला गोष्ठीमा परामर्शदाताको तर्फबाट अध्ययन टोलीले राजस्व कार्ययोजनाको बारेमा विस्तृत प्रस्तुतिकरण गरेको थियो । प्रस्तुतीकरणमा नगरको राजस्वको विद्यमान अवस्था, भविष्यको संभावना, राजस्वका आयामहरू लगायतका विषयलाई प्रकाश पारिएको थियो । कार्यशाला गोष्ठीमा उपस्थित सदस्यहरूले राजस्वका विविध विसयमा सुझाव प्रदान गर्नु भएको थियो । सो कार्यशाला गोष्ठीबाट प्राप्त सुझावहरूका साथ साथै नगरपालिकाको राजस्व परामर्श समितिबाट उपलब्ध गराइएको सुझावहरू समेत समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । साथै, प्रदेश शुसासन केन्द्र, जावलाखेल मार्फत वागमती प्रदेश सरकार आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयबाट मिति २०७९।०३।२३ गते प्राप्त १० बुँदे सुझावहरूलाई समेत समेटि यो अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरिएको (अनुसूची-६) ।

फोटो: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकामा मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरण, छलफल तथा सुझाव संकलन

१.४.७ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुशरण

राजस्व सुधार कार्ययोजनालाई नगरपालिकाले आवश्यक छलफल तथा स्वीकृति गरी कार्यान्वयन गर्ने र कार्ययोजना बमोजिम कार्य भए नभएको भन्ने बारेमा समय समयमा समीक्षा र आवश्यकता अनुसार सुधारका लागि छलफल गर्न नियमित रूपमा गर्नुपर्ने अनुगमन सम्बन्धी सुझाव समेत प्रस्ताव गरिएको छ (परिच्छेद ७) । नगरपालिकामा मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरणका क्रममा राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्दा चाल्नुपर्ने रणनीति र क्रियाकलाप तथा राजस्व परिचालनका सम्बन्धमा समेत चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूलाई प्रशिक्षण गर्ने गरिएको थियो ।

१.५ राजस्व सुधार योजनाका सीमाहरू

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना निम्नानुसारका सीमामा रही तयार गरिएको छ ।

- नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्य योजना तयारी गर्दा राजस्व सम्बन्धी विश्लेषण कार्य मूल रूपमा नगरपालिका कार्यालयले उपलब्ध गराएको आर्थिक तथ्यांक, अभिलेख, दस्तावेज, प्रतिवेदन तथा द्वितीय स्रोतहरूबाट प्राप्त नगरको विविध तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूमा आधारित रहेको छ ।
- नगरपालिकाको जनसंख्या तथा आर्थिक गतिविधिमा हुने वृद्धि, नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवामा हुने वृद्धि र नागरिक सन्तुष्टीमा हुने वृद्धि, नगरपालिकाको मूल्याङ्कन दरमा हुने वृद्धि तथा राजस्वका दरको पुनरावलोकन आदि कृयाकलापहरूले भविष्यको राजस्व संकलनमा असर पर्न सक्दछ । यस्ता विषयहरूलाई आय प्रक्षेपणमा पूर्व अनुमान गर्न कठिन हुने हुँदा यी विषय यस अध्ययनको क्षेत्रभित्र समेट्न सकिएको छैन ।
- कतिपय तथ्यांकहरूलाई ऐतिहासिक प्रवृत्तिको आधारमा विश्लेषण गरिनुपर्ने र त्यस्ता तथ्यांकहरू विगत ३ वर्षको समेत प्राप्त नभएको तथा प्राप्त भएका केही तथ्यांकहरू समेतमा एकरूपता नभएको नदेखिएकोले तथ्यांशास्त्रीय उपकरणहरूको प्रयोग गरी विश्लेषण तथा प्रक्षेपण गर्न सकिएको छैन । यस्ता तथ्यांकहरूलाई अनुमानित आधारमा विश्लेषण र प्रक्षेपण गरिएको छ ।

परिच्छेद २. नगरपालिकाको विद्यमान अवस्था

२.१ संक्षिप्त परिचय

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सम्भाव्यता पहिचान, परिचालन र व्यवस्थापनका लागि नगरपालिकाको वस्तुस्थिति, आर्थिक गतिविधि, मानवीय संसाधन तथा भौतिक स्रोत साधन लगायतको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। यस परिच्छेदमा नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय, मानव संसाधनको अवस्था र नगरपालिकाको भौतिक सम्पत्तिको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ।

२.१.१ अवस्थिति तथा प्रशासनिक विभाजन

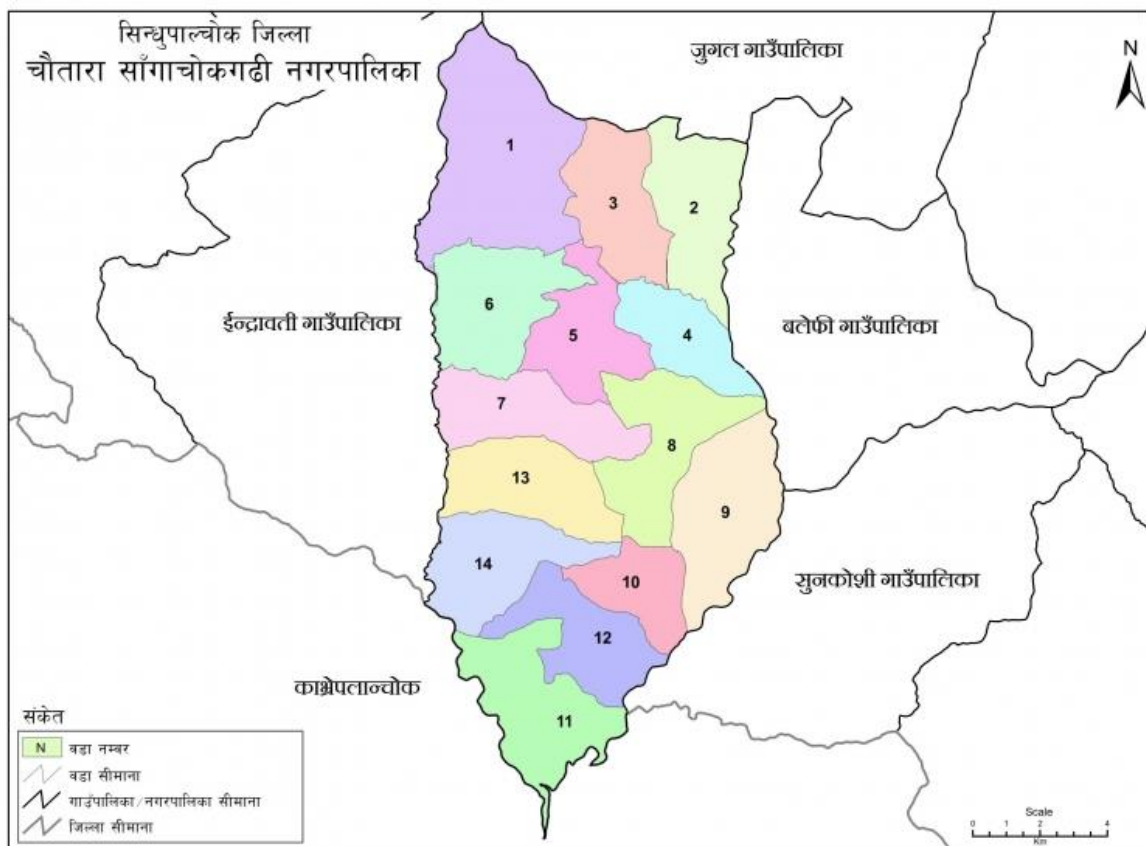
सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा विद्यमान १२ स्थानीय तहहरू (३ नगरपालिका र ९ गाउँपालिका) मध्ये जिल्लाको दरमुकामलाई समेत समेटेको चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका एक हो। नेपालको संविधानको धारा २९५ को उपधारा (३) बमोजिम गठित नगरपालिका, गाउँपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३ पुस २२ मा पेश गरेको प्रतिवेदनअनुसार तत्कालीन माननीय संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२२ मा साविकका चौतारा न.पा., स्याउले, बतासे, ईर्खु, कदमबास, साँगाचोक र ठूलो सिरुवारी गा.वि.स. समावेश गरी चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका घोषणा गरिएको हो। यस नगरपालिकामा १४ वडाहरू कायम गरिएको छ। यो नगरपालिका सामुन्द्रिक सतहबाट अन्दाजी ६०० मिटर देखि २,८०० मिटरको उचाइमा रहेको छ। यस नगरपालिकाको सिमाना पूर्वतर्फ चम्पादेवी र खिजिदेम्बा नगरपालिका, पश्चिममा रामेछाप जिल्ला, उत्तरमा खिजिदेम्बा नगरपालिका र दक्षिणमा चम्पादेवी नगरपालिकासँग जोडिएको छ। नगरपालिकाको प्रशासनिक विभाजन देहाय बमोजिम रहेको छ;

तालिका १: वडा विभाजन तथा भौगोलिक अवस्था सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	समावेश गाविस	समावेश भएको वडा	क्षेत्रफल (व किमी)
१	स्याउले	१-९	२२.९१
२	वतासे	१-५	११.६२
३	वतासे	६-९	१०.५३
४	चौतारा न.पा.	५,६	७.९३
५	चौतारा न.पा.	३, ४ र ७	९.६५
६	चौतारा न.पा.	१ र २	१२.३९
७	चौतारा न.पा.	८ र ९	११.०५
८	ईर्खु	१-९	१२.४५
९	कदमबास	१-९	१३.८६
१०	साँगाचोक	१, २ र ७	६.९५
११	साँगाचोक	५, ८ र ९	१३.५६
१२	साँगाचोक	३, ४ र ६	१०.०३
१३	ठूलो सिरुवारी	१-६	११.१७

१४	ठूलो सिरुवारी	७-९	११.१६
----	---------------	-----	-------

स्रोत: नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६

नक्शा: चौतारा साँगाचोक नगरपालिकाको अवस्थिति नक्शा (स्रोत: चौतारा साँगाचोक गढी नगरपालिका, २०७९)

२.१.२ भू-क्षेत्र, भू-बनोट तथा प्राकृतिक स्रोत

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफल १६५.२५ वर्ग कि.मि. मा १००.६१ वर्ग कि.मि. खेतीपातीको लागि उपयुक्त देखिन्छ । ३४.७४ वर्ग कि.मि.जमिन वनजंगलले ओगटेको छ भने ०.६२ वर्ग कि. मि. जलक्षेत्रले ओगटेको छ । प्राकृतिक सम्पदाको हिसाबले यो नगरपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटोको धनी हुनुको साथै जलाधार भएको नगरपालिका हो । नगरपालिकाको प्रमुख खाद्यान्न तथा अन्न बालीमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, मास, आलु, मुसुरो, अरहर, तोरी आदि हुन् ।

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका हालको नयाँ संरचना अनुसार वागमती प्रदेश अन्तर्गत रहेको पहाडी जिल्ला सिन्धुपाल्चोकमा पर्दछ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका समुद्री सतहबाट ६२० मिटर उचाइदेखि २५०० मिटरसम्मको उँचाईमा फैलिएर रहेको छ । यो नगरपालिकाको भू-आकृति तथा माटोको बनोट मुख्यतया तीन भागमा विभाजन भएको देखिन्छ जुन निम्न अनुसार छन्:

(क) लेकाली भाग (२१३४ मि.भन्दा माथि)

२१३४ मि.भन्दा माथिको भागलाई लेकाली भागमा विभाजित गरिएको छ । यो भाग सामान्यतया २१३४ मिटरभन्दा अग्लो, हिउँदमा निकै जाडो हुने हिँउ पर्ने तथा ग्रेनाईट ढुङ्गा, दर्शन ढुङ्गा आदि प्रसस्त पाईने गर्दछ । अन्न उत्पादन

पनि कम हुने यस क्षेत्रमा पशुपालनमा भेंडा, वाख्रा, चौरी आदि पाल्ने गरिन्छ । अन्नमा आलु, मकै, जौ, फापर, कोदो मात्र उत्पादन हुने यस क्षेत्रमा सल्लो गुरास, धुपी, खर्सु वांझ आदि विरुवा पाईन्छन् ।

(ख) पहाडी भाग (९१६-२१३४)

१०६१ मिटर उचाइदेखि २१३४ मिटरसम्मको भाग पर्ने स्थान पहाडी भागमा पर्दछ । स्वस्थ्यकर हावापानीसमेत भएको यस भेगमा पाखो बारीमा समेत राम्रो खेती हुन्छ । घनावस्ती भएको यस भागमा मकै, गहुँ, धान, कोदो, आलु उत्पादन गरिन्छ । यस भेगको जंगलमा कटुस, चाप, ओखर, चिउरी, पिपल, टिमु, चिलाउने, साल आदिका रुख पाईन्छन् । यस क्षेत्रमा सवै किसिमका जातजातिका वसोवास रहेको पाईन्छ ।

(ग) बेशी (६२०-९१५)

तराई तथा भित्री मधेशकोसमेत हावापानी पाउने यस भेगमा समथर खेतबारी रहेकोले राम्रो खेती हुन्छ । घनावस्ती समेत रहेको यस क्षेत्रमा व्यापारिक कृषाकलाप फस्टाउनुको साथै साना घरले उद्योगहरू समेत रहेको छन्। साल, साझ, शिरिस, वैदार, बाँस, निगालो, चिउरी आदिका रुखहरू पाइन्छन् । धान, मकै, गहुँ, तोरीको खेती गरिन्छ । यस क्षेत्रमा गर्मीमा बढी गर्मी र हिउँदमा न्यानो हावापानी कायम हुन्छ ।

यस नगरपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता प्रवृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको बर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने क्रममा राखिएको छ । अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भू-बनोट अनुसार फरक पर्दै जान्छ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा नगरपालिकाको जमिनमा ०° देखि ७५° सम्मको भिरालोपन देखिन्छ । यस नगरपालिकाको भू-उपयोगको अवस्थालाई हेर्दा धेरै भिरालो तथा कम समथर भूमि रहेको पाइन्छ ।

नगरपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका नदी, खोलानाला तथा पोखरीहरूले विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रूपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ । यस नगरपालिकामा मुख्य नदी तथा खोलाहरू पनि रहेका छन् । यी नदी तथा जलाधार क्षेत्रबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत सिँचाइको लागि पानीको प्रयोग गर्दछन् ।

२.१.३ जनसङ्ख्या, जातजाति तथा भाषाभाषी

नगर प्रोफाइल, २०७६ अनुसार यस नगर पालिकाको १४ वडाहरूमा रहेका १४,३६५ घरपरिवारमा अक्सर बसोबास गर्ने कूल ५१,३४७ जनसंख्या रहेको छ । तथ्याङ्कलाई हेर्दा लैङ्गिक अनुपात प्रति १०० जना महिलाहरूमा पुरुषको जनसंख्या भने कम अर्थात् ८४ जना देखिन्छ । अर्कोतर्फ प्रतिवर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा ३१० जनाको दरमा जनघनत्व रहेको देखिन्छ । अर्थात् नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफलले कूल जनसंख्यालाई भाग गर्दा प्रतिवर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा ३१० जनसंख्या पर्न आउँछ । क्षेत्रफलको हिसाबले वडा नं. १ सबैभन्दा बढी क्षेत्रफल भएको वडा हो भने जनसंख्याको हिसाबले वडा नं. ५ सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको वडा हो । जनसंख्या र जनघनत्वको हिसाबले वडा नं. ५ सबैभन्दाठूलो वडा हो भने वडा नं. १४ मा सबैभन्दा कम घरपरिवार र कम जनघनत्व देखिन्छ । यस तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा दुई पक्षहरू स्पष्ट देख्न सकिन्छ । पहिलो जनघनत्व दोस्रो लैङ्गिक अनुपात । जनघनत्वको हिसाबले वडा नं. ५ सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा हुनुका पछाडि अन्य वडाहरूको तुलनामा

वडा नं. ५ मा रहेका विभिन्न मानवीय सुविधाहरू शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, आवास, सुरक्षा, व्यापार आदिको सघनता हो । नगर प्रोफाइल २०७६ अनुसार यस नगरपालिकाको जनसांख्यिक वस्तुस्थितिलाई तालिकामा देखाइएको छ ;

तालिका २: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको वडागत घरधुरी र जनसङ्ख्या विवरण

वडा नं.	घरधुरी	जनसङ्ख्या			जनघनत्व (प्रति वकिमी)	औषत परिवार	लै.अनुपात
		पुरुष	महिला	जम्मा			
१	१२७०	१८८२	२१०२	३९८४	१७३.९०	३.१४	८९.५३
२	७७४	१३३१	१५८०	२९११	२५०.७३	३.७६	८४.२४
३	६६१	११९७	१३२५	२५२२	२३९.७३	३.८२	९०.३४
४	१०५३	१६७५	१८०८	३४८३	४३९.२२	३.३१	९२.६४
५	१५४१	३२०८	३३८२	६५९०	६८२.९०	४.२८	९४.८६
६	११४५	१६२८	२०३३	३६६१	२९५.७२	३.२०	८०.०८
७	११९१	१६३३	२०२५	३६५८	३३१.०४	३.०५	८०.६४
८	९५६	१६३७	१९८८	३५२५	२९१.४०	३.७९	८२.३४
९	११२०	१६८९	२१८०	३८६९	२७९.७५	३.४५	७७.४८
१०	९११	१५३७	१८०८	३३४५	४८१.२९	३.६७	८५.०१
११	१०१६	१५८९	२०९५	३६८४	२७१.६८	३.६३	७५.८५
१२	७७८	१५३५	१७७९	३३१४	३३०.४१	४.२६	८६.२८
१३	१२८२	१७९३	२३३२	४१२५	३६९.६२	३.२२	७६.८९
१४	६५९	११५६	१४२०	२५७६	२३०.८२	३.९१	८१.४१
जम्मा	१४३६५	२३४९०	२७८५७	५१३४७	३१०.८५	३.५७	८४.३२

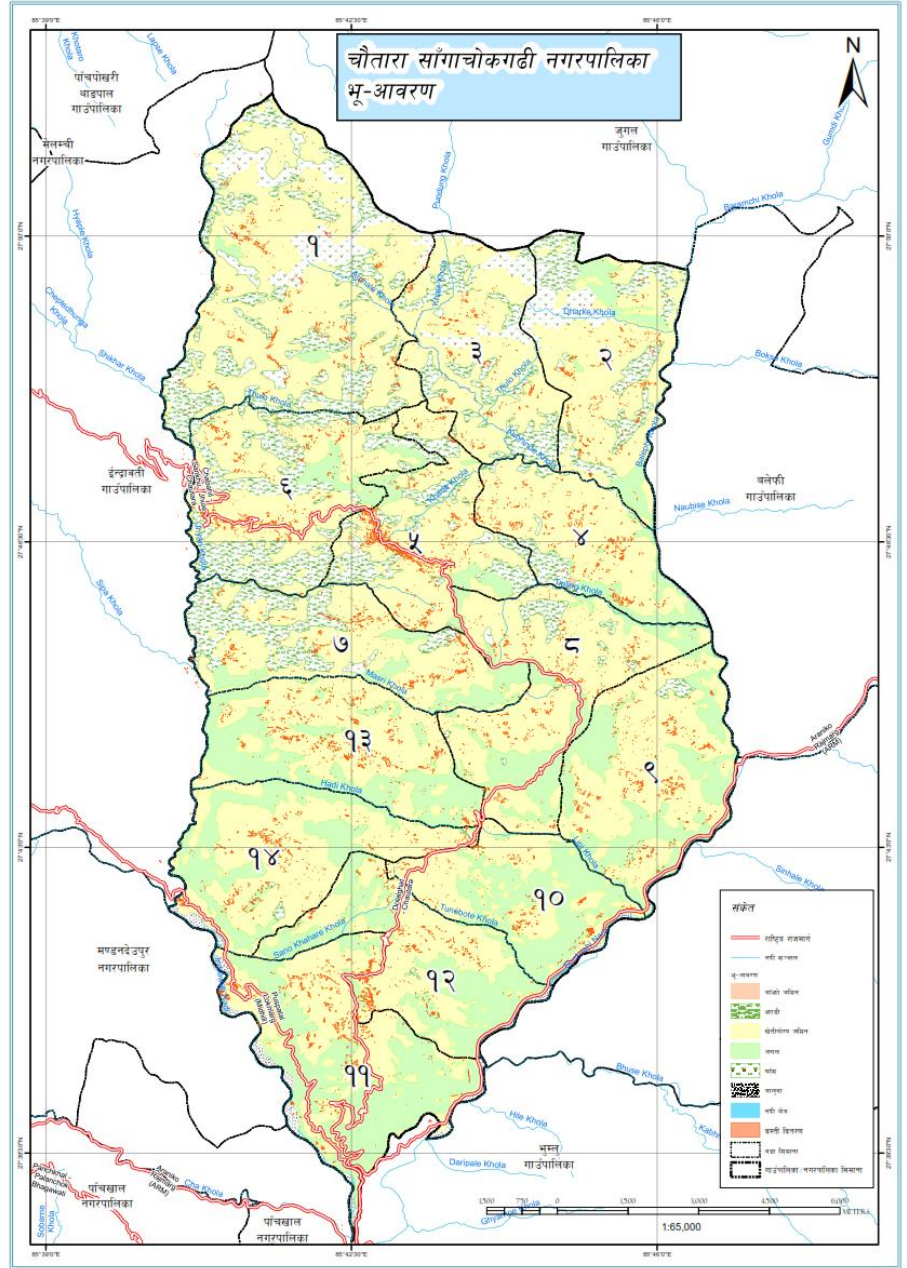
स्रोत: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६

नगरपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ११९५७ अर्थात २३.२९ प्रतिशततामाड, दोस्रोमा ९६३५ अर्थात १८.७६ प्रतिशत क्षेत्री, तेस्रोमा नेवार १८.२३ प्रतिशत, चौथो र पाँचौमा क्रमश पहाडी ब्राह्मण ११.३० प्रतिशत र सन्यासी-दशनामी ९.३४ प्रतिशत रहेका छन्। त्यसैगरी माझी, कामी, मगर, दमाई-ढोली र अन्य जातजातिहरूको पनि बसोबास रहेको छ । यसरी जातिय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ वसेको पाइन्छ । तामाड, नेवार मगर जस्ता जनजातिहरूको तथा खस ब्राह्मण क्षेत्री थातथलोको रुपमा समेत रहेको यो नगरपालिकामा तामाड, नेवार मगर जस्ता जनजातिहरूको लगायत अन्य जातजातिको मौलिक संस्कृति, परम्परा, भाषा र रहनसहन रहेको छ ।

यसैगरी नगरपालिकामा रहेका कूल ५१३४७ जनसंख्यामध्ये सबैभन्दा बढी ३३२३८ अर्थात ६४.७४ प्रतिशतले नेपाली भाषा, ११६२१ अर्थात २२.६३ प्रतिशतले तामाङ्ग भाषा, ५८५० अर्थात ११.३९ प्रतिशतले नेवार भाषा र बाँकी अन्य नगन्य संख्यामा अन्य भाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाएन्छ । यस नगरपालिकामा तामाड र नेवार जातिको उल्लेख्य जनसंख्या रहेको देखिन्छ ।

२.१.४ भू-उपयोग

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका विद्यमान भू-उपयोग हेर्दा नगरका ६०.८८ प्रतिशत (१००.६१ वर्ग कि.मि.) जग्गा खेतियोग्य जमिनको रूपमा रहेको छ भने २१.०२ प्रतिशत (३४.७४ वर्ग कि.मि.) वन क्षेत्रले ओगटेको छ । नगरपालिकामा बगिरहेका विभिन्न खोलानालाको किनारमा अवस्थित यस नगरपालिका खेतियोग्य जमिनको उर्वराशक्ति उच्च रहेको छ । त्यस्तै नगरपालिकामा जल क्षेत्रले ०.३८ प्रतिशत (०.६२१ वर्ग कि.मी) भूभाग ओगटेको छ । झाडीले १३.०१ प्रतिशत (२१.४९ वर्ग कि.मि), घाँसले ३.५१ प्रतिशत (५.८० वर्ग कि.मि.), बालुवाले १.१८ प्रतिशत (१.९५ वर्ग कि.मि.) र अन्यले ०.०२ प्रतिशत (०.६५ वर्ग कि.मि.) ओगटेको छ । यहाँको भू-उपयोगको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ;

तालिका ३: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको भू-उपयोगको प्रकार

क्र.सं.	जमिनको प्रकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	कृषि क्षेत्र	१००.६१	६०.८८
२	वन जङ्गल क्षेत्र	३४.७४	२१.०२
३	जलीय क्षेत्र	०.६२	०.३८
४	बुट्यान तथा झाडी क्षेत्र	२१.४९	१३.०१
५	घाँसे क्षेत्र	५.८०	३.५१
६	वालुवा तथा बगर क्षेत्र	१.९५	१.१८

७	अन्य	०.६५	०.९२
जम्मा		१६५.२५	१००.००
स्रोत: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको वस्तुगत विवरणको प्रतिवेदन, २०७६			

२.१.५ धार्मिक, साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाहरू

यस नगरपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन्। यहाँ अधिकांश हिन्दू धर्म मान्ने मानिसहरू रहेका छन् भने त्यस्तै क्रिस्चियन र इस्लाम धर्म मान्ने मानिसहरू पनि छन्। सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन्। जसमा बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ, होली, चैते दशैं, साउने-माघे सक्रान्ती, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णिमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष, सोहश्राद्ध, छोनाम (न्वागी), कूल-थानी पूजा, संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरू, क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष, प्रणय दिवस आदि चाडपर्वहरू रहेका छन्।

यो नगरपालिका संस्कृति, कला, भाषाका दृष्टिकोणले धनी नगरपालिकाका रूपमा रहेको छ। नगरपालिकामा विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म र भाषाभाषी बोल्ने परिवारहरूको बसोबास रहेको छ। आ-आफ्नो जाति तथा धार्मिक आस्था अनुरूप विभिन्न संस्कृति अवलम्बन गरेको देखिन्छ।

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको रूपमा परिचित छ। पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको बरदान हो। अत्यन्त रमणीय विश्वकै उच्च हिमश्रृंखलाहरू, अनवरत बग्ने कञ्चन हिम नदीहरू, झर्ना, तालतलैया, प्राकृतिक गुफा, विविधतायुक्त वन जंगल यहाँको प्राकृतिक निधिहरू हुने यहाँको संस्कृति, जाति तथा रहनसहनसमेत पर्यटनका आकर्षक पक्षहरू हुन्। यी सम्पूर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ। तसर्थ पर्यटन नीति २०६५ ले मुलभूतरूपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पूर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरूप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ।

२.१.६ आर्थिक अवस्था

गरपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतया: कृषि, उद्योग, व्यापार, पर्यटन सेवामूलक व्यवसाय, नोकरी, निर्माण, थोक, खुद्रा बजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन तथा सेवा जस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ। उपयुक्त हावापानी, माटोको बनोट भएकाले भएको यस नगरपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको क्षेत्रहरूमा नगरपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। यस परिवेशमा आधुनिक कृषि तथा पशुपालनलाई बढी जोड दिनुपर्दछ। नगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक स्रोत, सिमसार क्षेत्र, जैविक विविधताले नगरपालिकाको विकासमा थप सम्भावना बोकेको छ। मील, फर्निचर उद्योग, क्रसर उद्योग, कुखुरा पालन, पशुपालन आदि यस नगरपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरू हुन्। यस नगरपालिकाका मानिसहरू

क्रमशः साना उद्योगहरूको विकासतर्फ लागि रहेका छन् । यस नगरपालिकाका मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूमा कृषि, व्यापार व्यवसाय, नोकरी र विकल्पमा वैदेशिक रोजगार रहेको देखिन्छ ।

आर्थिक विकास अन्तर्गत स-साना उद्योगहरू, सेवामूलक व्यवसाय, नोकरी, व्यापार शैक्षिक प्रशिक्षण केन्द्र, वित्तीय सेवा, बैदेशिक रोजगार लगायत थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू प्रशस्त रहेका छन्। समग्रमा यस नगरपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या अझै उच्च रहेको छ । नगरपालिकामा रहेको खेतीयोग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन बृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ । आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकताअनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन । जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ ।

नगरपालिकामा भएका नदी तथा खोलाका पानी संकलन गरी माछापालन, सिंचाइ, पर्यटन प्रवर्द्धन लगायत जीविकोपार्जन र आर्थिक विकासका विविध क्षेत्रहरूमा परिचालन गर्न सकिने अवस्था रहेको छ । माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र अन्य क्षेत्रबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई नगरकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ । नगरपालिकाको विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्र भएको कारणले यहाँ पर्यटनको विशिष्ट सम्भावना रहेको छ । नगरपालिकाको आसपासमा पर्यटकीय होटेल व्यवसायहरूबाट प्रशस्त लाभ लिन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

यु.एन.डि.पी. नेपालले २०१४ को मानव विकास सूचकाङ्क सार्वजनिक गरेको छ । मानव विकास सूचकाङ्कअनुसार सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.४५५ (नेपालको ०.४९०) रहेको छ । अर्थात् सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क नेपालको राष्ट्रिय औषतभन्दा कम देखिन्छ । मानव विकास सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगट्न सफल काठमाण्डौं जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.६३२ रहेको छ भने दोस्रो स्थानमा ललितपुर मानव विकास सूचक ०.६०१ रहेको छ । पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.३६४ रहेको छ । मानव विकास सूचकाङ्कका अवयव सूचकहरू हेर्ने हो भने सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको हरेक व्यक्ति बाँच्ने अपेक्षित औषत आयु ६९.५७ वर्ष र यसको सूचक ०.७४३, प्रौढ साक्षरता दर ४९.५१ प्रतिशत र यसको सूचक ०.४९५, शिक्षा आर्जनमा खर्चेको औषत समय ३.०२ वर्ष र यसको सूचक ०.२०१ तथा प्रतिव्यक्ति आय १११० अमेरिकी डलर र यसको सूचक ०.४०२ रहेको देखिन्छ ।

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रूपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो नगरपालिका सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका अन्य स्थानीय निकायहरूको तुलनामा सामान्य अवस्थामा रहेको देखिन्छ । घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७५ अनुसार यस नगरपालिकाको साक्षरता दर ६९.२ प्रतिशत (नेपालको ६५.९४ प्रतिशत) रहेको छ । लैंगिक हिसाबले यो नगरपालिका पनि अन्यत्र झैं केही विभेद रहेको पाईन्छ । जस्तै: यस नगरपालिकाको पुरुषको साक्षरता दर ७४ प्रतिशतको तुलनामा महिलाको साक्षरता दर ६४.७ प्रतिशत मात्र रहेको छ । पुरुष र महिलाको साक्षरता दरमा ९.३ प्रतिशतको फरक देखिन्छ । सबैभन्दा अग्रस्थानमा रहेको काठमाण्डौं जिल्लाको

साक्षरता दर ८६.२५ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको रौतहट जिल्लाको साक्षरता दर ४१.६९ प्रतिशत रहेको छ ।

नगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गरी वैज्ञानिक दिगो कृषि प्रणालीलाई नै मेरुदण्डको रूपमा लिन सकिन्छ । कृषि, पशुजन्य कच्चा पदार्थको उपलब्धता, नगरपालिकाका सबैजसो वडाहरूमा सडक, विजुली, पानीलगायत आधारभूत औद्योगिक पूर्वाधारको क्रमिक विकास तथा उद्योग स्थापनाका लागि पर्याप्त सम्भाव्य जमिन यस नगरपालिकामा रहेको हुँदा नगरपालिकामा कृषि, पशुलगायतको उद्योगका साथै शैक्षिक र औषधीय पर्यटन समेतको विकासको सम्भावना रहेको छ । अर्थतन्त्रका यिनै विशिष्ट क्षेत्रहरूमा नगरपालिकाको विशिष्टता एवं प्राथमिकता केन्द्रित गरी आर्थिक विकासको आयामहरूलाई अगाडि बढाउँदै लग्नुपर्दछ ।

२.१.७ सामाजिक अवस्था

शिक्षा: नगरपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा धेरै प्रयास भएता पनि अपेक्षित उपलब्धि भने प्राप्त गर्न सकिएको छैन । तथापि योजनाबद्ध रूपमा शैक्षिक पूर्वाधार एवम् सेवा विस्तार गर्ने प्रयास हुँदै आएको छ । योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संसाधन विकासको एक माध्यमको रूपमा नीतिगत रूपमा अबलम्बन गरिएको छ । शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ । यसै अनुरूप यस नगरपालिकामा आ.व.२०७४/७५ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरणअनुसार नगरपालिकामा ६० वटा बालविकास केन्द्र, आधारभूत र माध्यमिक तह गरेर जम्मा ७७ वटा सामुदायिक विद्यालय रहेका छन् ।

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिपभन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ । तथ्यहरूका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचकमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । नगरपालिकामा ५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको उमेर समूहका कूल ४५८८५ जनसंख्या रहेका छन् । नगरमा ५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको उमेर समूहका कूल जनसंख्यामध्ये ६३.४० प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । नगरमा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या २९,०९२ रहेका छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ११५९ जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्ने दुवै सिप नभएका अर्थात् निरक्षर जनसंख्या १५६०३ अर्थात् ३४.०२ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रूपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं १२ रहेको छ जसको साक्षरता ७७.९७ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं ३ जसको साक्षरता ५२.९१ प्रतिशत रहेको छ । उल्लेखित आँकडालाई लैंगिक दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्दा यस नगरपालिकामा ५ वर्ष वा सोभन्दा माथि उमेर समूहका कूल ३२,९९४ जनसंख्यामा १६,०३४ पुरुष र १६,९६० महिला पढ्न र लेख्न सक्ने अर्थात् साक्षर रहेका छन् । लैंगिक रूपमा निरक्षरता विश्लेषण गर्दा कूल ९,७१५ अर्थात् २९.४४ निरक्षर रहेकोमा ३,९५३ अर्थात् कूल निरक्षर जनसंख्याको ४०.६९ प्रतिशत पुरुष र ५,७६२ अर्थात् कूल निरक्षर जनसंख्याको ५९.३१ प्रतिशत महिला पढ्न र लेख्न नसक्ने अर्थात् निरक्षर रहेका छन् । पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी भएपनि पुरुष निरक्षरता पुरुषको तुलनामा महिला निरक्षरता बढी रहेको देखिन्छ ।

स्वास्थ्य: पहाडी भेगमा अवस्थित चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका सदरमुकाममा अवस्थित भएकोले गर्दा स्वास्थ्य अवस्था र स्वास्थ्य सेवामा अरु गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको तुलनामा केही पहुँच रहेको देखिन्छ । नगरपालिकामा जिल्ला अस्पतालका साथसाथै अन्य सञ्चालित निजी फार्मेसी, क्लिनिक तथा पोलिक्लिनिकजस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरूले सेवा पुऱ्याईरहेका छन् । ग्रामीण स्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति सामान्य रहेको छ भने

नगरपालिकाको केन्द्र तथा बजार क्षेत्रमा निजी तथा सरकारी स्वास्थ्य संस्थाको पहुँच ग्रामीण भेगभन्दा केही सहज देखिन्छ। यद्यपि नगरपालिकाको आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दीअनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन्। स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्भेक्षणअनुसार करिब ५०% जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहुँचवाला व्यक्तिहरू मात्र यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ।

यस क्षेत्रमा आपतकालीन प्रसुती सेवाको कमीको कारणले गर्दा उत्पन्न हुने परिस्थिति नै मातृमृत्युदर सबैभन्दा प्रमुख कारण बनेको छ। समस्याको पहिचान गर्ने सन्दर्भमा ज्ञानको कमी, लक्षणहरूको गम्भीरता सम्बन्धी बुझाइमा कमी, औषधी उपचार प्रणाली माथिको विश्वासमा कमी, स्वास्थ्य सेवाका लागि लामो यात्रा गर्नुपर्ने सेवाको लागत, परम्परागत विश्वास, आदिका स्वास्थ्य क्षेत्रका समस्याहरू हुन्। नगरपालिकामा रहेको स्वास्थ्य केन्द्रमा विशेषज्ञ चिकित्सकहरूको संख्यामा कमी रहेको छ। दरबन्दीअनुसार डाक्टर लगायत स्वास्थ्यकर्मीहरू उपलब्ध हुन सकेको छैन। हालसम्म अवस्ट्रेटीसियन वा अनेस्थेसिओलोजिस्ट छैनन् र पर्याप्त मात्रामा औषधीको आपूर्ति हुँदैन। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ। दूर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

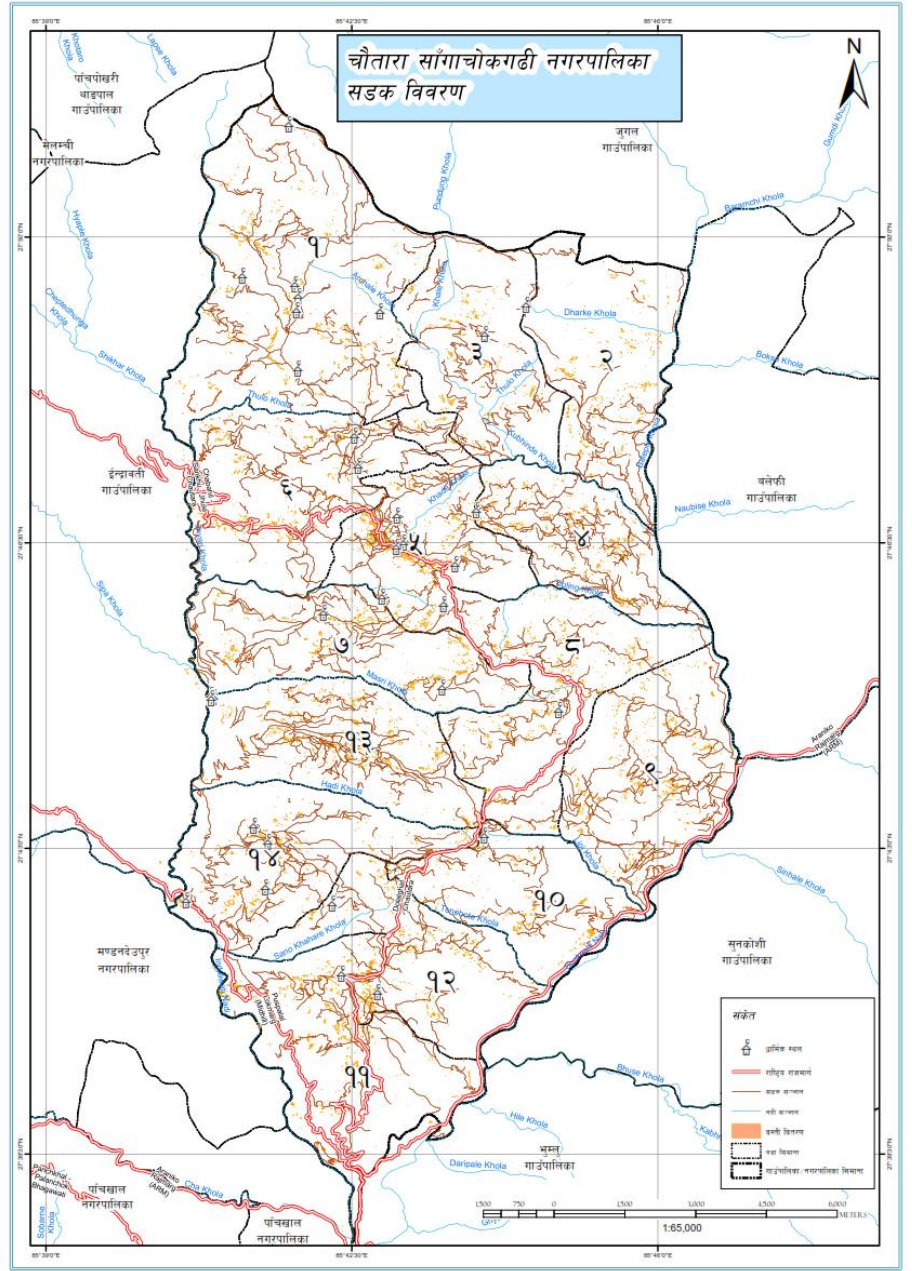
खानेपानी: स नगरपालिकामा रहेका १४५५९ घरपरिवारहरू मध्ये धारा/पाइप मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या १३,२५१ अर्थात् ९१.०१ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइपको पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ। यद्यपि दोस्रोमा ढुङ्गेधारको पानी पिउने परिवारको संख्या ६२६ अर्थात् ४.३० प्रतिशत रहेका छन्। अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ।

सन २०१६ – २०३० का अनुसार आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसंख्या १५% मात्र देखिन्छ। दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचा समेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेज अनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ। जसअनुसार २०१९ मा ३५%, २०२२ मा ५०%, २०५५ मा ६५% हुँदै सन् २०३० सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कूल जनसंख्याको ९०% हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ। उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम जनसाधारणको जनस्वास्थ्यमा सुधार गर्न पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलाउनु पर्ने देखिन्छ।

नगरपालिकामा रहेका कूल १४,५५९ घरपरिवारहरू मध्ये ७,६५२ अर्थात् ५२.५६ प्रतिशत घर परिवारहरूमा १ देखि १५ मिनेट टाढाको श्रोतहरूबाट पिउने पानी ल्याउनुपर्ने देखिन्छ। दोस्रोमा ३,२७५ अर्थात् २२.४९ प्रतिशत घरपरिवारहरूमा पानीको श्रोत आफ्नै घर परिसर भित्र रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। भने तेस्रोमा १,९५० अर्थात् १३.३९ घरपरिवारहरू १६ देखि ३० मिनेट टाढाको श्रोतहरूबाट पिउने पानी ल्याउने गरेको देखिन्छ। साथै नगरपालिकामा ३० मिनेट देखि २ घण्टाभन्दा बढी टाढाको श्रोतहरूबाट समेत पिउने पानी ल्याउने घरपरिवार पनि रहेको देखिन्छ। धेरैजसो परिवारमा पानीको श्रोतसम्मको सुगमता राम्रो भएता पनि नगरपालिकाको केही भागमा पिउने पानीको समस्या रहेको कुरा तथ्याङ्कले देखाउँछ। यद्यपि श्रोतको सुगमता मात्रले पानीको उपलब्धता र गुणस्तर सुनिश्चित हुँदैन।

२.१.८ भौतिक अवस्था

सडक तथा यातायात: सडक सञ्जाल तथा यातायात आर्थिक विकास, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सामाजिक एकीकरणको माध्यम हो । विकासको आधारभूत पूर्वाधारको रूपमा रहेका यातायातका साधनहरूको माध्यमबाट क्षेत्रीय असमानता कम गर्न, आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशीलता प्रदान गर्न र अन्य क्षेत्रको विकास तथा सेवा प्रवाहलाई सहज बनाउन सकिन्छ । हालसम्म नेपालमा सडकलाई यातायातको मुख्य माध्यमको रूपमा लिइदै आएको भए तापनि, हवाईमार्ग, रेलमार्ग, जलमार्ग, रज्जुमार्गजस्ता अन्य माध्यमहरूको विकासबाट पनि पर्याप्त फाइदा लिन सकिने सम्भावना रहेको छ । कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक तथा यातायात सेवा एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ ।

यस नगरपालिकाको सबै क्षेत्रहरूमा बाह्रै महिना चल्ने सडक सञ्जाल विस्तार भएको छैन । नगरपालिकामा उत्पादन हुने खाद्यान्न, दलहन, फलफूल, दुग्ध उत्पादन आदिको उत्पादन भैरहेकोमा नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा सडकको राम्रो सुविधा नभएकाले उत्पादित वस्तुलाई बजारसम्म पुऱ्याउन असहज देखिन्छ । सडक यातायातको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिकालय, सडक बत्ती, पैदलयात्रीले सडक पार गर्ने जेब्रा क्रसिङ, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनीसम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रूपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ । यहाँका मुख्य सडकहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ;

- वनदेउ-चौतारा सडक (२० मी अधिकार क्षेत्र)
- चौतारा-साँगाचोकगढी सहीद स्मृति चक्रपथ (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- चौतारा गुम्बाडाडा- भालुवन- गिदाने- झ्याडी - पिपलडाडा- भेटेनरी- छेकाथोक- प्रेसचोक- बृद्धाश्रम- सानोसिरुवारी- छाप- डाडापारी-गैरीगाउँ - चौतारा- गम्बाडाडा सडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- चौतारा (शहिद चोक) देखी पिपलडाँडा झ्याडीसडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- चौतारा स्याउले ओखरेनी सडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- पात्लेपानी-कमेरेपानी सडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- गिदाने सडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- चौतारा-नेविसे सडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- चौतारा-हुन्द्रुड सडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)
- चौतारा नेपाने झ्याडी सडक (१० मी अधिकार क्षेत्र)

उपरोक्त सडक बाहक वडा स्तरका अन्य सडक संजालले नगरपालिकाका वस्ती क्षेत्रहरू जोडिएका छन् ।

नगरपालिकामा यातायात साधनको उपयोग हेर्दा मोटरबाईक, बस, जिप, ट्र्याक्टर, ट्याक्सी, माईक्रो बस लगायतका यातायातका साधन दैनिक रुपमा सञ्चालन हुने गरेको पाइन्छ । नगरपालिकामा सार्वजनिक सवारीको प्रयोग सीमित मात्रामा हुने गरेको पाइन्छ । जसमा काठमाडौँ उपत्यकाबाट चौतारसम्म पुग्ने बसहरू र अन्य सवारी साधनहरू नै मुख्य रहेका छन् ।

विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा: नगरपालिकामा घरपरिवारहरूले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गर्ने इन्धनको स्रोत विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाका कूल घरपरिवारहरूमध्ये १४,४३९ अर्थात ९९.०७ प्रतिशतले विद्युत, १९ अर्थात ०.१३ प्रतिशतले सोलार, र बाँकीले अन्य इन्धनको स्रोत प्रयोग गर्ने न्युन पाइयो । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामीण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास भई नगरपालिकामा विद्युतको पहुँच लगभग सतप्रतिशत देखिन्छ भने विद्युत सेवाको पहुँच नपुगेको परिवारहरू नगन्य रहेको देखिन्छ भने सेवा नपुगेका क्षेत्रहरूमा त्यसको विस्तार हुनु जरूरी छ ।

नगरपालिकाको कूल घरपरिवारहरूमध्ये ११,९८८ अर्थात ८२.३४ प्रतिशतले काठदाउरा, २,४७६ अर्थात १७.०१ प्रतिशतले एल.पी ग्याँसको प्रयोग गर्दछन् भने मडितेल, बिजुली गोबरग्याँस, गुइँठा र अरु प्रयोग गर्ने जनसंख्या नगन्य रहेको पाइयो । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कातर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समयसमेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ ग्रामीण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रुपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी नगरपालिकावासीलाई काठ दाउराको विकल्पतर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सञ्चार: सूचना र प्रविधिमा भएका नवीनतम खोज तथा विकासले गाउँ, समुदाय, देश, अन्तर देशलाई एउटा सीमाहिन विश्व समुदायको रुपमा रुपान्तरित गरिदिएको छ । दिनानुदिन संचार प्रविधिको प्रयोग विस्तारित भइरहेको छ । वि.सं. २०४७ सालको दशकमा सीमित जनसंख्याले प्रयोग गर्ने संचारका माध्यामहरू हाल आधारभूत आवश्यकतामा परिणत भएको छ । ११०.३ प्रतिशत टेलिफोनको घनत्व ४६.५ प्रतिशत इन्टरनेटका प्रयोगकर्ता,

रेडियोको राष्ट्रिय प्रसारणमा पहुँच ८८ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्ककले संचार क्षेत्रको तीव्र विकास र विकासका अन्य क्षेत्रमा यसको प्रभाव दर्शाउँछ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकामा स्थानीय एफ.एम स्टेसनहरू र रेडियो नेपाल लगायत विभिन्न अन्य स्टेसनहरू काठमाडौँबाट नै सिधा प्रसारण हुन्छन् । नगरपालिकामा नेपाल टेलिकम र एनसेल दुवैको घन् लभतधयचप उपलब्ध छ । नगरपालिकामा ADSL, NTC, NCELL, आदि कम्पनीहरूले इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउँदै आइरहेका छन् विभिन्न केवल नेटवर्क तथा सेटलाइट च्यानल जस्तै डिस होम आदिद्वारा नगरपालिका बासीहरूले मनोरन्जनात्मक टेलिभिजन कार्यक्रमहरू हेर्ने गरेको पाइन्छ ।

नगरपालिकामा साधन तथा सुविधाको उपलब्धताको तथ्याङ्क हेर्दा नगरमा रहेका कूल घ र परिवारहरूमध्ये उल्लेखनिय ढंगले उच्च मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताको संख्या ११,०९४ अर्थात् ७६.२० रहेको छ । दोस्रोमा टेलिभिजन हुने परिवार संख्या ८,२१९ रहेको देखिन्छ भने केबल वा डिसहोम प्रयोगकर्ता ६,९५८ रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी रेडियो हुने परिवार संख्या ७,५८६, इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध भएका परिवारहरूको संख्या ५,३०२ रहेको छ तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताहरू झण्डै पूर्णरूपमा भएको अवस्था छ । मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृश्य, सुचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकर्ताको संख्या पछिल्लो समयमा इन्टरनेट तथा मोबाइलफोनको प्रयोग बढ्दै जाँदा न्यून हुँदै गएको देखिन्छ । अर्कातर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामग्रीहरूको संख्या झन कम देखिन्छ । यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमशः आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भएरहेको देखिन्छ ।

२.२ मानव संसाधनको अवस्था

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको पहिलो निर्वाचनबाट निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू मार्फत नगरपालिकाको कार्य सञ्चालन भईरहेको छ । यस नगरपालिकामा रहेका १४ वटा वडामा निर्वाचित तथा मनोनित सदस्यहरू सहित जम्मा ७२ जना नगरसभा सदस्य रहेका छन् ।

जिल्लाको सदरमुकाम समेत रहेको यस नगरपालिकामा जिल्ला स्तरीय लगायतका विशिष्टकृत कार्यालयहरू समेत अवस्थित छन् । नगरपालिका पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार यहाँ ४१ वटा भन्दा बढी कार्यालयहरू अवस्थित छन् ।

नगर कार्यपालिकाको दैनिक कार्यसम्पादनका लागि नगरपालिकाले तय गरेको नगर सभा, नगरकार्यपालिका, विषयगत समिति र शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सूचना अधिकृत, लेखा अधिकृत, ईन्जिनियर, सब-ईन्जिनियर, सब ओभरसियर, कम्प्युटर तथा कार्यालय सहयोगी र वडा कार्यालयहरूमा वडा सचिव तथा सामाजिक परिचालक रहने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार विभिन्न विषयगत क्षमता सहित अधिकृत तथा सहायक कर्मचारी कार्यरत रहेको यस नगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारी सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

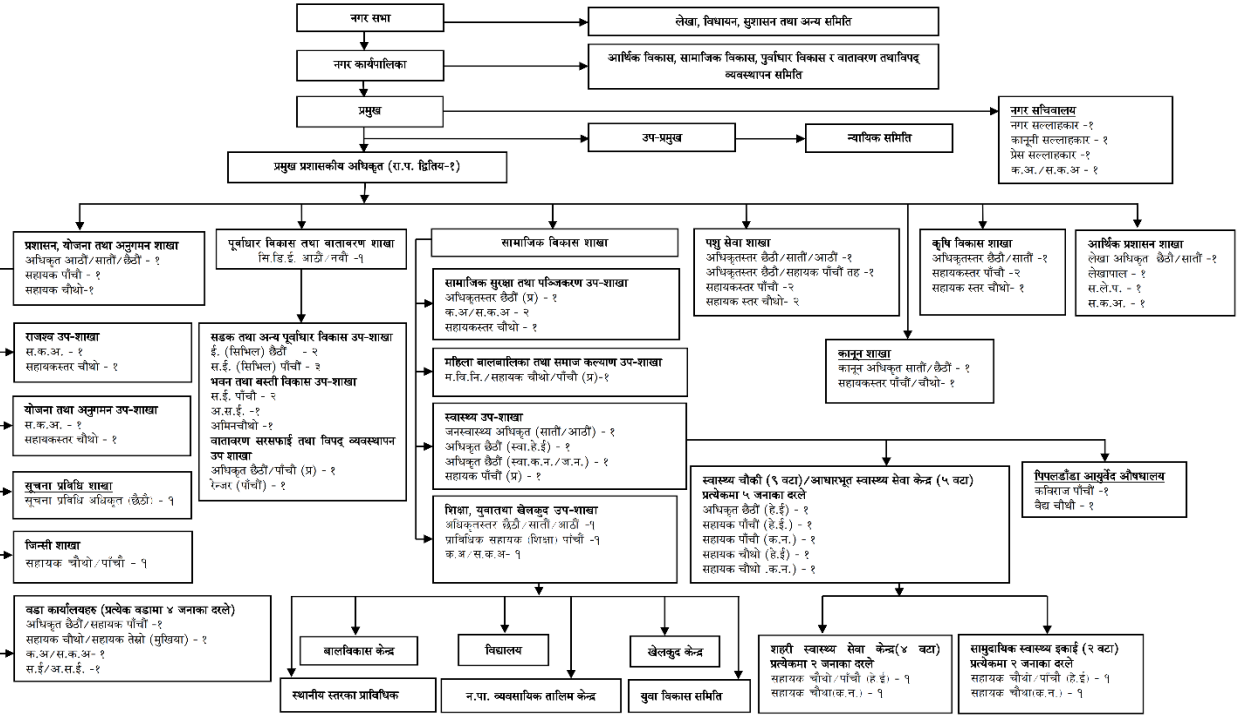
तालिका ४: नगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

क्र.सं.	पद	सङ्ख्या	कैफियत
१	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	१	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
२	आधिकृत दसौ तह	१	नगर शिक्षा नगर प्रमुख सचिव

३	अधिकृतस्तर सातौ तह	१	योजना तथा प्रशासन शाखा
४	पशु स्वास्थ्य प्राबिधिक	१	पशु बिकास शाखा
५	लेखा अधिकृत	१	लेखा शाखा
६	जन स्वास्थ्य अधिकृत	१	स्वास्थ्य शाखा
७	अधिकृतस्तर छैठौ	१	प्रशासन सहकारी, न्यायिक शाखा
८	सूचना प्राबिधी अधिकृत	१	सूचना प्राबिधी तथा राजस्व
९	ईन्जिनियर	१	प्राबिधिक शाखा
१०	शाखा अधिकृत	१	रोजगार शाखा
११	सि.अ.हे.व. अधिकृत	१	स्वास्थ्य शाखा
१२	पशु स्वास्थ्य प्राबिधिक	१	पशु बिकास शाखा
१३	ना.सु	१	राजस्व शाखा
१४	ना.सु	१	प्रशासन तथा राजस्व शाखा
१५	महिला विकास निरिक्षक	१	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखा
१६	सव. ईन्जिनियर	४	प्राबिधिक शाखा
१७	पशु स्वास्थ्य प्राबिधिक	१	पशु विकास शाखा
१८	जे.टी.	२	कृषि विकास शाखा
१९	जे.टी.	१	कृषि शाखा
२०	एम.आई.एस अपरेटर)	२	पञ्जिकरण शाखा
२१	कम्प्युटर अपरेटर	१	नगर सचिबालय
२२	अ.हे.व	१	स्वास्थ्य शाखा
२३	वरिष्ठ उद्यम विकास सहजकर्ता	१	उद्योग बिकास शाखा
२४	सहायक लेखापाल	१	लेखा शाखा
२५	अशीस्टेन्ट सव-ईन्जिनियर	१	प्राबिधिक शाखा
२६	अमिन	१	प्राबिधिक शाखा
२७	कार्यालय सहायक	२	नगरपालिका
२८	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	१	राजस्व शाखा
२९	एम.आई.एस फिल्ड सहायक	१	पञ्जिकरण शाखा
३०	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	२	नगरपालिका
३१	कार्यालय सहयोगी	१	प्रशासन तथा प्राबिधिक ईलेक्ट्रीसियन
३२	कार्यालय सहयोगी	४	नगरपालिका
३३	सवारी चालक	२	नगरपालिका
३४	रंजित तामाङ (कार्यालय सहयोगी)	१	प्रशासन तथा योजना शाखा

स्रोत: चौतारा साँगाचोक गढी नगरपालिका, चौतारा, २०७८

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार नगर कार्यपालिका, १४ वटा वडा कार्यालयहरु, विषयगत कार्यालयहरु (शिक्षा, स्वास्थ्य), आदिमा स्थायी तथा करार गरी ४५ जना कर्माचारीहरु कार्यरत छन् । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको संगठनात्मक तथा मानव संशाधन तालिका यस प्रकार रहेको छ:

चित्र ४: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको संगठनात्मक तालिका

२.३ भौतिक सम्पत्तिको अवस्था

स्थानीय निकाय स्थानीय तह भए लगतै नगरपालिका कार्यालय अन्तर्गत प्रशासन शाखा, राजस्व शाखा, सामाजिक विकास शाखा, महिला तथा बालबालिका शाखा, पूर्वाधार विकास शाखा, जनस्वास्थ्य शाखा, कानून शाखा, शिक्षा युवा तथा खेलकूद शाखा, कृषि तथा पशु विकास शाखा लगायत आर्थिक प्रशासन शाखा रहेका छन् र यी सबै शाखाहरूलाई प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतद्वारा नियन्त्रण तथा निर्देशन गरिन्छ ।

नगरपालिकाले उपलब्ध गराएको जानकारी अनुसार यस नगरपालिकाका तीन वटा चार पांग्रे सवारी साधनहरू, १ टिपर, १ वटा दमकल, ३४ वटा मोटरसाइकलहरू रहेका छन् । नगरपालिकाको विभिन्न शाखामा ८१ वटा कम्प्युटर, ३८ वटा ल्यापटप, ५५ वटा प्रिन्टर, ३७ वटा फोटोकपी मेसिन, ७ वटा प्रोजेक्टरहरू रहेका छन् । नगरपालिकाको सबै वडा कार्यालयहरूका आफ्नै भवन रहेका छन् । तर वडा नं. १ को कार्यालयको भवन भने कच्ची अवस्थाको रहेको छ । कार्यालयको सहज तथा निर्विघ्न संचालनका लागि नगरपालिकाका उपयुक्त जनप्रतिनिधिहरू तथा कर्मचारीहरूलाई संयोजक तथा सदस्य पदमा चयन गरी पूर्वाधार विकास समिति, आर्थिक विकास समिति, सामाजिक विकास समिति, संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह समिति, वतावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति, विधायन समिति, राजस्व परामर्श समिति, फोहरमैला व्यवस्थापन उप समिति, सार्वजनिक जग्गा संरक्षण समिति, लन्ड् म्भक्म् समिति, पूननिर्माण उप समिति, श्रोत अनुगमन तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति, न्यायिक समिति, सुशासन समिति र बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति गठन भै सकेका छन् । विषयगत समिति बारे विस्तृत विवरण अनुसूचीमा दिइएको छ । यस नगरपालिका अन्तर्गत इलाका वन कार्यालय, कृषि सेवा कार्यालय, पशु सेवा कार्यालय, आयुर्वेद स्वास्थ्य उपचार केन्द्र र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र संचालित छन् ।

यस नगरपालिकामा “क” वर्गका ६ वटा (नेपाल बैंक लि., मेगा बैंक लि., ग्लोबल आइएमई बैंक, लक्ष्मी बैंक, कृषि विकास बैंक लि., नेपाल क्रडिट एण्ड कमर्सियल बैंक), तथा “ख” वर्गका १ वटा (सिन्धु विकास बैंक,) गरी जम्मा ७ बैंकहरु रहेका छन्।

नगरपालिकामा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा उत्पादक, उपभोक्ता, श्रमिक, बहुउद्देश्य तथा आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरुबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ। जसमा उत्पादकतर्फ ४२ वटा सहकारी, उपभोक्ता ४८, श्रमिक १ र बहुउद्देश्य ६ वटा संचालनमा रहेका छन्।

शान्ति सुरक्षाको लागि यस नगरपालिकामा जिल्ला प्रहरी कार्यालय-१, इलाका प्रहरी कार्यालय-३, प्रहरी चौकी-२ रहेका छन्।

परिच्छेद ३. नगरपालिकाको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाव्यता

स्थानीय तहलाई प्राप्त राजस्व सम्बन्धी अधिकार र सो अधिकार कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाको तर्फबाट गरिएका कानूनी व्यवस्था र नगरपालिकाको राजस्व सङ्कलन अवस्था, सम्भावना, समस्या तथा चुनौतीहरू शीर्षकगत रूपमा यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.१ राजस्व अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था

३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ अनुसार स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार अन्तरगत स्थानीय तहहरूले सम्पत्ति कर (घरजग्गा कर), घरबहाल कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, भूमिकर (मालपोत), मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर र व्यवसाय कर ल्याउन सक्नेछन् र गैरकर अन्तरगत सेवा शुल्क, दस्तुर, पर्यटन शुल्क र दण्ड जरिवाना सङ्कलन गर्न सक्नेछन् । राजस्व अधिकार सम्बन्धी विभिन्न तहहरूको एकल तथा साझा अधिकार सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५: तहगत राजस्व अधिकार

सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय	साझा
<ul style="list-style-type: none"> ■ भन्सार ■ अन्तःशुल्क ■ मूल्य अभिवृद्धि कर ■ संस्थागत आयकर ■ व्यक्तिगत आयकर ■ पारिश्रमिक कर ■ राहदानी कर ■ भिसा शुल्क ■ पर्यटन दस्तुर ■ सेवा शुल्क दस्तुर ■ दण्ड जरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> ■ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क ■ सवारी साधन कर ■ मनोरञ्जन कर ■ विज्ञापन कर ■ पर्यटन शुल्क ■ कृषि आयमा कर ■ सेवा शुल्क दस्तुर ■ दण्डजरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> ■ सम्पत्ति कर ■ घर बहाल कर ■ घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क ■ सवारी साधन कर ■ सेवा शुल्क दस्तुर ■ पर्यटन शुल्क ■ विज्ञापन कर ■ व्यवसाय कर ■ भूमिकर (मालपोत) ■ मनोरञ्जन कर ■ मालपोत सङ्कलन ■ दण्ड जरिवाना 	<ul style="list-style-type: none"> ■ सेवा शुल्क ■ दस्तुर ■ दण्ड जरिवाना ■ प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी ■ पर्यटन शुल्क

स्रोत: नेपालको संविधान, २०७२

३.१.२ कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई निम्नानुसारको राजस्व अधिकारको कानूनी व्यवस्था प्रत्यायोजन गरेको छ:

- सम्पत्ति कर
- भूमिकर (मालपोत)

- घर बहाल कर
- सवारी साधन कर
- व्यवसाय कर
- मनोरन्जन कर
- सेवा शुल्क दस्तुर
- घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क
- पर्यटन शुल्क
- विज्ञापन कर
- दण्ड जरिवाना

संघीय कानून (स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४) अनुसार स्थानीय तहलाई निम्नानुसार आय संकलन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ ।

क) गाउँपालिका वा नगरपालिकाको एकल अधिकार

अ) कर

- सम्पत्ति कर: आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र घरजग्गामा घर र सो घरले चर्चेको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाई बाँकी जग्गा र घर नभएका अन्य जग्गामा भूमीकर (मालपोत) लगाउनु पर्ने । “घरले चर्चेको जग्गा” भन्नाले घरले ओगटेको जग्गाको क्षेत्रफल र अधिकतम सो क्षेत्रफल बराबरको थप जग्गासम्म पर्ने । (आर्थिक ऐन, २०७५ र केही नेपाल ऐनलाई संसोधन गर्न बनेको ऐन, २०७५ वाट संशोधित व्यवस्था)
- भूमि कर (मालपोत): आफ्नो क्षेत्रभित्रको जग्गामा त्यस्तो जग्गाको उपयोगका आधारमा लगाउने । तर, सम्पत्ति कर लगाएको अवस्थामा भूमिकर (मालपोत) लगाउन नपाइने । (आर्थिक विधेयक २०७५ बाट संशोधित व्यवस्था)
- घर जग्गा बहाल कर: कुनै व्यक्ति वा संस्थाले भवन, घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा वा पोखरी पूरै वा आंशिक तवरले बहालमा दिएकोमा ।
- व्यवसाय कर: पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा ।
- सवारी कर: टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, विद्युतीय रिक्सामा ।
- जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर: आफ्नो क्षेत्रभित्र उन, खोटो, जडीबुटी, बनकस (खर), कवाडी माल, जीवजन्तुको हाड, सीड, प्वाँख, छालाको व्यवसायिक उपयोग गरे बापत ।

आ) शुल्क

- बहाल बिटौरी शुल्क: आफुले निर्माण, रेखदेख वा संचालन गरेको हाट, बजार वा पसल वा सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको उपयोग बापत ।
- पार्किङ्ग शुल्क: आफ्नो क्षेत्रभित्र कुनै सवारीलाई पार्किङ्ग सेवा उपलब्ध गराए बापत ।

इ) सेवा शुल्क

- आफ्नो क्षेत्रभित्र संचालनमा रहेका केवलकार, ट्रेकिङ्ग, कायकिङ्ग, बंजी जम्प, जिपफ्लायर, प्याराग्लाइडिङ्ग आदि मनोरंजन तथा साहसी खेलकुदसम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा ।
- आफुले निर्माण, संचालन वा ब्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार वा उपलब्ध गराएको देहायको सेवामा (खानेपानी, बिजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, फोहरमैला व्यवस्थापन, सरसफाई, ढल निकास, सडक बत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकीय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, वसपार्क, पुल आदि)
- अचल सम्पत्ति वा अन्य कुनै विषयको मूल्यांकन सेवा शुल्क ।
- सिफारिश सम्बन्धी कुनै सेवा शुल्क ।

ई) दस्तुर

- दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर:
 - एफएम रेडियो संचालन, “घ” वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, ट्युसन, कोचिङ, औषधि पसल, प्लटिङ्ग
 - ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेटजस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग
- नक्सा पास दस्तुर
- पंजीकरण व्यवस्थापन दस्तुर
- वडामार्फत् गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर

उ) बिक्री गर्न सक्ने (केहि नेपाल ऐनलाई संसोधन गर्न बनेको ऐन २०७५ बाट संसोधित व्यवस्था)

- गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको बिक्री गर्न सक्ने ।
- गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा रहेको काठ दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको बिक्री गर्न सक्ने ।
- यस्तो बिक्रीबाट प्राप्त रकम गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

ऊ) सामुदायिक वनबाट आय प्राप्त गर्ने

- सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना बनाई गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने ।
- वन पैदावारको बिक्री वापत प्राप्त हुने रकमको १०% रकम सम्बन्धित

वन ऐन, २०७६

प्रमाणीकरण मिति
२०७६।०६।२७

संवत् २०७६ सालको ऐन नं. १२

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्ययोजना डिभिजनल वन अधिकृतले जाँचबुझ गरी उपयुक्त देखिएमा स्वीकृत गर्नेछ ।

वनको विकासको लागि खर्च गर्नु पर्ने: (१) उपभोक्ता समूहले कार्ययोजना बमोजिम आर्जन गरेको वार्षिक आयबाट कम्तीमा पच्चीस प्रतिशत रकम वनको विकास, संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यमा खर्च गरी बाँकी रहेको रकमको कम्तीमा पचास प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहसँग समन्वय गरी गरिवी न्यूनीकरण, महिला सशक्तिकरण तथा उद्यम विकास कार्यमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खर्च गरी बाँकी रहेको रकम उपभोक्ता समूहको हितमा प्रयोग गरिनेछ ।

गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

ख) प्रदेश तथा संघीय कानून अनुसार प्राप्त हुने दफा (दफा ११-४)

- प्राकृतिक स्रोत साधन र सेवा शुल्क रोयल्टी
- खनिज पदार्थको उत्खनन् रोयल्टी
- सामुदायिक वनको संचालन व्यवस्थापनबाट प्राप्त रोयल्टी
- पानी घट्ट, कुलो पैनी जस्ता सेवाबाट प्राप्त रोयल्टी
- प्राकृतिक स्रोत साधन र सेवा शुल्क रोयल्टी
- खनिज पदार्थको उत्खनन् रोयल्टी
- सामुदायिक वनको संचालन व्यवस्थापनबाट प्राप्त रोयल्टी
- खानेपानी महसुल
- स्थानीय साना सतह तथा भूमिगत सिंचाई सेवा शुल्क
- स्थानीय स्तरमा जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावार उत्पादन, संकलन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापन
- जनरल अस्पताल, नर्सिङ्ग होम, निदान केन्द्र र स्वास्थ्य संस्थाको दर्ता, संचालन अनुमति
- स्थानीय सार्वजनिक यातायातको रुट अनुमति, नवीकरण
- इन्टरनेट सेवा, टेलीसेन्टर, केवल, तारविहिन टेलिभिजन प्रसारण अनुमति, नवीकरण
- स्थानीय तहका पत्रपत्रिकाको दर्ता

संघीय कानून (अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४) ले स्थानीय तहलाई निम्न अनुसार वित्तीय अधिकार प्रदान गरेको छः

१) एकल कर प्रशासन सम्बन्धी व्यवस्था (आर्थिक ऐन २०७५ बाट संशोधित व्यवस्था)

- क) सवारी साधन करको दर प्रदेशले लगाउने र उठाउने । तर टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा र विद्युतीय रिक्सामा सवारी साधन करको दर गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने ।
- ख) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिका वा नगरपालिकाले उठाउने ।
- ग) मनोरन्जन करको दर प्रदेशले लगाउने र गाउँपालिका वा नगरपालिकाले उठाउने ।
- घ) विज्ञापन करको दर गाउँपालिका वा नगरपालिकाले लगाउने र उठाउने ।
(ख), (ग) र (घ) बमोजिमको करबाट उठेको रकममध्ये ६० प्रतिशत रकम गाउँपालिका वा नगरपालिकाको संचित कोषमा जम्मा गरी ४० प्रतिशत रकम मासिक रुपमा प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गर्नु पर्ने ।
- ङ) प्रदेशले सवारी साधन कर करबाट उठेको रकम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।
 - प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा भएको ६० प्रतिशत रकम प्रदेश सरकारलाई र ४० प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिने ।
 - आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गर्ने ।
 - प्रदेशले मासिक रुपमा सम्बन्धित स्थानीय संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

२) राजश्व बाँडफाँट

- नेपाल सरकारले संकलन गरको मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तशुल्कबाट संकलन भएको रकमको १५% स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने।
 - आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम बाँडफाँट हुने।
 - स्थानीय संचित कोषमा मासिक रुपमा प्राप्त हुने।
- प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँड आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने स्थानीय तहलाई २५%
 - प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी वार्षिक रुपमा प्राप्त हुने

३) अनुदान

- वित्तीय समानीकरण अनुदान: खर्चको आवश्यकता र राजस्वको क्षमताको आधारमा आयोगको सिफारिसमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने।
- सशर्त अनुदान: कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न आयोगले तोकेको आधारमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने।
- समपूरक अनुदान: पूर्वाधार विकास सम्बन्धी कुनै योजना कार्यान्वयन गर्न योजनाको कुल लागतको अनुपातका आधारमा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने।
- विशेष अनुदान: कुनै खास उद्देश्य र योजनाको लागि संघ र प्रदेशबाट प्राप्त हुने

४) वैदेशिक सहायता तथा आन्तरिक ऋण

- नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिएर मात्र वैदेशिक अनुदान वा सहयोग लिन वा बैदेशिक अनुदान वा सहयोगमा योजना वा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न गराउन सक्ने।
- नेपाल सरकारको सहमति लिएर मात्र वित्त आयोगले सिफारिस गरेको सिमाभित्र आन्तरिक ऋण लिन सक्ने।
- नेपाल सरकारसँग मनासिव कार्यका लागि ऋण लिन सक्ने।

उपरोक्त व्यवस्थाहरूले स्थानीय तहलाई प्राप्त हुन सक्ने आयका स्रोतहरूलाई व्याख्या गरेको छ। स्थानीय तहले कानून बमोजिम बाहेक आफ्नो अधिकार क्षेत्रमा कुनै कर लगाउन, उठाउन र ऋण लिन नपाउने व्यवस्था हुनुका साथै निम्न अनुसारका थप व्यवस्थाहरू रहेका छन्।

- कर लगाउँदा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, वस्तु तथा सेवाको ओसार पसार, पूँजी तथा श्रम बजार, छिमेकी प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रतिकुल असर नहुने गरी लगाउनु पर्ने (संवैधानिक व्यवस्था)।
- कर नलाने: कूटनीतिक नियोग, कूटनीतिज्ञ, वैदेशिक ऋण वा सहायताबाट संचालित परियोजनाबाट हुने पैठारी, सामुहिक वा संयुक्त आवासको बिक्री नभएको स्टक, सामुहिक आवासको सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र।
- सेवा शुल्क असुली कार्य आफै वा व्यवस्थापन करार वा सार्वजनिक निजी साझेदारीबाट गर्न सक्ने।

३.१.३ नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरू

क) सम्पत्ति कर सम्बन्धी व्यवस्था : नगरपालिकाको आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र घरजग्गामा सम्पत्ति कर लगाउन सकिने छ । यस बमोजिम सम्पत्ति कर लगाउँदा घर र सो घरले चर्चेको जग्गा सम्पत्ति कर लगाएर बाँकी जग्गा नभएका अन्य जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनु पर्ने छ । स्पष्टिकरण घरले चर्चेको जग्गा भन्नाले घरले ओगटेको क्षेत्रफल बराबरको जग्गा र अधिकतम सो बराबरको थप जग्गा सम्झनु पर्दछ । यसरी सम्पत्ति कर लगाउँदा देहायबमोजिमका विषयलाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

१. घर र जग्गाको आकार प्रकार र बनौट
२. घर र जग्गाको प्रचलित बजार मूल्य तथा घरको हकमा हास मूल्य
३. घर र जग्गाको व्यापारिक वा आवासीय उपयोगको अवस्था

ख) भूमिकर (मालपोत) सम्बन्धी व्यवस्था : नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको जग्गामा त्यस्तो जग्गाको उपयोगको आधारमा भूमिकर (मालपोत) लगाउने छ । आर्थिक ऐन, २०७५ ले घर र त्यसले चर्चेको निश्चित जग्गामा सम्पत्ति कर लगाएपछि सोभन्दा बढी जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । तर सम्पत्ति कर लगाएको अवस्थामा भूमिकर (मालपोत) लगाइने छैन ।

ग) व्यवसाय कर: नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउन सक्ने छ ।

घ) घर जग्गा बहाल कर: नगरपालिकाको क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति, वा संस्थाले भवन, घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा, पोखरी पुरै वा आंशिक तवरले बहालमा दिएको नगरपालिकाले त्यस्तो बजाल रकममा बहाल कर लगाउन सक्ने छ ।

ङ) सवारी कर: नगरपालिकाले सिमित सवारी साधन (अटोरिक्सा तथा इ-रिक्सा, ठेला गाडा, टाँगा र रिक्साहरूको मात्र दर्ता, नवीकरण तथा वार्षिक सवारी कर सङ्कलन गर्न सक्ने अधिकार पाएको छ । तर यस नगरपालिकाले चालु आ.व.मा सवारी कर निर्धारण गरिएकोले ढुवानी र यातायात एवम् अन्य सवारी साधनहरूको कर सङ्कलन गरिने छ ।

च) विज्ञापन कर: नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचारप्रसार आदिका लागि राख्न दिने साइन बोर्ड, ग्लो बोर्ड, स्टल, आदिमा विज्ञापन कर लगाउन सक्ने व्यवस्था छ ।

छ) गैर करहरू: स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा नगरपालिकाले पर्यटन शुल्क अन्तर्गत आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका केवलकार, ट्रेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, बञ्जी जम्प, जिपफ्लायर, च्याफिटङ्ग, प्याराग्लाइडिङ्ग लगायतका स्थानीय पर्यटन, मनोरञ्जन तथा साहसिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा सेवा शुल्क लगाउने व्यवस्था रहेको छ । यसैगरी नगरपालिकाबाट विभिन्न सिफारिसहरू, इजाजत पत्र तथा नविकरण जस्तै एफएम रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, निजी विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा तालिम, ट्युशन तथा कोचिङ सेन्टर, औषधी पसल, प्लटिङ जस्ता व्यवसायिक संस्थाहरूको दर्ता, नविकरण आदिमा विभिन्न दस्तुर सङ्कलन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

ज) प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था: अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४ अनुसार प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट अन्तरगत पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज, पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँट सम्बन्धमा निम्न तालिकामा व्यवस्था गरेको छ ।

तालिका ६: प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट (प्रतिशतमा)

स्रोतहरू	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
पर्वतारोहण	५०	२५	२५
विद्युत	५०	२५	२५
वन	५०	२५	२५
खानी तथा खनिज	५०	२५	२५
पानी तथा अन्य स्रोत	५०	२५	२५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४ (अनुसूची ४)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने २५ प्रतिशतको हिस्साको लागि प्रत्येक स्थानीय तहको प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति तथा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित परियोजना वा उपयोगबाट प्रभावित क्षेत्र र जनसङ्ख्याको पहिचान गरि स्थानीय तहलाई रकम बाँडफाँट गर्न सिफारिस गरेको छ ।

झ) कर राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था: अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्त शुल्क रकममध्येबाट उठेको रकमलाई सङ्घीय विभाज्य कोषमा राखी सोबाट रकममध्ये सङ्घीय सरकारले ७० प्रतिशत, प्रदेशले १५ प्रतिशत र स्थानीय सरकारले १५ प्रतिशत बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

तालिका ७: कर राजस्वको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था

स्रोतहरू	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
मूल्य अभिवृद्धि कर (भ्याट)	७०	१५	१५
अन्तशुल्क	७०	१५	१५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ परिच्छेद ३ (६)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ अनुसार विभिन्न तहका सरकारहरूका बीचमा अनुदान सिफारिस गर्दा लिइने आधारहरू, राजस्वको बाँडफाँट गर्दा लिइने आधारहरू र प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा लिइने आधार र मापदण्डहरू तयार गरि कार्यान्वयनका लागि सहजिकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी विषयमा सङ्घ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरू बीच उठ्न सक्ने सम्भावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरि त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सम्बन्धित तहहरूलाई सुझाव दिने संवैधानिक व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट गर्दा सो सँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा अध्ययन र अनुसन्धान गरि नेपाल सरकारलाई सिफारिस समेत गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ ।

हाल राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले जनसङ्ख्या (कूल जनसङ्ख्या र आश्रित जनसङ्ख्या), क्षेत्रफल, मानव विकास सूचकाङ्क, न्यून विकास सूचकाङ्कको आधारमा प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूलाई राजस्व बाँडफाँट गर्ने गरि सिफारिस गरेको छ ।

तालिका ८: राजस्व बाँडफाँटका लागि भएको सिफारिसको आधारहरू (प्रतिशतमा)

सि.नं.	आधारहरू	प्रदेश	स्थानीय तह
१	जनसङ्ख्या (कूल जनसङ्ख्या अनुपात ८०, आश्रित जनसङ्ख्या अनुपात २०)	७०	७०
२	क्षेत्रफल	१५	१५
३	मानव विकास सूचकाङ्क	५	५
४	न्यून विकास सूचकाङ्क पूर्वाधार सूचकाङ्क (७० प्रतिशत खर्चको आवश्यकता सूचकाङ्क २० प्रतिशत र सामाजिक तथा आर्थिक असमानता सूचकाङ्क १० प्रतिशत)	१०	१०
जम्मा		१००	१००

नोट: यस सूत्रबाट आएको रकममा ठूलो फरक देखिने र अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनको दफा २१ ले प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो प्रशासनिक खर्च आन्तरिक राजस्व तथा राजस्व बाँडफाँटबाट पुऱ्याउनु पर्ने हुनाले वित्त आयोगले प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम रकम र त्यसमा सुत्र अनुसार रकम बाँडफाँट गर्ने गरेको छ ।

३.२ आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

नगरपालिकालाई प्राप्त कानुनी अधिकारको आधारमा सम्भाव्य आय शिर्षकहरूको परिचालन अवस्थाको विश्लेषण गरिएको छ । यसले चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकामा सम्भावना भएका आय शिर्षकहरूको सम्भाव्यता, सङ्कलनको अवस्था तथा दरको निर्धारणको अवस्थालाई देखाउँछ ।

तालिका ९: नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

क्र.सं.	आयका शिर्षक	सम्भावना	दर निर्धारण	सङ्कलन
क.	कर तर्फ			
१	सम्पत्ति कर	छ	भएको	भएको
२	भूमि कर (मालपोत)	छ	भएको	भएको
३	घर जग्गा बहाल कर	छ	भएको	भएको
४	व्यवसाय कर	छ	भएको	भएको
५	जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर	छ	भएको	भएको
६	सवारी साधन कर	छ	भएको	भएको
७	विज्ञापन कर	छ	भएको	नभएको
८	मनोरञ्जन कर	छ	भएको	नभएको
ख.	शुल्क तर्फ			
१	वहाल विटोरी शुल्क	छ	भएको	भएको
२	पार्किङ शुल्क	छ	भएको	भएको
३	सेवा शुल्क दस्तुर	छ	भएको	भएको
४	विक्रीबाट प्राप्त आय	छ	भएको	भएको

५	पर्यटन शुल्क	छ	भएको	भएको
६	सामुदायिक वनबाट आय प्राप्त गर्न सक्ने	छ	भएको	भएको
७	घरजग्गा रजिस्ट्रेसन शुल्क	छ	भएको	भएको
८	भाडा	छ	भएको	भएको
९	दण्ड जरिवाना	छ	भएको	भएको
१०	व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क	छ	भएको	भएको
११	अस्पताल सञ्चालन	छ	नभएको	नभएको
१२	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	छ	भएको	भएको
१३	स्थानीय खानेपानी महशुल	छ	नभएको	नभएको
१४	स्थानीय विद्युत महशुल	छ	नभएको	नभएको
१५	ट्रेकिंग, कार्याकिंग, वन्जीजम्प, जीपप्लायर, पाराग्लाइडिग आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवा शुल्क	छ	भएको	भएको
१६	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापित गरेका स्थानीय पुर्वाधार तथा सेवामा सेवा शुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वत्ती, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायमशाला, पर्यटकीय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि)	छ	भएको	भएको
१७	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क (अचल सम्पत्ति)	छ	भएको	भएको
१८	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफ.एम. रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म)	छ	भएको	भएको
१९	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, माटो तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क	छ	नभएको	नभएको
२०	वडा कार्यालयमार्फत गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर	छ	भएको	भएको
२१	प्रभावित क्षेत्र विकास र वातावरणीय शुल्क	छ	भएको	भएको
२२	सडक मर्मत संभार शुल्क	छ	भएको	भएको
२३	सवारी प्रवेश शुल्क	छ	भएको	भएको

माथिको तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा नगरपालिकाले कर तर्फ ८ वटा वटा विभिन्न शिर्षकहरूमा आय सङ्कलन गर्ने सम्भावना भएको र ती अधिकांश शिर्षकहरूमा राजस्व सङ्कलन भइरहेको छ । त्यसैगरी शुल्क तर्फ २३ वटा विभिन्न शिर्षकहरूमा करका दरहरू निर्धारण गरी शुल्क लिइरहेको छ । नगरपालिकाको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रूपमा प्राकृतिक स्रोत साधनबाट हुने आय प्रमुख रहेको छ ।

३.३ आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण

चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाले नगरसभाबाट आ.व. २०७८/७९ का लागि विभिन्न शिर्षकहरूका लागि कर दर रेट निर्धारण तथा स्वीकृत गरी प्रकाशन गरिसकेको छ । नगरपालिकाको आन्तरिक आय सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण छुट्टाछुट्टै निम्न उपशिर्षकहरूमा गरिएको छ ।

३.३.१ स्थानीय कर राजस्व

क. सम्पत्ति कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाले आ.व. २०७५/७६ देखि यो कर संकलन गरिरहेको छ । एकिकृत सम्पत्ति कर कार्यान्वयनका लागि सम्पत्ति कर लगाउने (कार्यविधि) सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन, २०७५ तर्जुमा गरी लागु गरेको छ । त्यसैगरी प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्पत्तिकर व्यवस्थापन तालिम समेत संचालन गरेको छ । आ.व. २०७६/०७७ को आर्थिक ऐनमा संरचनाको मुल्यांकनको आधारमा मात्र करको दर निर्धारण गरी सोही अनुरूप संकलन गरेको पाईन्छ । उक्त मुल्यांकनमा संरचनाको क्षेत्रफललाई मात्र आधार मानिएको छ भने हासकट्टीको समेत व्यवस्था गरिएको छैन । जुन स्थानीय सरकार संचालन ऐन र नगरपालिकाको सम्पत्ति कर लगाउने सम्बन्धमा रहेको ऐनको प्रावधान सँग मेल खादैन ।

नगरपालिका क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति वा संस्थाको स्वामित्वमा रेको जग्गामा बनेको भौतिक संरचना (घर) र सो घरले चर्चेको जग्गाको कर निर्धारण गरिएको छ । यस आ.व. २०७७/७८ मा यस शिर्षक अन्तरगत रु ३५,९४,७१७.७१ एकीकृत सम्पत्ति कर उठेको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: विद्यमान कानूनी व्यवस्थाले घर र घरले चर्चेको जग्गा र अधिकतम सो जग्गा बराबरको थप जग्गामा मात्र सम्पत्ति कर लाग्ने व्यवस्था रहेको छ । नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार नगरपालिकामा १४,३६५ घरधुरी रहेकोमा आफ्नो स्वामित्व भएको घरहरु १३,७४७ देखिन्छ । भुकम्प पछिको निजी आवास पुननिर्माण पछि अधिकांश अर्धपक्की घरहरु बनेको तथा चौतारा आफैमा शहरीकरण उन्मुख बजार हुनुका साथै जिल्ला सदरमुकाम समेत भएको हुनाले यहाँ घरहरु निर्माणको क्रम तीव्रतर गतिमा बढिरहेको छ । २०७६ बाट हालसम्म यहाँ करिब २५०० भन्दा बढी घरधुरीहरु थपिइसकेको अनुमानको आधारमा यस नगरपालिकामा करिब १६,००० घरधुरी रहेको अनुमानका आधारमा यस अध्ययनको प्रयोजनका लागि कूल सम्पत्ति करदाता संख्या कायम गरिएको छ । उल्लेखित आधारमा विश्लेषण गर्दा देहाय बमोजिक सम्पत्ति कर संकलन हुने सम्भावना देखिन्छ:

तालिका १०: सम्पत्तिकरको संभावना

करदाता सम्बन्धी विवरण	करदाता संख्या (अनुमान)	करको दर औसत)	संभाव्य संकलन
३ करोड भन्दा बढी मुल्यको सम्पत्ति भएका करदाता	४००	५,०००	२०,००,०००
०१ देखि ३ करोड मुल्यको सम्पत्ति भएका करदाता	२,०००	२,५००	५०,००,०००
०१ करोड सम्म मुल्यको सम्पत्ति भएका करदाता	१३,६००	५००	६८,००,०००
जम्मा	१६,०००		१,३८,००,०००

सुधारका पक्षहरु:

- नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा उल्लेखित करको दर पनरावलोकन गर्ने ।
- सम्पत्ति कर सम्बन्धी जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरुका लागि सचेतना तालिम संचालन गर्ने ।

- सम्पत्ति कर सम्बन्धी नगरवासीहरूलाई विभिन्न माध्यमहरूबाट सूचित गरी कर तिर्न प्रोत्साहित गर्ने ।
- व्यवसायको करको लगत संकलन गरी व्यवसाय करको अभिलेखलाई सम्पत्ति करको अभिलेखसँग आवद्ध गर्ने ।

ख. मालपोत (भूमि कर)

हालको अवस्था:

नगरपालिकाले भौतिक संरचनामा मात्र सम्पत्ति कर लागु गरेका कारण सम्पूर्ण जग्गाहरूमा मालपोत कर संकलन गरिरहेको छ । वडा कार्यालयहरू मार्फत् संकलन भईरहेको मालपोत करको अद्यावधिक विवरणहरू भने नगरपालिका तथा वडा कार्यालयहरूले राखेको देखिदैन । अधिल्लो आ.व.मा तिरको रसिदका आधारमा मालपोत कर संकलन गर्ने गरिएको र तिरेको रसिद हराएमा वा नतिरेको भएमा वडा कार्यालय अनुशार भिन्न भिन्न तरिकाले कर संकलन गरेको पाईन्छ । नगरपालिकाले सडक र उत्पादकत्वको आधारमा जग्गाको वर्गीकरण गरी जग्गाधनीको स्वामित्वमा रहेको जग्गाको क्षेत्रफलका आधारमा चार-चार समूहमा वर्गीकरण गरी करको दर निर्धारण गरेको छ । भूमिको अवस्था र सडकको पहुँच अनुसार यस नगरपालिकाले भूमिको न्यूनतम मूल्यांकन गर्दा प्रति रोपनी ५० हजार देखि ४० लाख सम्म निर्धारण गरेको छ । गत आ.व. २०७७/७८ मा यस शिर्षक अन्तर्गत रु २०,८९,६६९.५४ सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: मालपोत योग्य जग्गा र सोको करदाता सम्बन्धी यकीन तथ्यांक उपलब्ध नभएको हुँदा नगरपालिकाको अनुमानित घरधूरी संख्या १६००० लाई आधार मानी यो करको सम्भाव्यता यकीन गरिएको छ । एक घरधूरीमा एकभन्दा बढी व्यक्तिसँग जग्गाको स्वामित्व हुन सक्ने र केही जग्गाधनीले घर निर्माण नगरी घडेरी मात्र राख्ने तथा नगरपालिका बाहिरका बासिन्दाहरूको समेत जग्गा भएको अवस्थालाई समेत ध्यानमा राखी कूल घरधूरी १६००० मा १०० प्रतिशत थप गरी करिब ३२००० जना मालपोतका करदाता संख्या अनुमान गरिएको छ । यसबाट नगरपालिकाको भूमि कर देहाय बमोजिम हुने अनुमान गरिएको छ ।

तालिका ११: मालपोत करको संभाव्यता

जग्गाको किसिम	करयोग्य भूमि रोपनीमा (खेतियोग्य भूमिको गणना गर्दा, अनुमानित)	औषत मूल्यांकन दर प्रति रोपनी (अनुमानित)	मालपोत दर (सरदर)	संभाव्य संकलन
शहरी तथा आवासीय क्षेत्र	९,८२८	५००,०००	०.०४%	११,६५,६००
कृषि तथा अन्य क्षेत्र	१,८६,७३७	१००,०००	०.०३%	५६,०२,११०
जम्मा	१,९६,५६५			६७,६७,७१०

सुधारका पक्षहरू: नगरपालिकामा भूमि तथा करदाता सम्बन्धी विस्तृत र यकीन तथ्यांक उपलब्ध छैन । यसकारण भूमि र करदातासम्बन्धी विस्तृत र यकीन तथ्यांक संकलन र नियमित अद्यावधिकरणको व्यवस्था गर्नु मालपोत सम्बन्धमा प्रमुख आवश्यकताको रूपमा रहेको देखिन्छ । थप सुधारका पक्षहरू देहायअनुसार छन्:

- नगरपालिका भित्र रहेको खेतियोग्य जमीनको यकिन तथ्याङ्क संकलन गर्ने ।
- आर्थिक ऐनमा मापलोटको दर उल्लेख गर्ने ।
- साविकको वर्गीकरणका आधारमा बढी मूल्य पर्ने जग्गाको यथार्थ लगत तयार पार्ने ।
- आगामी दिनमा जग्गाको मूल्यको आधारमा भूमिकर संकलन गर्ने गरी व्यवस्था गर्दै जाने ।

ग. घरजग्गा बहाल कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्दै कोठा भाडा लगाउने घरधनी वा सम्झौता बमोजिम बहालका साथै भवन तथा घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, सेड, कारखाना, जग्गा वा पोखरी बापत पाउने बहाल रकमको २ देखि १० प्रतिशत सम्मका दरले कर असुल गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस्तो बहालकर संघ संस्था, कार्यालय, उद्योगको लागि १०%, अन्य व्यवसायको लागि ७%, आवास प्रयोजनको लागि ३% र कृषि प्रयोजनको लागि २% कर तोकिएको छ । नगरपालिकाको प्राय जसो धेरै क्षेत्र ग्रामीण क्षेत्रमा पर्ने भएतापनि नगरपालिकाको बजार क्षेत्रमा सरकारी कार्यालय, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरु, व्यवसायिक भवनहरु, उद्योगहरु तथा अन्य सङ्घसंस्थाहरु प्रसस्त मात्रामा भाडामा बस्दै आएको हुनाले संस्थागत रुपमा बहालमा दिइएका घरहरुबाट मात्र यो कर सङ्कलन गर्न सकिने देखिन्छ । यस शिर्षक अन्तर्गत आ.व. २०७७/७८ मा रु. २३,२१,९५५.३४ सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: यस नगरपालिकाको केन्द्र यसम लगायत अन्य बजार क्षेत्रमा केही घर तथा जग्गाहरु बहालमा रहेका छन् । २०७६ सालको तथ्यांक अनुसार ४५०० घरहरु पक्की रहेका थिए । हाल नगरपालिका भित्र करिब ५ देखि ६ हजार सम्म पक्की घरहरु रहेको अनुमान छ । नगरपालिकामा २०७६ सालको तथ्यांक अनुसार ७०८ परिवार भाडामा बस्ने गरेको देखिएको छ । छलफलका क्रममा प्राप्त जानाकारी अनुसार हाल नगरपालिका क्षेत्रमा करिब १००० जनाले विभिन्न प्रयोजनका लागि घरजग्गा बहालमा लिएको अनुमान छ । संस्थागत बाहेकका अन्य भाडामा दिने प्रायः घरधनीले हालसम्म यस्तोकर बुझाउने नगरेकाले उनीहरुका लागि यो कर नयाँ हुन्छ । यस अवस्थामा नगरपालिकाले करको प्रगतिशिल (बहाल रकमको १० र ५ प्रतिशतका) दर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

तालिका १२: घरजग्गा बहाल करको संभाव्यता

क्र.सं.	प्रयोजनका आधारमा बहाल लिने करदाता	बहालमा भएको घर संख्या	औसत मासिक भाडा रकम	जम्मा वार्षिक भाडा असुली	प्रस्तावित घरको दर	बहाल कर
		क	ख	ग	घ	ङ
१	अडिट गर्ने तथा संस्थागत व्यवसायिक फर्म, वित्तीय तथा सार्वजनिक संस्थाहरु (औसत मासिक रु. १५००० भाडा आर्जन गर्ने)	१५०	१५०००	२,७०,००,००००	१० प्रतिशत	२७,००,०००
२	उल्लेखित बाहेक व्यवसायिक तथा घरयासी प्रयोजनले	८५०	२५००	२,५५,००,०००	५ प्रतिशत	१२,७५,०००

	बहालमा लगाउने (औसत मासिक रु. २५०० भाडा आर्जन गर्ने)				
	जम्मा	१०००		४५००००००	३९,७५,०००

सुधारका पक्षहरू:

- वहालमा भएका घरजग्गाको लगत संकलन गरी अद्यावधिक गर्ने र सम्पत्ति करसँग आवद्ध गर्ने ।
- घर तथा जग्गा धनि र वहालवालाहरू बिचको वहाल सम्झौता अनिवार्य गर्ने ।
- घरजग्गा वहाल रकम मूल्यांकन गर्न संरचनाको प्रकार र स्थानको आधारमा प्रति वर्गफिटका दरले वहाल मूल्य निर्धारण गर्ने र सो वमोजिम वहाल रकम निर्धारण गरी कर संकलन गर्ने ।
- घरजग्गा वहाल कर संकलन कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।

घ. व्यवसाय कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा व्यवसायहरूलाई वस्तु तथा सेवाका आधारमा विभाजन गरी वार्षिक करको दर निर्धारण गरेको छ । करको दर न्यूनतम रु ५०० देखि अधिकतम रु २०,००० सम्म रहेको छ । नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा व्यवसाय करको दर संगै विभिन्न किसिमका दस्तुर तथा सेवा शुल्क समेत समावेश गरिएको छ । तर व्यवसाय दर्ता गर्दा लाग्ने शुल्क भने उल्लेख गरेको पाईदैन । नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा यस क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पुँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ । व्यवसायीहरूलाई व्यवसायको किसिम र आकारको आधारमा कुनै पनि किसिमको व्यापार तथा व्यवसाय गर्को लागि नगरपालिकाबाट व्यवसाय इजाजत पत्र लिई वार्षिक रुपमा नविकरण गर्नु पर्दछ । व्यवसायको किसिम, कारोबारको परिमाण, आदिको आधारमा नगरपालिकाले वार्षिक रुपमा २,००० देखि १५,००० सम्म नविकरण शुल्क तोकेको छ । यस शिर्षक अन्तर्गत गत आ.व. २०७७/७८ मा रु ३६,९४,३५७.५० राजस्व सङ्कलन भएको छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६ अनुसार यस नगरपालिका भित्र विभिन्न किसिमका व्यवसायिक फर्महरू रहेका छन् । यहाँ ईजाजत प्राप्त रासायनिक मल बिक्रेताहरूको संख्या २७ वटा, एग्रोभेट १० वटा, कृषि सहकारी संस्था ११ वटा, कृषि जन्य उद्योगहरू २२ वटा, दर्ता भएका घरेलु तथा साना उद्योगहरू ६४ वटा रहेका छन् । यस वहेक यहाँ करिव ७०० वटा पसल तथा अन्य साना व्यवसायिक इकाइहरू रहेको अनुमान छ । यी सबै व्यवसायिक फर्महरू संचालित भएतापनि नगरपालिकाको द्यावधिक तथ्यांकमा देखिदैन । नगरपालिकाले प्रकाशन गरेको नगरको वस्तुगत विवरण, केन्द्रीय तथ्यांक विभागले प्रकाशन गरेको राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०१८ को नतिजा, नगरपालिकामा दर्ता भएका व्यवसायहरूको विवरण तथा कार्यशालका दौरान गरिएको छलफलका आधारमा राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका व्यवसाय को संख्या अनुमान गरिएको छ । यस नगरपालिकामा करिव १७०० वटा विभिन्न किसिमका व्यवसायहरू संचालनमा रहेको अनुमान छ । सोही आधारमा विश्लेषण गरी व्यवसाय करको देहायअनुसार सम्भाव्यता यकिन गरिएको छ । तर

नगरपालिकाभित्र रहेका व्यवसायिक फर्महरूको तथ्यांक एकीन भएपछि यस अन्तर्गतको नगरपालिकाको आय अझै भन्ने सक्ने देखिन्छ ।

तालिका १३: व्यवसाय करको संभाव्यता

क्र.स.	व्यवसायको विवरण	संख्या	करको औषत दर	संभावित आय
१	मझौला उद्योग	१५	७५००	१,१२,५००
२	साना उद्योग (राईस मिल सहित)	२००	२०००	४,००,०००
३	व्यवसायिक कृषि फर्म	१००	२०००	२,००,०००
४	निर्माण व्यवसायी	२०	५०००	१,००,०००
५	संस्थागत शैक्षिक संस्थाहरू	१५	४५००	६७,५००
६	बस्ने व्यवस्था सहितका होटल	२०	४०००	८०,०००
७	फार्मसी तथा भेटरेनरी	३०	३०००	९०,०००
८	वित्तीय संस्था तथा सहकारी	१००	५०००	५,००,०००
९	विभिन्न पेशाकर्मिहरू	१५०	१५००	२,२५,०००
१०	थोक, खुद्रा तथा अन्य ब्यापार	११४०	२०००	२२,८०,०००
	जम्मा	१७००		४०,५५,०००

सुधारका पक्षहरू: नगरपालिकाको व्यवसाय कर सङ्कलन सुधार ल्याउनका लागि निम्न कार्यहरू गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- नगरका सबै व्यवसायीलाई व्यवसाय दर्ताको आह्वान गर्ने तथा व्यवसाय दर्ताका लागि घुम्ती शिविरलाई हरेक वर्ष निरन्तरता दिने ।
- एकै प्रकारको व्यवसायलाई व्यवसायमा भएको लगानी तथा कारोवारको आधारमा ठूला, मझौला र साना (क, ख, ग) वर्गमा वर्गीकरण गरी करको दरमा परिमार्जन गर्ने ।
- व्यवसायीहरूमा कर तिर्न प्रोत्साहित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
- कर शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- बढी कर तिर्ने व्यवसायीहरूलाई पुरस्कृत गरी प्रोत्साहन गर्ने ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा व्यवसाय गर्नको लागि नगर कार्यपालिकाबाट व्यवसाय संचालन इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था अनिवार्य गर्ने ।
- व्यवसाय कर संकलन टोली गठन गरी वर्षमा १ पटक व्यवसाय कर संकलन अभियान संचालन गर्ने ।
- विभिन्न पेशाकर्मिहरू (जस्तै कानून व्यवसायी, अडिटर, डक्टर, इन्जिनियर) लाई व्यवसाय करको दायरामा ल्याउन अभियान संचालन गर्ने ।
- बजारोन्मुख क्षेत्रहरूमा सम्पत्तिकरको दायरा बढाउँदै लाने तथा अन्य क्षेत्रहरूमा स्थानीय जनताको क्षमताका आधारमा सम्पत्तिकर निर्धारण गर्ने ।

ड. विज्ञापन कर

हालको अवस्था: विद्यमान कानुनी व्यवस्था अनुसार नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचार-प्रसार आदिका लागि राख्न दिने सामाग्रीमा विज्ञापन कर लगाउन सक्नेछ । सङ्घीय कानुन अनुसार यो प्रदेश सरकारसँग बाँडफाँड हुने कर हो । यस नगरपालिका क्षेत्रभित्र हुने विज्ञापनमा कर लगाई असूल

उपर गरिने र यसरी कर सङ्कलन गर्दा अन्तर सरकारी वित्त ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको विभाज्य कोष मार्फत नगरपालिका सञ्चित कोषमा राजस्व बाडँफाड गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । नगरपालिकाको सार्वजनिक स्थानमा विज्ञापन वा साईन बोर्ड राखे बापत वार्षिक कर तोकेको छ, जस अनुसार विद्युतीय डिजिटल बोर्डको प्रति वर्ग फिट रु २००, होर्डिड बोर्ड प्रति वर्ग फिट रु ७५, व्यानर पोस्टर प्रति वर्ग फिट रु १०, भित्ते लेखन प्रति वर्ग फिट रु १०, व्यापारिक स्टल प्रति गोटा १५० र व्यापार मेलामा इलेक्ट्रिक डिस्प्ले दैनिक रु २०० तोकेको छ । यस शिर्षकमा नगरपालिकाले छुट्टै कर उठाउने गरेको छैन ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाले बजार क्षेत्र तथा अन्य स्थानमा डिजिटल बोर्ड, साईनबोर्ड वा टुल व्यानर राखी विज्ञापन विज्ञापन गरी वार्षिक तोकिएको दरको आधारमा कर उठाएमा विज्ञापन करबाट कुल करीब रु १० लाख सम्म राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- विज्ञापनका सामग्री तथा प्रयोग भएका स्थानका सन्दर्भमा यथार्थ तथ्याङ्क सङ्कलन गरी उनीहरूलाई करको दायरामा ल्याउने ।
- आफ्नो व्यवसायको पहिचानको लागि व्यवसाय स्थलमा साईनबोर्ड, वाल पेन्ट लगायतका विज्ञापन दर निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- सङ्कलित विवरण अनुसार विज्ञापन करको दर पूनरावलोकन गर्ने ।
- न्यूनतम सङ्कलन हुन सक्ने रकम यकिन गरि ठेक्का अङ्क निर्धारण गर्ने ।
- सम्भाव्य स्थानहरूमा विज्ञापन प्रवर्द्धनको वातावरण तयार गर्ने ।

च. जडिवुटी, कवाडी कर

हालको अवस्था: नगरपालिकाका बजार क्षेत्रबाट कवाडी संकलन गरी बेचविखन गर्ने व्यवसायहरू संचालनमा रहेका छन् तर अन्य मरेका जीवजन्तु तथा जडिवुटी संकलन तथा बिक्रीका सन्दर्भमा भने तथ्यांक तथा सूचनाको अभाव देखिन्छ । नगरपालिकाले आर्थिक ऐनमा यो कर संकलनको प्रावधान गरेको भएता पनि कर निर्देशिकाको अनुसूचीमा भने काठको बिक्री तथा केही जडिवुटीमा लगाउने करका दरहरू उल्लेख गरी आ.व. २०७६।७७ बाटै कर उठाउन शुरु गरेको छ । सो आ.व.मा यस शिर्षक अन्तरगत केवल रु ११,६६३ उठाएको छ । नगरपालिकाले आगामी दिनहरूमा यस्ता व्यवसाय संचालन गर्नेलाई इजाजत प्रदान गरी प्रति क्विन्टलका दरले यस्ता कारोवार गर्नेसँग कर संकलन गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको जडिवुटी, कवाडी एकीन तथ्याङ्क उपलब्ध नभएकोले नगरपालिकाले उल्लेख्य कर उठाउन नसकेको हो । नगर क्षेत्रका जडिवुटी तथा कवाडी जन्य काम गर्ने निकायहरूको लगत तयार गरी कर प्रणालीमा आवद्ध गराउन सकेमा यस किसिमको कर बापत समेत राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ । नगरपालिकामा जडिवुटीको बिक्रीबाट जडिवुटी, कवाडी र जीवजन्तुबाट कुल कर करीब रु २ लाख सम्म राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू: नगरपालिकाको जडिवुटी, कवाडी, जीवजन्तु कर सङ्कलन सुधार ल्याउनका लागि निम्न कार्यहरू गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- जडिवुटी, कवाडी, जीवजन्तु करसँग सम्बन्धित व्यवसायीहरूको दर्ता र अभिलेखीकरण गर्ने ।
- कवाडी वस्तुहरूको व्यवसायिक कारोवार गर्नेलाई इजाजत प्रदान गरी वार्षिक ठेक्का बन्दोवस्त गरी कर संकलन गर्ने ।
- जडिवुटी, कवाडी तथा जीवजन्तुको व्यावसायिक रुपमा कारोवार गर्नेलाई इजाजत प्रदान गरी कारोवारको आधारमा कर संकलन गर्ने ।
- कवाडी माल र प्रचलित कानूनले निषेध गरिएको जीवजन्तु बाहेकका अन्य मृत वा मारिएका जीवजन्तुको हाड, सिङ, प्वाँख, छाला, आदिको विक्री वापत कर निर्धारण गरि नगरपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न राजस्व सङ्कलन गर्ने ।

३.३.२ गैर कर राजस्व

क. बहाल विटौरी शुल्क

हालको अवस्था : नगरपालिकाले आफुले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाटबजार, पसल लगायत सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको उपयोग गरेबापत बहाल विटौरी शुल्क लगाउन पाउने व्यवस्था छ । नगरपालिकाले आपूले रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाटवजार र सरकारी जग्गामो उपयोग गरेबापत बहाल बिटौरी शुल्क लगाउन पाउने कानूनी ब्यवस्था छ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रहेका ऐलानी तथा पर्ति जग्गाहरू तथा ती जग्गामा बनेका संरचनाहरूमा बहाल विटौरी शुल्क लगाउन सकिने प्रावधान सहित शुल्कको दरहरू आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरेको छ । हाल यस शिर्षक अन्तर्गत शुल्क उठाइएको छैन तर सो अनुसार यस नगरपालिकाले पनि शुल्क उठाउन सक्छ ।

सम्भाव्यता: यस नगरपालिकाको क्षेत्रमा हाट बजारहरू पहिचान गरी सार्वजनिक स्थानमा टहरा निर्माण लगायतका आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरी व्यवस्थित गर्न सकिन्छ । बहाल विटौरी शुल्क संकलन सम्बन्धी हालको अवस्था र शुल्क संकलनमा नगरपालिकाको प्रयास हेर्दा आगामी दिनमा यो शीर्षक बापत बढ्दो दरमा आय संकलन हुने सम्भावना देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

नगरपालिकाको बहाल विटौरी शुल्कमा सुधार ल्याउनको लागि देहाय बमोजिम सुझाबहरू प्रस्ताव गरिएको छ;

- नगरपालिकाभित्र भएका सार्वजनिक वा सडक अधिकार क्षेत्र भित्रका जमिनको विवरण संकलन गर्ने ।
- संकलित विवरणका आधारमा पसल, टहरा र छाप्राहरूको वर्गीकरण गरी बहाल विटौरी शुल्क संकलन गर्ने ।
- ऐलानी वा पर्ति जग्गामा बनेका संरचनाहरूको अभिलेख राखी बहाल विटौरी शुल्कको अभिलेख राख्ने ।
- बहाल बिटौरी शुल्कको दर समयानुकुल परिमार्जन गर्दै जाने

ख. नक्सा पास दस्तुर

हालको अवस्था: नगरपालिकाले नगर भित्रका संरचना निर्माणको नक्सापास र अभिलेखिकरणको कार्य प्राविधिक शाखा मार्फत दिदै आईरहेको छ । भवनको प्रयोजन र किसिमका आधारमा नक्सापास र अभिलेखिकरणको दस्तुरका दरहरु फरक फरक रहने गरी निर्धारण गरेको छ । भुकम्प पछिको दिनहरुमा हाल नगरपालिकाबाट नक्सा पास लिई घर बनाउनेहरुको संख्या दिनानुदिन बढदै गएको छ । आ.ब. २०७७/७८ मा नगरपालिकाले रु ११,१२,३००.४६ नक्शा पास दस्तुर संकलन गरेको थियो ।

सम्भाव्यता: यस नगरपालिकाको मापदण्ड अनुसार सडकको समेत पहुँच हुँदै जाँदा यस क्षेत्रमा घरहरु निर्माण हुने क्रम बढ्दै जाने देखिन्छ । यस नगरपालिका क्षेत्रमा हालका दिनमा केही भवन निर्माणमा तीव्रता देखिएता पनि यो दर विस्तारै घट्दै जाने अनुमान छ । हाल यस क्षेत्रमा प्रायः जसो न्युनतम १००० वर्ग फिटका घरहरु निर्माण भईरहेका छन् । यस नगरपालिकामा दिनानुदिन नयाँ भवनहरुको निर्माणको दर बढिरहेको छ । यस आर्थिक वर्षमा पनि यहाँ २५० घरहरु नक्सा पासको दायरामा (अभिलेखिकरण सहित) आउन सक्ने अनुमान गरिएको छ । यसबाट औसत रु. १०,००० का दरले जम्मा रु. २५,००,००० आम्दानी हुने सम्भावना देखिन्छ नक्सापास दस्तुरको दर निर्धारण गरिएता पनि यद्यपि नक्सापास व्यापक रुपले अघि बढेको देखिंदैन ।

सुधारका पक्षहरु: नक्सापास प्रकृयाले आयआर्जन मात्र नभई भवन निर्माण प्रकृयालाई नियमन समेत गर्ने भएकोले यसलाई प्रभावकारी बनाउने तर्फ पहल गर्न जरुरी देखिन्छ ।

- मापदण्ड तथा कार्यविधिहरु अनुसार घरको नक्सापास प्रकृयालाई प्रभावकारी बनाई नक्शापासलाई कडाईका साथ कार्यान्वयन गर्ने ।
- घरको बनोट तथा किसिमका आधारमा दस्तुरको दर समयानुकुल परिमार्जन गर्ने ।
- घर अभिलेखिकरणका लागि सार्वजनिक सूचना जारी गरि बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- नगरपालिका हुनु भन्दा पहिले निर्माण भएका घरहरुको अभिलेखिकरण गरि नक्सापास गर्न अभिप्रेरित गर्ने।
- घरको तल्ला, बनोट तथा किसिमका आधारमा दस्तुरको दर समयानुकुल परिमार्जन गर्ने ।
- घर नक्शा पास एवं रजिष्ट्रेशन दस्तुर सम्बन्धि दफा नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा थप गर्ने सो वमोजिम छुट्टै अनुसूची तयार गरी नक्शा पासको दस्तुर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।
- नक्सापासको लागि मापदण्ड तथा कार्यविधिहरु अनुसार भवन निर्माण भए वा नभएको निरन्तर अनुगमन गर्ने ।

ग. व्यवसाय दर्ता शुल्क

हालको अवस्था : नगरपालिकाले एफ.एम. रेडियो सञ्चालन, घ वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, ट्युसन, कोचिङ, औषधी पसल, प्लटिङ, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा तथा स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग आदि कार्य गर्नको अनुमति दिनको लागि दर्ता शुल्क सङ्कलन गर्न सक्छन् । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाले व्यवसायको प्रकृया हेरी विभिन्न वर्गहरुमा विभाजन गरी दर्ता तथा अनुमति दस्तुर निर्धारण गरिएको छ । आ.ब. २०७७/७८ मा नगरपालिकाले रु ४,७५,२०२.६० दस्तुर संकलन गरेको थियो ।

सम्भाव्यता: नगरपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, सहकारी, विद्यालय आदि अनुमति प्रमाणपत्र दिई नियमित गर्नुपर्ने तथा सञ्चालनमा आउन चाहनेलाई इजाजत दिन सकिन्छ। नगरपालिका क्षेत्रमा संचालनमा रहेका स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, घ वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, सहकारी, विद्यालय आदि अनुमति प्रमाणपत्र दिई नियमित गर्नुपर्ने तथा नयाँ संचालनमा आउन चाहनेलाई इजाजत दिन सकिन्छ। हाल करिव १७०० वटा उल्लेखित व्यवसायिक फर्महरु सञ्चालनमा रहेको अनुमान गरिएको छ। त्यस्ता संस्थाहरुलाई दर्ता, अनुमति र नवीकरण गर्दा औसत दस्तुर रु. ४,००० लिइएको खण्डमा प्रति वर्ष रु. ६८,००,००० आय हुने सम्भावना देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरु:

- व्यवसाय दर्ता तथा अनुमतिको लागि निर्देशिका तयार गर्ने।
- नगरपालिका क्षेत्रमा सञ्चालन भइरहेका र नयाँ व्यवसाय शुरु गर्न चाहनेलाई अनिवार्य व्यवसाय दर्ता, इजाजत तथा नवीकरण गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- दर्ता तथा अनुमति दस्तुरको दर आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने।

घ. मनोरञ्जन कर

हालको अवस्था: विद्यमान कानुनी व्यवस्था अनुसार नगरपालिकाले नगरपालिका क्षेत्रभित्र हुने मनोरञ्जन व्यवसाय सेवामा मनोरञ्जन कर लगाउन र असुल गर्न सक्नेछ। सङ्घीय कानून अनुसार यो प्रदेश सरकारसँग बाँडफाँड हुने कर हो। यस नगरपालिका क्षेत्रभित्र हुने मनोरञ्जन कर लगाई असूल उपर गरिने र यसरी कर सङ्कलन गर्दा अन्तर सरकारी वित्त ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको विभाज्य कोष मार्फत नगरपालिका सञ्चित कोषमा राजस्व बाँडफाँड गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ। आर्थिक ऐन अनुसार साँस्कृतिक प्रदर्शन हल, नाच घर, दोहोरी सङ्गीत तथा अन्य मनोरञ्जन सामग्री प्रदर्शनीमा प्रवेश शुल्कमा ५ प्रतिशत मनोरञ्जन कर निर्धारण गरिएको छ। त्यसैगरी ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका स्थलमा पर्यटकहरुबाट प्रवेश शुल्कमा ५ प्रतिशत तथा जादु, सर्कस, चटक र मेला आयोजना स्थलमा मनोरञ्जन कर बापत अनुमतिको लागि गरिने सिफारिस दस्तुरका अतिरिक्त प्रत्येक दिन रु ३०० कर निर्धारण गरिएको भएतापनि हाल सम्मा नगरपालिकाले मनोरञ्जन दस्तुर उठाएको देखिन्छ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाले साँस्कृतिक प्रदर्शन हल, नाच घर, दोहोरी सङ्गीत तथा अन्य मनोरञ्जन सामग्री प्रदर्शनीमा प्रवेश शुल्क ५ प्रतिशत, ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका स्थलमा पर्यटकहरुबाट प्रवेश शुल्क ५ प्रतिशत तथा जादु, सर्कस, चटक र मेला आयोजना स्थलमा मनोरञ्जन कर बापत प्रति दिन रु ३०० कर गरी मनोरञ्जन करबाट कुल कर करीब रु ७५,००० राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ।

सुधारका पक्षहरु:

- साँस्कृतिक प्रदर्शन हल, नाच घर, दोहोरी सङ्गीत तथा अन्य मनोरञ्जन सामग्री प्रदर्शनी, ऐतिहासिक स्थल, पुरातात्विक स्थल एवम् धार्मिक महत्वका स्थल प्रवेश शुल्क लिएका स्थलहरु सन्दर्भमा यथार्थ तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने।
- सम्भाव्य स्थानहरुमा शुल्क सङ्कलनको वातावरण तयार गर्ने।

- सङ्कलित विवरण अनुसार मनोरञ्जन करको दर पुनरावलोकन गर्ने ।

ड. सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर

हालको अवस्था : नगरपालिकाले विभिन्न किसिमका सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर दर आर्थिक ऐन मार्फत निर्धारण गरी सङ्कलन गर्दै आएको छ । वडाबाट सङ्कलित सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर वडाले नगरपालिकाको आर्थिक प्रशासन शाखामा मासिक रूपमा जम्मा गर्ने गरिएको छ । आर्थिक ऐनले सिफारिस तथा प्रमाणितको दर न्यूनतम रु ५० देखि १०,००० सम्म निर्धारण गरेको छ । नगरपालिकाले वडा कार्यालयहरू तथा नगरपालिकाबाट सेवाग्राहीलाई आवश्यक सिफारिस तथा प्रमाणित सेवा उपलब्ध गराउदै यस्तो दस्तुर संकलन गर्दछ । वडाबाट संकलित सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुरबाट संकलित रकम वडा सचिवहरूले नगरपालिकाको राजस्व शाखामा हरेक महिना दाखिला गर्ने गरेका छन् । आर्थिक ऐनमा निर्धारण गरिएका केही सिफारिस दस्तुरको दर संकलनमा व्यवहारिक कठिनाई रहेको वडा कार्यालयहरू सँगको छलफलमा जानाकारी प्राप्त भयो । जस्तै काठ कटानी को सिफारिस, आय स्रोत प्रमाणित आदि । आ.ब. २०७७/७८ मा नगरपालिकाले रु ३०,९१,५४४.८६ दस्तुर संकलन गरेको थियो ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाको कार्यालय तथा १४ वटै वडा कार्यालयहरूबाट वार्षिक रूपमा करिव १५,००० वटा विभिन्न किसिमका सिफारिस तथा प्रमाणित हुने अनुमान गरिएको छ । वर्तमान दर अनुसार प्रति सिफारिस वा प्रमाणित औषत रु २५० भएमा वार्षिक सिफारिस तथा प्रमाणित बापत रु ३७,५०,००० आय संकलन हुने सम्भावना रहेको देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- सिफारिस वा प्रमाणित गर्न पूर्व दस्तुर तिरे नतिरेको एकीन गर्ने ।
- दस्तुर नबुझाएसम्म सम्बन्धित अधिकारीले सिफारिस वा प्रमाणित नगर्ने ।
- वडाबाट सङ्कलित दस्तुरहरू शिर्षक सहितको विवरण तयार गर्ने ।
- विभिन्न किसिमका सिफारिस तथा दस्तुरको वर्गिकरण अनुसार दर पुनरावलोकन गरि आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।

च. वातावरण कर (प्रदूषण कर)

हालको अवस्था : वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ ले प्रदूषण नियन्त्रणका लागि कोषको व्यवस्था गरेको छ । ऐनमा विभिन्न क्रियाकलापबाट हुने प्रदूषण र जोखिमपूर्ण पदार्थ निष्कासनबाट हुने असर न्यून गर्न मापदण्ड निर्धारण गरिएको छ । हालैको स्थानीय शासन सञ्चालन ऐनको संशोधन पश्चात प्रदूषण करको समेत व्यवस्था गरेको छ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको आर्थिक ऐनमा प्रदूषणको लागि दर निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । नगरपालिकाले यस शिर्षकबाट आ.ब. २०७७/७८ मा रु १,४९,४५० आम्दानी गरेको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिका भित्रका प्रदूषण करको दायरमा पर्ने विभिन्न उद्योग लगायतका संस्थाहरूलाई करको दायरामा ल्याई कर असुली गर्न सकेमा यस शिर्षकबाट वार्षिक करिव १०,००,००० सम्म आय हुने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- नगरपालिकामा रहेका प्रदूषणजन्य संस्थाहरूको अभिलेख सङ्कलन गर्ने ।
- प्रदूषणको अवस्था हेरी नगरपालिकाके करको दर पुनरावलोकन गर्ने ।
- 'प्रदूषकले तिर्नुपर्छ' भन्ने सिद्धान्तका आधारमा कर असुली गर्ने ।

छ. सेवा शुल्क

हालको अवस्था : नगरपालिकाले निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार र उपलब्ध गराइएका सेवामा सेवाग्राहीहरूबाट शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । सरसफाई शुल्क, विद्युत जडान सिफारिस, धारा जडान सिफारिस, घर जग्गा नामसारी सिफारिस, मोही लगत कट्टा सिफारिस, सर्जिमिन सिफारिस दस्तुर, नेपाल सरकारको नाममा बाटो कायम सिफारिस, जग्गा मुल्याङ्कन प्रमाणित, घर बाटो प्रमाणित, चार किल्ला प्रमाणित, आदिको शुल्क निर्धारण भएको छ । यस शिर्षक अन्तर्गत नगरपालिकाले .ब. २०७७/७८ मा रु २७,१९,२१३.८४ आम्दानी गरेको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: आगामी आर्थिक वर्षमा उपरोक्त शिर्षकबाट सहज ढङ्गले रकम प्राप्त गर्न सकिन्छ । हाटबजार, पार्किङ्ग, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सडक वत्ती, शौचालय, पार्क, पर्यटकीय स्थल, बसपार्क, आदि लगायतबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्ने छ । यस नगरपालिकामा माथि उल्लेखित विभिन्न उपशिर्षकहरूको सेवा शुल्क बापत जम्मा रु ५० लाख सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

ज. सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय

हालको अवस्था : नगरपालिकाले आफ्नो स्वामित्वमा रहेका भौतिक सम्पत्तिहरूको शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था छ । विद्यमान भौतिक स्रोतहरूको प्रयोगको दर रेट आर्थिक ऐनमा निर्धारण गरिएको छ । आर्थिक ऐनमा यसको भाडा दरका सम्बन्धमा कुनै व्यवस्था गरेको देखिन्न । तसर्थ यस नगरपालिकाले हालसम्म यस्तो आम्दानी लिने गरेको देखिन्न ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकाले सरकारी सम्पत्तिको बहाल सम्बन्धी कार्यविधि संचालनमा ल्याई सरकारी सम्पत्तिलाई बहालमा लगाउन सक्छ । नगरपालिकाको स्वामित्वमा भएका सम्पत्तिहरूका बहाल परिचालन सम्बन्धमा टिपर, दमकल, लोडर भाडा, नगरपालिका तथा वडा कार्यालयको हल भाडा, प्रोजेक्टर भाडा, राजपत्र, पुस्तक, नक्शा, टेण्डर फाराम, आदिको विक्रीबाट यस शिर्षक अन्तर्गत प्राप्त आय बापत समेत नगरपालिकाले कम्तिमा पनि रु २,५०,००० सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- नगरपालिकाको स्वामित्वमा भएका र बहालमा लगाउन सकिने सम्पत्तिहरूको विवरण यकिन गरी सबै सम्पत्तिको बहाल रकमको दर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।
- नगरपालिकाको सम्पत्ति बहालमा लगाउने सम्बन्धमा कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
- कार्यविधिमा उल्लेखित शर्तहरू पालना भए नभएको आवधिक रूपमा अनुगमन गर्ने ।

झ. अन्य विक्री बाट प्राप्त रकम

हालको अवस्था : नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७५ ले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७५ को दफा ६२ क थप गरी गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुंगा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तु बिक्री गर्न सक्ने प्रावधान राखेको छ । स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा भएको यस संशोधनसँगै यस शीर्षकको राजस्व नगरपालिकाको एकल अधिकार क्षेत्रभित्र पर्दछ । साविकमा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षणको मात्र व्यवस्था भएकोमा यस संशोधनसँगै वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनको समेत व्यवस्था भएको छ र आवश्यकता अनुसार यी अध्ययनहरूको सिफारिशका आधारमा बिक्री दर निर्धारण गरी नगरपालिकाले ढुंगा, गिट्टी, बालुवा, माटो वा स्लेट बिक्री गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । आ.व. २०७७/७८ यस्तो शीर्षकमा बिक्रीका लागि जम्मा रु. ४५,५०० आम्दानी गरेको देखिन्छ ।

सम्भाव्यता: नगरपालिकामा ढुंगा, गिट्टी, बालुवा जस्ता नदी जन्य वस्तु लगायत अन्यको उत्खनन गरी विक्री गर्दा यस शीर्षकको कुल सम्भावना करिब रु २,५०,००० आय हुने देखिन्छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनले सिफारिश गरेका मापदण्डभित्र रहेर उत्खनन गर्ने कार्य गराउन आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा गर्ने।
- संकलन कार्यको नियमित रूपमा अनुगमन गरी अध्ययन प्रतिवेदनले सिफारिश गरेको मापदण्डभित्र मात्र रहेर उत्खननहुने कार्य सुनिश्चित गर्ने ।
- ठेक्का नलागेको अवस्था नगरपालिका स्वयंले अमानतबाट संकलन गर्न सक्ने व्यवस्थाका बारेमा आवश्यक प्रावधान सहित निर्णय गर्ने ।

३.४ नगरको आन्तरिक राजस्व परिचालनको अग्रणी स्रोत

कुनैपनि नगरपालिकाको वित्तीय व्यवस्थापनमा आन्तरिक राजस्व परिचालनको महत्पूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । नगरको आन्तरिक राजस्व परिचालनको लागि महत्त्वपूर्ण स्रोतहरू एक वा एक भन्दा बढी रहेका हुन सक्छन् । चौतारा साँगाचोक गढी नगरपालिकाको वस्तुगत स्थिति अध्ययन, उपलब्ध तथ्यांक विश्लेषण तथा प्रत्यक्ष रूपमा स्थलगत अवलोकन र स्थानीय पदाधिकारी, स्थानीयबासीहरूसँग अन्तर्क्रिया गर्दा यस नगरपालिकामा विगत तीन वर्षदेखि संकलित राजस्वमा व्यवसायकर नै प्रमुख रहेको देखिएको छ । त्यसपछि यस नगरपालिकाको दोस्रो प्रमुख आन्तरिक

आय स्रोतमा सम्पत्ति कर रहेको देखिन्छ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको जिल्ला सदर मुकाम पनि रहेको र यहाँ साना देखि मझौला किसिमका व्यवसायिक गतिविधि संचालने गरिरहेका संस्थाहरु उल्लेखनीय मात्रामा रहेकोले व्यवसाय कर यहाँको प्रमुख आयस्रोत रहेको देखिन्छ । त्यसै कारणले गर्दा यहाँ बहालकरको संभवना समेत उत्तिकै रहेको छ । तसर्थ, आगामी दिनमा यस नगरपालिकाले स्थानीय व्यवसायीहरुलाई सहजीकरण गर्दै करको दर भन्दा पनि दायरा बढाउँदै लग्नुपर्ने देखिन्छ । नगरमा विद्यमान सबै व्यवसायीहरुको तथ्यांक अध्यावधिक गर्दै नगरपालिकाले नगर कर दिवस समेत आयोजना गरी स्थानीय व्यवसायीहरुलाई करको दायरामा समेट्नुपर्दछ । यसकासाथै, नगरपालिकाले स्थानीय व्यवसायीलाई व्यवसायको वातावरण सिर्जना गर्ने, व्यवसायिक सुरक्षाको प्रत्याभुत गर्ने, बढी कर तिर्नेलाई पुरस्कार र कर छलीलाफ दण्डको व्यवस्था गर्ने जस्ता व्यवसाय मैत्री कृयाकलाप गर्दै जानु पर्दछ । यसबाट स्वतस्फूर्त रुपमा व्यवसायीहरुलाई कर तिर्न प्रेरणा मिल्ने र सबै व्यवसायीहरुले कर तिर्नु दायित्व सम्झने हुँदा नगरपालिकाले आगामी दिनमा ठूलो मात्रामा आन्तरिक राजस्व संकलन गर्न सक्दछ ।

परिच्छेद ४. नगरपालिकाको आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा विद्यमान अवस्था

यस परिच्छेदमा नगरपालिकाले राजस्व परिचालनमा गरेका प्रयासहरू तथा आय सङ्कलनको अवस्थालाई छोटकरीमा व्याख्या गरिएको छ । यसले नगरपालिकाको आय सङ्कलनको लागि संस्थागत क्षमतामा सुधार गर्न गर्नुपर्ने कार्यहरू पहिचान गर्न सहयोग पुग्ने छ ।

४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति

नगरपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनका लागि कार्यपालिका बैठकले नेपालको संविधान र प्रचलित कानूनको अधिनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सकिने राजस्वका स्रोत, दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने प्रयोजनाको लागि नगरपालिकाका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा देहाय बमोजिमको ७ सदस्यीय राजस्व परामर्श समिति गठन गरेको छ ।

तालिका १४: राजस्व परामर्श समिति पदाधिकारी तथा जिम्मेवारी

क्र.सं.	पद	जिम्मेवारी
१	नगर उप-प्रमुख, श्री सिता थापा	संयोजक
२	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, श्री राम बहादुर के.सी.	सदस्य
३	कार्यपालिका सदस्य, श्री गणेश वि.क.	सदस्य
४	कार्यपालिका सदस्य, श्री सिता पौडेल	सदस्य
५	उद्योग वाणिज्य संघ जिल्ला शाखा प्रतिनिधि, श्री उजार सिं तामाङ	सदस्य
६	घरेलु तथा साना उद्योग वि.स.को कार्यालय	सदस्य
७	प्रशासन, योजना तथा अनुगमन शाखा प्रमुख, श्री राजुभाइ श्रेष्ठ	सदस्य सचिव

नगरपालिकाको बढ्दो खर्च धान्नका लागि र स्थानीय तहको सामर्थ्य वृद्धि गर्नका लागि नगरपालिकाको राजस्व वृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । वर्तमान समयमा नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र नगरपालिकाको आर्थिक ऐनद्वारा नगरपालिकालाई उपलब्ध वित्तीय अधिकार तथा प्रचलित कानून अनुकूल आन्तरिक आय र राजस्व परिचालनमा सुधार ल्याउनको लागि तत्काल थप तथा योजनावद्ध प्रयास थाल्नुपर्ने देखिन्छ । नगरपालिकाले प्राप्त स्वायत्त अधिकारको प्रयोग र स्थानीय स्रोत साधनको परिचालन गर्न नगरपालिकाको राजस्व प्रशासन क्षमता सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

यसका साथै, हाल नगरपालिकाको राजस्व शाखामा तीन जना कर्मचारीहरू कार्यरत छन् । नगरपालिकाको सबै वडाबाट कम्प्युटरकृत राजस्व संकलन गर्ने गरिएको छ । नगरपालिकाले उपयुक्त मानव स्रोतको व्यवस्था, क्षमता विकास तालिम, कम्प्युटरकृत राजस्व अभिलेख तथा सूचना प्रणाली सहित राजस्व परिचालनका लागि सुदृढ राजस्व शाखालाई अझै व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसका साथै करको दर तथा दायरा पहिचान एवम् विश्लेषण गरी उपयुक्त नीतिगत व्यवस्था समेत गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । नीतिगत सुधार, राजस्व शाखाको स्तरोन्नति, अनुगमन तथा नियन्त्रण प्रणालीको स्थापना, उत्प्रेरणात्मक विधिहरूको अवलम्बन, नागरिक केन्द्रित राजस्व प्रशासन करदाता शिक्षा जस्ता पक्षहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरी राजस्व क्षेत्रमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

नगरपालिकाको प्रभावकारी राजस्व परिचालनका लागि कार्यपालिका बैठकले नेपालको संविधान र प्रचलित कानूनको अधिनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सकिने राजस्वका स्रोत, दायरा र दर समेतको विश्लेषण गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको अनुमान गर्ने प्रयोजनाको लागि नगरपालिका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा राजस्व परामर्श समितिले विभिन्न छलफल तथा बैठकहरू सम्पन्न गरी राजस्वका दरहरू तथा राजस्व सम्बन्धी नीतिगत निर्णयहरू नगरसभा समक्ष पेश गरी पुनसंरचित नगरपालिकाको संवैधानिक व्यवस्थाको आधारमा नगरपालिकाले चालु वर्ष २०७८/७९ को लागि आर्थिक ऐन पारित गरेको छ । राजस्व परामर्श समितिको बैठक बसी आन्तरिक आयको दर प्रस्ताव गरी नगरसभाले आयका शिर्षकगत दायरा तथा उक्त दायराका दरहरू राखी नगरसभा मार्फत आर्थिक ऐन सर्व सहमतिले पारित गरिएको छ । नगरपालिकाले राजस्व तथा कर सङ्कलन कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउनका आगामी आ.व.बाट लागु हुने सबै किसिमको राजस्व तथा कर सङ्कलनको शुरुवात गर्ने नीति लिएको छ । गत आ.व. मा नगरको आन्तरिक आयतर्फ जम्मा रु ३५,८४,७८,८३५.५९ सङ्कलन गरेको छ । चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकामा कर सङ्कलन कार्य अपेक्षा अनुसार हुन नसकिरहेको अबस्था छ । यसका अतिरिक्त नगरपालिकाले राजस्व परिचालन तथा सुधार सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

नगर सभाले निम्न नीति तथा कार्यक्रमहरू अवलम्बन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- आन्तरिक आय वृद्धि गर्ने सम्भावनाका सम्भाव्य सबै क्षेत्रहरूको अध्ययन, पहिचान गरी व्यवस्थित ढङ्गले करको दायरामा ल्याउने । यसका लागि आवश्यक संयन्त्र निर्माण गरी परिचालन गर्ने ।
- नगरपालिकाको आन्तरिक आय अभिवृद्धि गर्न करको दायरालाई बढाउँदै सहभागितामूलक कर नीति अवलम्बन गर्ने ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालनको मूल आधार आन्तरिक आय भएकाले नगरबासी, उद्योग वाणिज्य सङ्घ, टोलसुधार समितिहरू, स्थानीय शैक्षिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी कर सचेतना तथा अभिवृद्धि कार्यक्रम मार्फत कर अभियानलाई अघि बढाउने ।
- कर र राजस्व प्रशासनलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउन सबै वडा कार्यलयको कम्प्युटरहरूमा सफ्टवेयर जडान र इ-कनेक्सनको माध्यमद्वारा नगरपालिकामा जोड्ने ।
- सूचना र प्रविधिको माध्यमबाट नगरपालिकामा सेवाग्राहीको गुनासो सम्बोधन गरिने परिपाटी विकास गर्ने।
- विगत देखिका अभिलेखहरूलाई कम्प्युरकृत गरी सुरक्षित राख्ने प्रयत्न गर्ने ।
- लक्षित वर्गलाई व्यवसाय प्रति आकर्षित गर्न महिला र अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरूको नाममा दर्ता भएका व्यवसायहरूलाई तोकिएको व्यवसाय करमा १० प्रतिशत छुट दिने ।
- घरवहाल कर निर्धारण प्रयोजनार्थ निश्चित मापदण्ड बनाई घर वहाल दर निर्धारण गर्ने । असोज मसान्त सम्म एकमुष्ट वार्षिक वहाल कर वुझाउन आउने घरधनी/व्यवसायीलाई वार्षिक वहाल करको १० प्रतिशत छुट दिने ।
- करदाता शिक्षा प्रभावकारी बनाउने ।
- करका दर र दायरा वैज्ञानिक आधारमा विश्लेषण गरी विस्तार गर्ने तथा छिमेकी स्थानीय निकायहरूसँग समेत समन्वय गर्ने ।
- करका दर र दायरा वैज्ञानिक आधारमा विश्लेषण गरी विस्तार गर्ने ।
- राजस्व प्रशासन सूचना प्रविधिमा आधारित बनाई सुदृढिकरण गर्ने ।

- कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता विकासका लागि आवश्यक तालिम तथा भ्रमणको व्यवस्था गर्ने।
- व्यवसाय कर, घरभाडा कर र जग्गा भाडा कर लगायतका सम्पूर्ण आन्तरिक आयका स्रोतहरू सङ्कलनका लागि तयार पारिएको कर नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- आन्तरिक आयको दिगो अभिवृद्धिका लागि नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सम्पत्ति बहालमा दिने नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- बढी कर तिर्ने व्यक्ति/संस्थालाई कार्यविधि बनाई पुरस्कृत गर्ने ।
- शिर्षकगत राजस्व सङ्कलनलाई व्यवस्थित गर्ने ।
- सबै प्रकारका व्यवसायलाई करको दायरामा ल्याउने ।
- प्राकृतिक तथा नदीजन्य स्रोतको उपयोगलाई करको क्षेत्रभित्र ल्याउने ।
- भवन तथा नक्शा पासलाई अनिवार्य गर्ने ।
- अनुगमन तथा मुल्याङ्कन समयावद्ध तथा वैज्ञानिक बनाउने ।
- नगरपालिका क्षेत्रमा नयाँ घर निर्माण गर्दा भवन निर्माण संहिता २०७२ लाई पूर्ण रूपमा पालना गर्न अभिप्रेरित गर्ने तथा नगरपालिका घोषणा हुनुअघि बनेका घरहरूलाई समेत निर्धारित मापदण्डमा नक्सापास र नियमित गर्ने अभियानलाई निश्चित समयसीमा तोकी कार्यान्वयन गर्ने ।
- नगरपालिकाभित्र रहेका वित्तीय संस्थाहरूको अनुगमन तथा नियमन गरी विषयगत कार्यप्रति उत्तरदायी बनाउने ।

४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता

जग्गा संरचनामा नगरपालिकाले राजस्व सङ्कलनको लागि आर्थिक प्रशासन उपशाखा अन्तर्गत राजस्व तथा आर्थिक प्रशासन इकाई गठन गरिएको छ । राजस्व सङ्कलनका लागि लेखापाल, आलेप, प्रशासन सहायक चौथो र कार्यालय सहयोगी गरी चार जना कर्मचारीहरू राजस्व तथा आर्थिक प्रशासनमा कार्यरत छन् । नगरपालिकाका खरिद गरिएको सफ्टवेयरमार्फत वडा कार्यालयहरू र नगरपालिकामा राजस्वको सङ्कलन तथा अभिलेखीकरण गरिँदै आएको छ ।

स्थलगत अवलोकन तथा विभिन्न सूचनाका आधारमा हेर्दा हाल नगरपालिकाको राजस्व सङ्कलनको अवस्था देहाय अनुसार रहेको छ ।

- नगरपालिकाका लेखापाल, आलेप र प्रशासन सहायकलाई राजस्व सम्बन्धी जिम्मेवारी दिइएको ।
- राजस्व प्रशासनको लागि सफ्टवेयर खरिद भएको र सोही सफ्टवेयर प्रयोग गरी राजस्व सङ्कलन कार्य भइरहेको ।
- वडा कार्यालयहरूबाट मूलतः भूमि कर (मालपोत), सम्पत्ति कर, पञ्जीकरण, सिफारिस दस्तुरहरू र व्यवसाय कर, खानी रोयल्टी, सवारी कर, आदि सङ्कलन गर्ने गरिएको ।
- नगरपालिका कार्यालयबाट घर बहाल कर, बहाल विटौरी कर, व्यवसाय रजिष्ट्रेशन कर, सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सरकारी सम्पत्तिको विक्री, न्यायिक दस्तुर, परिक्षा

शुल्क, खानी रोयल्टी, अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्कहरु, सिफारिस दस्तुर, नक्शा पास, टेण्डर विक्री जस्ता राजस्व सङ्कलन हुने गरेको छ ।

- वडा कार्यालयहरूले महिनाभर सङ्कलन भएको रकम एकमुष्ट बैङ्क दाखिला गरी मासिक रुपमा जम्मा गर्ने गरिएको ।
- राजस्व सङ्कलनको जिम्मेवारी पाएका कर्मचारीहरूका लागि थप तालिम तथा अभिमुखीकरण गर्न सकिने।
- हालसम्म राजस्व सङ्कलन तथा त्यसको प्रभावकारीताका लागि अनुगमन तथा मुल्याङ्कन नभएको ।
- राजस्व सङ्कलनमा वडास्तरमा कम्प्युटरबाट विल प्रिन्ट गरी प्रयोग भइरहेको ।
- राजस्व बजेट तथा प्रतिवेदन प्रणाली तोकिएको ढाँचामा भएको ।
- आर्थिक ऐन र यथार्थ सङ्कलन बीचको तालमेल केही सुधार गर्न सकिने ।

४.३ आन्तरिक आय परिचालन

यस नगरपालिकाको कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा क्रमागत रुपमा केही बढ्दो छ । आन्तरिक आयतर्फ सम्पत्ति कर, मालपोत (भूमि कर), खानी रोयल्टी, व्यवसाय रजिष्ट्रेशन/कर दस्तुर, घर बहाल कर, बहाल विटौरी कर, घर जग्गा रजिष्ट्रेशन, सिफारिश दस्तुर, तथा अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क यहाँका मुख्य स्रोतका रुपमा रहेको छ । हालै मात्र चौतारा साँगाचोकगढी नदी तथा सहायक खोलाहरूका किनाराबाट १२ स्थानबाट घरेलु ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, माटो उत्खनन, सङ्कलन तथा निकासी कार्य टेण्डर गरी उत्खनन गरिँदै आएको छ भने यसको संभावना अझै रहेको छ । यसरी नदीजन्य पदार्थ निकासी तथा विक्री शुल्कबाट राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने देखिन्छ । तसर्थ नगरपालिकाको लागि आगामी दिनमा समेत आन्तरिक आयतर्फ सम्पत्ति कर, भूमि कर, व्यवसाय कर, घर बहाल कर, खानी रोयल्टी, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा विक्री कर, सिफारिस र दस्तुर नै मुख्य तथा दिगो क्षेत्र हुन् । नगरपालिकाकाबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाले विगत आ.व. २०७६/७७ र २०७७/७८ मा सङ्कलन गरेको यथार्थ आय तथा चालु आ.व.का लागि गरिएको अनुमान सम्बन्धी आय विवरण देहाय तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:

तालिका १५: नगरपालिकाको आय सङ्कलनको अवस्था (रु)

सि.न.	विवरण	आ.२०७६/०७७ को यथार्थ आय	आ.व.२०७७/०७८को यथार्थ आय
१	गत वर्षको जिम्मेवारी	२३५,३३२,४८७.६८	२२७,२१०,०३२.६८
१.१	नगद	०	-
१.२	सञ्चित कोष खाता	२२७,७८७,२७३.६८	१३५,२५६,३८३.२०
१.३	प्रकोप व्यवस्थापन कोष खाता	६१५,०००.००	४८३,१५३.००
१.४	धरौटी खाता	४,५३७,५७३.००	१०,३३५,७९०.००
१.५	विभिन्न कोष तर्फको मौज्दात	२,३९२,६४१.००	२,३९२,६४१.००
१.६	चालु खर्च खाता	-	५,२०७,४२०.००
१.७	पुर्जित खर्च खाता	-	३९८,४६९.०१
१.८	विभाज्य कोष खाता	-	१७१,५७२.००
१.९	आन्तरिक राजस्व खाता	-	१५,२११,६११.६४
१.१	बाँडफाँडबाट प्राप्त राजस्व खाता	-	५७,७५२,९९२.८३
२	राजस्व	३६८,१८९,८६९.३२	५४५,४६२,५५७.१०

२.१	आन्तरिक राजस्व	१७७,०३०,५७७.००	३१,८७०,७५६.२९
२.२	आ.व. ०७८/७९ को आन्तरिक आयको पहिलो किस्ता	-	७८,१८२,२२२.६५
२.३	राजस्व बाँडफाँड संघ	७५,२६७,३२४.७९	९६,४९७,१५१.००
२.४	राजस्व बाँडफाँड प्रदेश	४४,२७४,७३९.०३	५१,९७३,१७८.३१
२.५	मालपोतबाट प्राप्त	५,५३२,०१५.००	५,३७८,३२०.००
२.६	अन्य/आन्तरिक आय	२३,५५८,७४६.५०	२२३,८७७,७९९.००
२.७	आन्तरिक आयको भ्याट	-	२९,१०४,११३.८७
२.८	जिसस समपुरक अनुदान	२४,२५०,०००.००	-
२.९	लागत सहभागिता	८,६१७,२६७.००	४,७०७,२५५.००
२.१	सासुभत्ता सोध भर्ना	९,६५९,२००.००	२३,८७१,७६१.००
३	वित्तीय हस्तान्तरण-संघ	५९७,३९२,०००.००	६३९,३२६,५००.००
३.१	वित्तीय समानिकरण अनुदान	२०१,७००,०००.००	१९७,२००,०००.००
३.२	सशर्त अनुदान	३७९,६९२,०००.००	४१८,५४५,०००.००
३.३	समपुरक अनुदान	१६,०००,०००.००	१४,२२५,५००.००
३.४	विशेष अनुदान/अन्य	-	९,३५६,०००.००
४	वित्तीय हस्तान्तरण-प्रदेश	४४,९३०,०००.००	५६,६६३,०००.००
४.१	वित्तीय समानिकरण अनुदान	१०,५९१,०००.००	१०,५४४,०००.००
४.२	सशर्त अनुदान	१३,०९५,०००.००	१९,०८९,०००.००
४.३	समपुरक अनुदान	२०,०४४,०००.००	२१,०००,०००.००
४.४	विशेष अनुदान	१,२००,०००.००	५,०००,०००.००
४.५	अन्य अनुदान	-	१,०३०,०००.००
५	प्रकोप व्यवस्थापन कोष	२,८८३,१११.००	५,७०१,०७०.००
६	धरौटी खाता	६३५,४३०.००	१,०५०,०००.००
	जम्मा	१,२४९,३६२,८९८.००	१,४७५,४१३,१५९.७८

यस नगरपालिकाको आय संरचना हेर्दा विगतका वर्षहरू (२०७६।७७ तथा २०७७।७८)को कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा क्रमश २६.९७ र ३३.७३ प्रतिशत रहेको छ, जुन अन्य नगरपालिकाको तुलनामा निकै राम्रो रहेको स्थिति देखिन्छ। यस नगरपालिकाको बैङ्क मौज्दात लगायत धरौती रकम समेत उल्लेख्य मात्रामा रहेको देखिएको छ। नगरपालिकाको समग्र आयको प्रमुख स्रोतको रूपमा सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँड र अनुदान बापतको रकम रहेको देखिन्छ। नगरपालिकाको समग्र आयको सारांश देहाय बमोजिम रहेको छ:

तालिका १६: नगरपालिकाको कुल आयमा योगदान (रु हजारमा)

आय शिर्षक	२०७७/७८ को यथार्थ आय		२०७८/७९को यथार्थ आय	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
आन्तरिक आय	३६८,१८९,८६९.३२	२६.९७	५४५,४६२,५५७.१०	३३.७३
राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त आय	११९,५४२,०६३.८२	८.७६	१४८,४७०,३२९.३१	९.९८

बाह्य अनुदान (संघीय तथा प्रदेश)	६४२,३२२,०००.००	४७.०४	६९५,९८९,५००.००	४३.०४
कोष खाता	२३५,३३२,४८७.६८	१७.२४	२२७,२१०,०३२.६८	१४.०५

४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू

नगरपालिकाको स्थानीय आन्तरिक आय परिचालनमा नयाँ व्यवस्था अनुसारको क्षमता विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ। आन्तरिक आय परिचालनमा देखिएका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्न निम्न कार्यहरू गर्न आवश्यक देखिन्छ।

४.४.१ राजस्व प्रशासनका लागि उपयुक्त संगठन निर्माण

राजस्व परिचालन क्षमता सुधार तथा राजस्वको स्रोत र आधारहरू वृद्धि गर्न नगरपालिकामा राजस्व तथा आर्थिक प्रशासन इकाईका कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु पहिलो कार्यको रूपमा देखिन्छ। नगरपालिकाको नयाँ क्षेत्र तथा परिवर्तित राजस्व अधिकारको आधारमा नगरपालिकाले भौतिक सुविधा, उपयुक्त मानव संसाधन व्यवस्था, क्षमता विकास तालिम, कार्यविधि, सूचना तथा अभिलेख प्रणालीको आवश्यकता देखिन्छ। त्यसका अतिरिक्त वडाहरूबाट समेत तोकिएका शिर्षकहरूमा आय सङ्कलन गर्न क्षमता विकास गरी आवश्यक स्रोत तथा साधन उपलब्ध गराउन आवश्यक रहेको देखिन्छ।

४.४.२ आर्थिक ऐनमा सुधार

नगरपालिकाले आर्थिक ऐन तर्जुमा गरी स्वीकृत गरेको छ तर सो ऐनलाई अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ वमोजिम सुधार गरी व्यवहारिक तथा वस्तुपरक बनाउनुपर्ने देखिन्छ। नगरपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७८ मा निर्धारण गरिएको कर तथा गैर करहरूको दर वैज्ञानिक तवरले निर्धारण गर्नुका साथै खानी रोयल्टी लगायत हाल सङ्कलन भईरहेको राजस्वका शिर्षक छुटेको देखिन्छ। यस्तै, परिवर्तित व्यवस्था अनुसार सबै जग्गा जमीनमा सम्पत्ति कर लगाउन नपाइने भएकाले सम्पत्ति कर लगाउन आर्थिक ऐनलाई सोही अनुसार परिमार्जन गर्नुपर्नेछ। नगरपालिकाको धेरै क्षेत्रहरू ग्रामिण भेगमा पर्दछन्। त्यसैले गाँउ, बजार तथा रणनीतिक सडक आसपासको क्षेत्रमा जमीनको मूल्य र उपयोगितामा व्यापक अन्तर हुने भएकोले जमीनको उत्पादन, उपयोगिता र सडक पहुँचको आधारमा कर लिने प्रणालीको विकास हुन सकेमा कर पनि बढी सङ्कलन हुने र बढी वैज्ञानिक समेत हुने देखिन्छ। ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, आदिको उत्खनन, सङ्कलन तथा विक्रीको लागि प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार भईसकेको हुनाले सो को कर र साथै नयाँ सम्भावना भएका करका किसिमहरूको पहिचान तथा उपयुक्त करको निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गरिनुपर्ने देखिन्छ।

४.४.३ आन्तरिक आय परिचालन नीति तथा कार्यविधि

नगरपालिकाले आय परिचालन सम्बन्धी नीति तथा मुख्य आय शिर्षकहरूबाट आय सङ्कलन गर्न स्पष्ट कार्यविधि तयार गरी वडा समितिहरूलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्दछ। यसमा आय सङ्कलन गर्ने तरिका, प्रतिवेदन बुझाउने ढाँचा, नगद दाखिला सम्बन्धी व्यवस्था, अनुगमन जस्ता विषयस्तु पर्दछन्।

४.४.४ राजस्वका दर निर्धारण तथा प्रचार प्रसार

नगरपालिकाले हालको कानुनी व्यवस्था अनुसार राजस्व सङ्कलनका लागि दर निर्धारण गरिएको भएतापनि त्यसको प्रचार प्रसारको कमी रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी करदातालाई आफूले तिर्नुपर्ने कर रकम र शिर्षक सम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउन कर शिक्षा कार्यक्रम तथा जनचेतनामुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै करदाताहरूले समयमा राजस्व नतिरेमा दण्ड जरिवाना लाग्ने विषयमा पनि प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ ।

४.४.५ तथ्याङ्कमा आधारित अभिलेख

नगरपालिकालमा आन्तरिक आयको अधिकतम परिचालनका लागि यसका आधारहरूको अभिलेख अद्यावधिक हुनु जरूरी छ । नगरपालिकालाई प्राप्त राजस्वका अधिकारसँग सम्बन्धित व्यक्तिगत सम्पत्तिहरू, व्यापार व्यवसायहरू, सेवा सुविधाहरू आदिको अभिलेख तयारी तथा अद्यावधिक गर्न आवश्यक रहेको छ । अद्यावधिक अभिलेख बिना राजस्व सम्बन्धी नीति निर्धारण, प्रक्षेपण, असुली व्यवस्थाको अनुगमन प्रभावकारी हुन सक्दैन ।

४.४.६ समन्वय संयन्त्र

राजस्व परिचालन नीति निर्माण, शुल्क तथा दस्तुरको दर निर्धारण, राजस्व सङ्कलन विधि निर्धारण जस्ता कार्यमा आन्तरिक तथा वाह्य निकायहरूसँग समन्वय अपरिहार्य हुन्छ । यसका लागि राजस्वका आधार निर्धारण तथा दरहरूमा परिमार्जनका लागि राजस्व परामर्श समितिको भूमिकालाई सक्रिय तथा प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ । आय सङ्कलनमा वडा समितिको भूमिकालाई स्पष्ट व्याख्या गरी वडा र राजस्व शाखाबीच निरन्तर समन्वय हुन जरूरी देखिन्छ । त्यसैगरी राजस्व बाँडफाँट सम्बन्धमा केन्द्र, प्रदेश तथा अन्य स्थानीय तहहरूसँग समन्वय गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन जनप्रतिनिधीहरूले नियमित अनुगमन र छलफल गर्नुपर्दछ । साथै स्थानीय करदाता केन्द्रित समुदायहरूसँग छलफल गरी नयाँ करका शिर्षकहरू कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ ।

४.४.७ चुहावट नियन्त्रण, पारदर्शिता र जवाफदेहिता

आयको सङ्कलन अवस्थाको अनुगमन गरी राजस्व चुहावट भएको पाइएमा त्यसलाई नियन्त्रण गर्न तत्काल आवश्यक कार्य गर्नु पर्दछ । नगरपालिकाले आय व्ययको विवरण आवधिक रूपमा प्रकाशमा ल्याउनु, करदातासँग निरन्तर सम्वाद गर्नु, सूचना प्रविधि तथा सामाजिक मिडियामार्फत् राजस्व र करबाट प्राप्त आयलाई के के शिर्षकमा खर्च गरियो भन्ने विवरणबारे जनता तथा सरोकारवालालाई जानकारी गराउनु यस दिशातर्फको केही सकारात्मक प्रसासहरू हुन सक्दछन् ।

परिच्छेद ५. राजस्व सुधार कार्ययोजना

यस परिच्छेदमा प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट सङ्कलित सूचना विश्लेषण तथा अन्तर्क्रियाबाट तयार गरिएको चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ रणनीति तथा कार्यनीति

यस नगरपालिकामा विद्यमान कानूनद्वारा प्रदत्त केही राजस्व अधिकारहरु हालसम्म प्रयोगमा ल्याउन सकिएको देखिदैन । अर्कोतर्फ नगरपालिकाले तर्जुमा गरी जारी गरेका कानूनहरु समेतमा सामान्य सुधार तथा परिमार्जनको गुन्जायस रहेको देखिएकोले नगरपालिकाले यसतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । यी तथ्यहरुलाई समेत दृष्टिगत गरी आन्तरिक राजस्व परिचालन सम्बन्धमा देहाय अनुसार रणनीतिहरु अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१. राजस्व सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थामा सुधार गरी आवश्यक परे करको दर घटाई आन्तरिक आयको दायरा फराकिलो बनाउने ।
२. राजस्व प्रशासनको संस्थागत सुदृढीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने ।
३. राजस्व प्रणालीलाई सरल, सहज, करदातामैत्री, पारदर्शी र समावेशी बनाउने ।
४. समन्वय र सहकार्यको अभिवृद्धि गरिने ।

तालिका १७: राजस्व सुधार कार्ययोजनाको रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
राजस्व सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थामा सुधार गरी आन्तरिक आयको दायरा फराकिलो बनाउने ।	<ul style="list-style-type: none"> ■ नगरपालिकामा राजस्वसँग सम्बन्धित आवश्यक ऐन तथा नियमहरु तर्जुमाका साथै तर्जुमा भईसकेका ऐन नियमलाई सुधार गरी अझ बढी व्यवहारिक तथा वैज्ञानिक बनाउँदै लगिने छ । ■ कर तथा सेवा शुल्कलाई सम्बन्धित करदाता एवम् विषय क्षेत्रसँग आवद्ध गराउँदै लगानी गरिनेछ । ■ कर, शुल्क, सेवा शुल्क आदिको दर तथा दायरा निर्धारण गर्दा निजी क्षेत्र तथा सरोकारवालाहरूसँग परामर्श गर्ने पद्धतिको संस्थागत विकास गरिने छ । ■ करको भार बहन क्षमता समेतका आधारमा कर नीतिलाई विवेकसम्मत र प्रगतिशिल बनाइने छ । ■ राजस्व स्रोतका दायराको यकिन तथ्याङ्क सङ्कलन गरी सम्भाव्यताका आधारमा समय सापेक्ष रुपमा करदाताहरुको सङ्ख्या बढाउँदै लगिने छ । ■ राजस्वको स्रोत वृद्धि गर्ने पूँजी लगानीको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ । ■ सम्पत्ति मूल्याङ्कन सम्बन्धी सिफारिसलाई निश्चित आधार र मापदण्डमा आवद्ध गरी एकरूपता कायम गरिने छ । ■ आन्तरिक राजस्वका विभिन्न स्रोतहरुबारे सम्भावना अध्ययन, पहिचान, स्रोतहरुको यकिन तथ्याङ्क, सूचना सङ्कलन गर्न कार्यदलहरु बनाई वडागत रुपमा परिचालन गरिने छ । करका स्रोत अनुसारका तथ्याङ्क हरेक वर्ष आवधिक गरिने छ । ■ नगरपालिकामा पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न पूर्वाधारहरुको विकास गर्नुका साथै पर्यटन विकासमा यस नगरपालिकामा रहेका ऐतिहासिक धरोहर तथा वस्तीको संरक्षण तथा विकास गर्न निजी क्षेत्रसँग साझेदारीको पहल गरिने छ ।

	<ul style="list-style-type: none"> ■ पूर्वाधार उपयोग दस्तुर, घर बहाल कर, व्यवसाय कर जस्ता स्रोत परिचालन गर्न दर निर्धारण गर्दा समेत छिमेकी पालिका र अन्य करदातासँग छलफल तथा परामर्श गरिने छ । ■ नियमित एवम् बढी कर तिर्ने करदातालाई सम्मान गरिने छ । ■ समयमा कर तिर्ने करदातालाई प्रोत्साहन तथा बक्यौता राख्ने करदातालाई जरिवाना लगाइने छ ।
<p>राजस्व प्रशासनको संस्थागत सुदृढीकरण गरी व्यवस्थित बनाउने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ नगरपालिकाको समग्र राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्न राजस्व शाखाको सुदृढीकरण गरी क्षमतावृद्धि गरिने छ । ■ नगरपालिकाको राजस्व शाखामा स्वीकृत सँगठन संरचना अनुसारको दरबन्दी पूर्ति गरिने छ । ■ राजस्व परामर्श समिति, राजस्व शाखा र वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ । ■ राजस्व शाखाका लागि खरिद गरिएको आवश्यक उपकरण सफ्टवेयर क्रमश वडा कार्यालयहरूसँग सूचना सञ्जालमा जोड्दै लगिने छ । स्थानीय करबारे सर्वसाधारणलाई जानकारी गराउने करदाता शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रम समुदाय/टोल एवम् वडास्तरमा सञ्चालन गरिने छ । ■ प्रादेशिक तथा जिल्लाका स्थानीय तह स्तरमा राजस्व परिचालन बारे ज्ञान सीप, अनुभव आदान-प्रदान गरिने छ । ■ राजस्व सम्बन्धी आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्थाको लागि राजस्व रसिद नियन्त्रण खाता राखिने छ र प्रत्येक वडाबाट मासिक रूपमा स्रोत खुल्ने गरी राजस्वको प्रतिवेदन लिने प्रणाली अवलम्बन गरिने छ ।
<p>राजस्व प्रणालीलाई सरल, सहज करदातामैत्री, पारदर्शी र समावेशी बनाउने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ कर सङ्कलनमा यथासम्भव निजी क्षेत्र, उपभोक्ता समिति एवम् सहकारी संस्थासँग सहकार्य गरिने छ । ■ कर प्रशासनलाई पारदर्शी गराउन कर सम्बन्धी सूचनाहरूमा नागरिकहरूको पहुँच पुऱ्याईने छ । कर/राजस्व सूचना जानकारी अर्धवार्षिक एवम् वार्षिक प्रतिवेदन नगरपालिकाको वेभसाईटमा राखिने छ । साथै यस्तो सूचनाहरू नगरपालिका तथा वडा कार्यालयको सूचना पाटीमा टाँस गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । ■ करदाता शिक्षा, कर सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने । ■ महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा गरिब तथा कमजोर आर्थिक अवस्थाका स्थानीय व्यवसायी तथा घरमूलीहरूलाई करमा विशेष छुटको व्यवस्था मिलाईने छ ।
<p>समन्वय र सहकार्यको अभिवृद्धि गरिने छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> ■ पर्यटन शुल्क तथा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित करका सम्बन्धमा छिमेकी पालिकाहरूसँग समेत समन्वय तथा सहकार्य गरिने छ । ■ बाझिएका नीतिगत व्यवस्था संशोधनका लागि आवश्यक समन्वय गरिने छ । ■ राजस्वसँग सम्बन्धित विषय प्रदेश सरकार तथा जिल्ला समन्वय समितिसँग नियमित अन्तर्क्रिया गरिने छ । यसैगरी जिल्लाका अन्य छिमेकी स्थानीय तहहरूसँग समन्वय बैठक आयोजना गरी राजस्व सङ्कलनका सवालहरूबारे छलफल गरी समाधान गरिने छ । ■ राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन प्रदेश सरकार तथा जिल्ला समन्वय समितिसँगको सहकार्य तथा समन्वयमा जोड दिइने छ । ■ करको दर निर्धारण सम्बन्धमा छिमेकी स्थानीय निकायहरूसँग समेत समन्वय गरी गरिनेछ ।

५.२ राजस्व तथा कर सुधार कार्ययोजना

परामर्शदाताद्वारा संकलित अन्य सूचना तथा विश्लेषणबाट आएका नतिजाहरूलाई समेत समावेश गरी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको तल उल्लेखित मस्यौदा तयार गरिएको छ । यस कार्ययोजनाका क्रियाकलापहरूलाई देहायअनुसार निम्न तीन क्षेत्रमा विभाजन गरिएको छ;

५.२.१ स्थानीय कर राजस्व सुधार कार्य योजना

यस उप खण्डमा नगरपालिकाको आन्तरिक राजस्व जस्तै: भूमिकर वा मालपोत, सम्पत्तिकर, सवारी कर, घरजग्गा बहाल कर, व्यवसायकर, जडिबुटी तथा कवाडी कर, विज्ञापन कर लगायतका स्थानीय करहरूको राजस्व सुधार कार्य योजना र त्यसको लागि सुधार गरिनु पर्ने कार्यहरू, समयवधि र जिम्मेवारी समेटे कितान गरी कार्य योजना प्रस्ताव गरिएको छ ।

तालिका १८: स्थानीय कर राजस्व सुधार कार्ययोजना

क्र.सं.	सुधारका लागि गरिनुपर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	भूमि कर		
	सम्पूर्ण वडा कार्यालयहरूमा मालपोत संकलन तथा बक्यौताको विवरण अद्यावधिक गर्ने । (सम्पूर्ण वडाहरूमा मालपोत संकलनको विवरण अभिलेखका लागि बेग्लै ढड्डाको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ श्रावण महिना देखि	राजस्व उपशाखा वडा कार्यालय
	वडागत रुपमा सम्पूर्ण जग्गाको वर्गीकरण अनुसार अभिलेख राख्ने र नियमित अद्यावधिक गर्ने।	२०७९ जेष्ठ मासान्त सम्म	राजस्व उपशाखा वडा कार्यालय
	जग्गाको वर्गीकरण अनुसार मालपोतको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मासान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	मालपोत संकलनका लागि वडागत अभियान संचालन गर्ने	२०७९ असोज देखि आवधिक रुपमा	राजस्व उपशाखा वडा कार्यालय
२	सम्पत्तिकर		
	आर्थिक ऐनमा हाल भएको सम्पत्ति कर सम्बन्धी प्रावधान (एकिकृतको रुपमा रहेको) लाई विद्यमान संघीय कानून बमोजिम परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	राजस्व उपशाखा नगर कार्यपालिका
	नयाँ प्रावधान अनुरूपको सम्पत्ति कर सम्बन्धी पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूमा तालिम संचालन गर्ने।	२०७९ असार मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	हालको सम्पत्ति कर ऐन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि पुनरावलोकन गरी आवश्यक संसोधन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	क्षेत्र निर्धारण गरी सम्पत्ति मूल्यांकन दर र सम्पत्ति करको दर परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ बैशाख मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिकान
	सम्पत्तिकर सफ्टवेयरमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ जेष्ठ मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका
	मालपोतको न्युनतम मूल्यांकन दरसँग सामन्जस्यता हुने गरी सम्पत्तिको मूल्यांकन पुनरावलोकन गरी यथार्थपरक बनाई करदाताको तिर्न सक्ने क्षमतालाई मध्यनजर गर्दै करको दरलाई पुनरावलोकन गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति नगरसभा

	मूल्याङ्कन अनुसारको करदाताको लगत तयार गरी कम्प्यूटर सफ्टवेयरमा सबै घरजग्गा धनीहरूको लगत तयार गर्ने ।	२०७९ कार्तिक मसान्तसम्म	राजस्व शाखा
	लगत अनुसार प्रत्येक घरधनीहरूलाई सम्पत्ति करको विल छपाई गरी वडामार्फत घर घरमा पठाउने ।	२०७९ फाल्गुण मसान्तसम्म	राजस्व शाखा
३	सवारी कर (अटो रिक्सा, ई रिक्सा)		
	अटो रिक्सा, ईरिक्साको दर्ता तथा इजाजत कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर कार्यपालिका
	अटो रिक्सा तथा ई रिक्साहरूको दर्ता तथा नवीकरण दस्तुर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर कार्यपालिका
४	घरजग्गा बहाल कर		
	बहालमा भएका घर तथा जग्गाहरूको लगत संकलनगर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व उप-शाखा वडा कार्यालय
	घरजग्गा बहाल कर असुली व्यवस्थालाई आर्थिक ऐनमा स्पष्ट ब्यवस्था गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	घरजग्गा बहाल करको दर पुनरावलोकन गरी (बहालको प्रयोजनका आधारमा फरक फरक) आर्थिक ऐनमासमावेश गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति
	सम्पत्तिको अभिलेखमा बहालमा भएका घरजग्गाको लगत अद्यावधिक गरी घरजग्गा बहाल कर रकम निर्धारण तथा असुल गर्ने ।	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व शाखा र वडा कार्यालय
५	व्यवसाय कर		
	हालसम्म दर्ता भएका व्यवसायहरूको लगत अद्यावधिक गर्ने तथा दर्तामा नआएकालाई दर्ता गर्न प्रोत्साहन गर्ने	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व उप-शाखा वडा कार्यालय
	व्यवसाय करको दरलाई व्यवसायको वर्गीकरणको आधारमा पुनरावलोकन गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
	उद्योग वाणिज्य संघ, होटल व्यवसाय संघ, घरेलु कार्यालय तथा अन्य मुख्य सरोकारवालासँग नियमितसमन्वय र अन्तरक्रिया गर्ने ।	२०७९ आसार मसान्त देखि निरन्तर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	व्यवसायको तथ्यांक-लगत, व्यवसाय करको दर तथा संकलनको अवस्था सम्बन्धी अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने ।	चौमासिक	राजस्व परामर्श समिति, नगर कार्यपालिका
	व्यवसाय दर्ता र नवीकरण बापत दोहोरो कर नलिई व्यवसाय दर्ता कर वा शुल्क मध्ये एक मात्र कर लगाउने ।	वार्षिक	राजस्व परामर्श समिति, नगर कार्यपालिका
६	जडिवुटी तथा कवाडी कर		
	जडिवुटी संकलनको सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान गरी बिक्री हुने परिमाण एकिन गर्न समन्वय गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	सम्बन्धीत वडा कार्यालय
	जडिवुटीको प्रकृति अनुसार करको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर सभा

	कवाडी करको दर पुनरावलोकन गरी परिमार्जन गर्ने र आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर सभ
७	विज्ञापन कर		
	विज्ञापन करको दररेट परिमार्जन गरी आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व परामर्श समिति र नगर कार्यपालिका
	न्यूनतम ठेक्का अंक निर्धारण गरी ठेक्का प्रकृया अगाडी बढाउने ।	२०७९ असार सम्म	राजस्व उप-शाखा

५.२.२ गैरकर राजस्व सुधार कार्य योजना

यस उप खण्डमा नगरपालिकाको गैर कर राजस्व जस्तै: प्राकृतिक स्रोत एवं माटो जन्य पदार्थको बिक्रीबाट हुने आय, सामुदायिक वनबाट हुने आय, नक्शा पास दस्तुर, दर्ता अनुमति तथा नविकरण दस्तुर, सेवा शुल्क तथा सिफारिस दस्तुर, फोहोर मैला व्यवस्थापन दस्तुर लगायतका नगरपालिकाले आमदानी गर्नु शुल्कहरूको कार्ययोजना र त्यसको लागि सुधार गरिनु पर्ने कार्यहरू, समयवधि र जिम्मेवारी समेटे कितान गरी कार्य योजना प्रस्ताव गरिएको छ ।

तालिका १९: गैर कर राजस्व सुधार कार्य योजना

क्र.सं.	सुधारका लागि गरिनुपर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य पदार्थको बिक्री		
	प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिमको परिमाणमा ठेक्का आव्हान गर्ने ।	२०७९ ज्येष्ठ मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका
	कुनै स्थानमा ठेक्का नलागेमा अमानतबाट संकलन गर्न सकिने व्यवस्थालाई समावेश गरी सो अनुरूप कार्यान्वयन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
	ठेक्कामा उल्लेख भएको शर्त नमानेमा हुन सक्ने कारबाही र दण्ड सजायको व्यवस्था आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका
	उत्खनन तथा बिक्री परिमाण ठेक्का सम्झौता अनुरूप भए नभएको अनुगमनका लागि अनुगमन समिति गठन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका
	अनुगमनलाई नियमित र प्रभावकारी बनाई प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदनले सिफारिस गरेको परिमाण तथा प्रावधानहरूको पालना सुनिश्चित गर्ने।	२०७९ श्रावण देखि नियमित	नगर प्रमुख, उप प्रमुख, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत अनुगमन समिति
२	सामुदायिक वनबाट हुने आय		
	सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो वार्षिक कार्ययोजना बनाई नगरपालिकाबाट स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था लागू गर्ने	२०७९ जेष्ठ मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका

	वन पैदावारको बिक्री वापत प्राप्त हुने रकमको दश प्रतिशत रकम सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
३	नक्शा पास दस्तुर		
	भवन निर्माणको नियमित अनुगमन गर्ने र सम्पूर्ण संरचनाहरूलाई नक्सापास र पुराना संरचनालाई अभिलेखिकरणको दायरामा ल्याउने	आ.व. २०७९/८० बाट निरन्तर	प्राविधिक शाखा वडा कार्यालय
	नक्सापास तथा अभिलेखिकरण दस्तुरकोदर पुनरावलोकन गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
४	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर		
	विद्यालय स्थापना, घ वर्गको ठेक्का इजाजत, एफ.एम. रेडियो संचालन, स्थानीयस्तरमा व्यापारिक फर्म आदिको दर्ता गर्ने कार्यविधि तर्जुमा गर्ने र दर्ता तथा नवीकरण दस्तुरको दर आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर कार्यपालिका, नगर सभा
५	सेवा शुल्क, सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर		
	सिफारिश तथा अन्य सेवा शुल्कको दर पुनरावलोकन गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने । मुख्य पुनरावलोकन गर्नुपर्ने शिर्षकहरू; काठ कटानी सिफारिश, वार्षिक आय प्रमाणित, घरजग्गा मुल्यांकन, स्वास्थ्य सेवा आदी ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
६	बहाल विटौरी शुल्क		
	सार्वजनिक जग्गाहरूमा उपयोग बारेको विवरण तयार गरी नापनक्सा अध्यावधिक गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	कार्यपालिका राजस्व परामर्श समिति
	बहाल विटौरी करको दर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	कार्यपालिका राजस्व परामर्श समिति
	सार्वजनिक जग्गाहरूमा बसपार्क, कृषि हाटबजार, शौचालय निर्माण गरी बहालमा लगाउने ।	आ.व. २०७९/८० देखि	नगर कार्यपालिका
७	फोहोर मैला व्यवस्थापन दस्तुर		
	फोहोर मैला व्यवस्थापन शुल्कको दर निर्धारण गरी आर्थिक ऐनमा उल्लेख गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा
८	पूर्वाधार उपयोग शुल्क		
	पूर्वाधार उपयोग (सवारी वार्षिक/पटके) महशुल दर निर्धारण गर्ने	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका
	साझा सडकमा शुल्क लगाउन छिमेकी स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका
	खानेपानी महशुल दर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका

	सिंचाई महशुल दर निर्धारण गर्ने ।	२०७९ असार मसान्तसम्म	नगरसभा, नगरपालिका
१	दीर्घकालीन आय स्रोतको पहिचान तथा सम्भाव्यता		
	नगरपालिकालाई दीर्घकालीन आय हुन सक्ने सम्भाव्य क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका, नगर सभा
	पहिचान भएका क्षेत्रहरूबाट हुन सक्ने आय सम्भाव्यता अध्ययनका लागि आवश्यक रकम विनियोजन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त सम्म	नगर कार्यपालिका, नगर सभा

५.३ राजस्व प्रशासन सुधार कार्ययोजना

यस उप खण्डमा राजस्व प्रशासनको सुधारको लागि गरिनु पर्ने प्रयासहरूलाई कार्य योजनाको रूपमा प्रस्ताव गरिएको छ । नगरपालिकाले सांगठनिक स्वरूप तथा संस्थागत क्षमता विकास, कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था, सेवा विस्तार, राजस्व असुली रणनीति, समन्वय तथा नियमित अनुगमन लगायतका राजस्व प्रशासन सुधारका कार्यक्रमहरू गर्दै जानु पर्दछ । राजस्व प्रशासन सुधारको लागि देहाय बमोजिमको कार्य योजना प्रस्ताव गरिएको छ;

तालिका २०: राजस्व प्रशासन सुधार कार्य योजना

क्र.सं.	सुधारका लागि गरिनुपर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	सांगठनिक स्वरूप तथा संस्थागत क्षमता		
	राजस्व उपशाखा र कर्मचारीको लागि कार्य विवरण तयार गरी लागू गर्ने ।	२०७९ असार १५ सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	सबै वडाहरूमा राजस्व हेर्ने डेडिकेटेड कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ असार १५ सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	राजस्व प्रशासन सँग सम्बन्धीत नगर तथा वडाका कर्मचारी तथा पदाधिकारीहरूका लागि तालिम तथा भ्रमणको व्यवस्था ।	२०७९ असार १५ सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	नगरपालिकामा जिआइएस तथा योजना विदको नियुक्ति गर्ने	२०७९ मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नगर कार्यपालिका
	कर्मचारीलाई राजस्व असुलीको आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी प्रोत्साहन गर्ने ।	वार्षिक रूपमा (नगर सभा गर्ने दिनमा)	नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	उत्कृष करदाता पुरस्कृत तथा सम्मान गर्ने	वार्षिक रूपमा (नगर सभा गर्ने दिनमा)	नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
२	कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था		
	आर्थिक ऐन पुनरावलोकन तथा परिमार्जन: <ul style="list-style-type: none"> ■ हालको राजस्व अधिकारका सम्भाव्य शीर्षकहरूको राजस्वका दर तथा संकलन व्यवस्था उल्लेख गर्ने । ■ दफामा व्यवस्था भए बमोजिम अनुसूचीमा दर उल्लेख गर्ने । ■ व्यवहारिक नदेखिएका र लागू हुने प्रावधानहरूलाई हटाउने। 	२०७९ असार मसान्त सम्म	राजस्व परामर्श समिति, नगर सभा, नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

	<ul style="list-style-type: none"> अर्थिक ऐनमा राजस्व असुलीको व्यवस्था संगै दण्ड, सजाय तथा पुरस्कार को व्यवस्था पनि उल्लेख गर्ने । <p>आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा तथा परिमार्जन गर्ने:</p> <ul style="list-style-type: none"> सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि घरजग्गा बहाल कर व्यवस्थापन कार्यविधि । <p>राजस्व सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्दा निम्न पक्ष समावेश गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> प्रगतिशिल करको दर प्रणाली । करदाता मैत्री संकलन प्रणाली । वडा स्तरबाट कर संकलन । कर शिक्षा अभियान शुरु गर्ने आदि । 		
३	सेवा विस्तार		
	सबै वडा कार्यालयहरूमा राजस्व प्रशासनका लागि कम्प्युटर विलिङ प्रणाली शुरुवात गर्ने ।	२०७९ श्रावण १ देखि	राजस्व उपशाखा, वडा कार्यालयहरू
४	राजस्व असुली रणनीति		
	विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट कर असुलीका लागि चेतनामूलक प्रचार प्रसार गर्ने	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व उप शाखा, वडा कार्यालय
	कर करदातालाई उस-उनले तिर्ने करबारे एसएमएस लगायतका प्रभावकारी माध्यमबाट जानकारी गराउने तर्फ उन्मुख हुने।	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व उप शाखा, वडा कार्यालय
	कर नीतिमा ढिलो कर तिर्नेलाई विलम्ब शुल्क लगायत दण्डको व्यवस्था र नियमित तथा बढी कर तिर्ने करदातालाई पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व उप शाखा, वडा कार्यालय
	कर उठाउने टोली खटाई व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण गर्ने	२०७९ श्रावण देखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति, राजस्व उप शाखा, वडा कार्यालय
	निर्धारित समय भन्दा ढिलो कर तिर्नेलाई जरिवाना तथा समयमा तिर्नेलाई प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने	नियमित	नगरपालिका
५	समन्वय अनुगमन र समीक्षा		
	<ul style="list-style-type: none"> राजस्व सँग सम्बन्धित सरोकारवालाहरू सँग नियमित समन्वय तथा छलफल गर्ने । स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको बैठक नियमित बसी राजस्व संकलन प्रगतिको समीक्षा गरी सुधारका कदम चाल्ने। आवश्यकता अनुसार राजस्वका संकलन क्षेत्रमा अनुगमन गर्ने । 	चौमासिक रुपमा निरन्तर	राजस्व उप शाखा, राजस्व परामर्श समिति, प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, नगर कार्यपालिका

	<ul style="list-style-type: none"> ■ चालु आ.व.मा भए गरेका कर असुलीको आन्तरिक एवम् अन्तिम लेखा परीक्षण गर्ने। ■ आर्थिक प्रतिवेदन तयार गर्ने र सार्वजनिकिकरण गर्ने। ■ अनुगमन गरी छुटेका करदातालाई करको दायरामा ल्याउने। ■ कर चुहावत नियन्त्रण गर्ने। 		
६	राजस्व सुधार कार्य योजना कार्यान्वयन गर्ने		
	नगरपालिकामा राजस्व शाखाको लागि कार्यकक्ष, कम्प्युटर, प्रिन्टर, विद्युत व्याकअप सहितको सुविधा उपलब्ध गराउने।	२०७९ जेष्ठ मसान्त देखि	नगर कार्यपालिका, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	यस कार्ययोजनामा उल्लेख भएका कृयाकलापहरुको कार्यान्वयन अनुगमनका लागि अनुगमन समिति गठन गर्ने।	२०७९ जेष्ठ मसान्त सम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व उपशाखा, अनुगमन समिति
	कृयाकलापहरु कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्न आवधिक रुपमा अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने	२०७९ असार देखि निरन्तर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व उपशाखा, अनुगमन समिति
	कृयाकलापहरु सुधार गर्नुपरेमा आवश्यक परिमार्जन गर्दै जाने।	२०७९ असार देखि निरन्तर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व उपशाखा, अनुगमन समिति

परिच्छेद ६. आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण

यस परिच्छेदमा आगामी ३ आर्थिक वर्षहरूका लागि नगरपालिकाको राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ । महालेखा परीक्षकले स्वीकृत गरेको एकीकृत आर्थिक सङ्केत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ को आधारमा आय प्रक्षेपण गरिएको छ । नगरपालिकाको राजस्व अधिकार, हालको आय सङ्कलन अवस्था तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन पश्चात आय सङ्कलनमा पार्ने प्रभाव समेतलाई मध्यनजर गर्दै आगामी ३ वर्षको आय प्रक्षेपण गरिएको छ । यस प्रक्षेपणले नगरपालिकाको आय बजेट तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन भई आगामी ३ वर्ष (आ.व. २०७९।८०-२०८१।८२)को लागि आय प्रक्षेपण गरिएको छ । यो आय अनुमान राजस्व सुधार योजनामा प्रस्ताव गरिएका क्रियाकलापहरूको आधारमा गरिएको छ । धेरैजसो शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण प्राप्त तथ्याङ्कमा आधारित छ भने भविष्यमा आयका आधारको दायरा बढ्न गई सोबाट हुने योगदानलाई समेत मध्यनजर गरिएको छ । त्यसैगरी केही शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण गर्दा विगतको आय सङ्कलनको वृद्धिदरलाई आधार मानिएको छ ।

तालिका २१: आगामी ३ वर्षका लागि राजस्व प्रक्षेपण आधार

क्र.सं.	राजस्व शीर्षक	कुल सम्भाव्य आय	आगामी आ.व.को लागि प्रक्षेपण (रुपैयामा)	
			प्रक्षेपणको आधार	प्रक्षेपित रकम
१. आन्तरिक आय				
१.	सम्पत्ति कर	१३,८००,०००	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	१,१४०,०००
२	भूमि कर (मालपोत)	६,७६७,७१०	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	४,०६०,६२६
३	घर जग्गा बहाल कर	३,९७५,०००	कुल सम्भावनाको ७५% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२,९८१,२५०
४	विज्ञापन कर	१,०००,०००	कुल सम्भावनाको ७०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	७००,०००
५	व्यवसाय कर	४,०५५,०००	कुल सम्भावनाको ८०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	३,२४४,०००
६	मनोरञ्जन कर	७५,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	४२,०००

७	सेवा शुल्क	५,०००,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	३,०००,०००
८	प्रदुषण शुल्क	१,०००,०००	कुल सम्भावनाको ७०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	७००,०००
९	नक्शा पास	२,५००,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२२५,०००
१०	सिफारिस तथा प्रामाणित शुल्क	३,७५०,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	२,२५०,०००
११	जडिबुटी कवाडी शुल्क	२००,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १५% ले बढ्दै जाने	१२०,०००
१२	सरकारी सम्पत्तिको बहाल	२५०,०००	कुल सम्भावनाको ६०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	१५०,०००
१३	सरकारी स्वामित्वको सम्पत्ति विक्री	२५०,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछि वार्षिक १०% वृद्धि हुँदै जाने	२२५,०००
१४	अन्य विक्री	२५०,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२२५,०००
१५	व्यवसाय दर्ता	६,८००,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	६,१२०,०००
१६	अन्य राजस्व (विविध आय)	२५०,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	२२५,०००
१७	वन रोयकल्टी	३३३,९९४	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	३००,५९४
१८	कृषि तथा पशुजन्य वस्तुको कारोवारमा लाग्ने कर	५०,०००	कुल सम्भावनाको ९०% र त्यसपछिका आ.व.मा १०% ले बढ्दै जाने	४५,०००
ख. राजस्व तथा रोयल्टी बाँडपाँट				
१	संघीय बाँडफाँडबाट प्राप्त	१०६,१४६,८६६.१०	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	१०६,१४६,८६६.१०
२	प्रदेश बाँडफाँडबाट प्राप्त	५७,१७०,४९६.१४	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	५७,१७०,४९६.१४

ग. अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण				
सङ्घीय सरकार				
१	समानिकरण अनुदान	२०७,०६०,०००.००	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% प्रतिशतका दरले बृद्धि हुँदै जाने तथा विशेष अनुदान पनि थपिदै जाने	२०७,०६०,०००.००
२	सशर्त अनुदान	४३९,४७२,२५०.००		४३९,४७२,२५०.००
३	विशेष अनुदान	१४,९३६,७७५.००		१४,९३६,७७५.००
४	समपुरक अनुदान	९,८२३,८००.००		९,८२३,८००.००
प्रदेश सरकार				
१	समानिकरण अनुदान	१,१०७,१२०,०००.००	आ.ब. २०७८/७९ का लागि प्राप्त सिलिङ्ग र त्यसपछि क्रमश ५% का दरले बृद्धि हुँदै जाने	१,१०७,१२०,०००.००
२	सशर्त अनुदान	२,००४,३४५,०००.००		२,००४,३४५,०००.००
३	समपुरक अनुदान	२,२०५,०००,०००.००		२,२०५,०००,०००.००
४	विशेष अनुदान	५२५,०००,०००.००		५२५,०००,०००.००
५	अन्य अनुदान	१०८,१५०,०००.००		१०८,१५०,०००.००

६.२ आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण

आय शीर्षकको सम्भाव्य आधार तथा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयनलाई आधार मानेर नगरपालिकाको आगामी तीन वर्षको प्रक्षेपित आयको विवरण तयार गरिएको छ । प्रक्षेपणको लागि राजस्व सङ्केत वर्तमानमा सिफारिश गरिएको लेखा कोडको आधारमा गरिएको छ । माथिका अध्यायहरूमा प्रस्ताव गरिए अनुसार ऐनले देय बमोजिम करका दायरा विस्तार गर्न सकेको खण्डमा निम्न तालिकामा दिए अनुसार नगरपालिकाको आय वृद्धि हुने देखिन्छ ।

तालिका २२: आगामी ३ आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण (रु मा)

सि. न.	विवरण	आ.२०७६/०७७ को यथार्थ	आ.व.२०७७/०७८ को यथार्थ	प्रक्षेपण (रु मा)		
				२०७८/२०७९	२०७९/२०८०	२०८०/२०८१
१	गत वर्षको जिम्मेवारी	२३५,३३२.४९	२२७,२१०.०३	२२७,२१०.०३	२२७,२१०.०३	२२७,२१०.०३
१.१	नगद	-	-	-	-	-
१.२	सञ्चित कोष खाता	२२७,७८७.२७	१३५,२५६.३८	१४८,७८२.०२	१६३,६६०.२२	१८०,०२६.२५
१.३	प्रकोप व्यवस्थापन कोष खाता	६१५.००	४८३.१५	५३१.४७	५८४.६२	६४३.०८
१.४	धरौटी खाता	४,५३७.५७	१०,३३५.७९	११,३६९.३७	१२,५०६.३१	१३,७५६.९४
१.५	विभिन्न कोष तर्फको मौज्दात	२,३९२.६४	२,३९२.६४	२,६३१.९१	२,८९५.१०	३,१८४.६१
१.६	चालु खर्च खाता	-	५,२०७.४२	५,७२८.१६	६,३००.९८	६,९३१.०८
१.७	पुर्जित खर्च खाता	-	३९८.४७	४३८.३२	४८२.१५	५३०.३६
१.८	विभाज्य कोष खाता	-	१७१.५७	१८८.७३	२०७.६०	२२८.३६
१.९	आन्तरिक राजस्व खाता	-	१५,२११.६१	१६,७३२.७७	१८,४०६.०५	२०,२४६.६६
१.१	बाँडफाँडबाट प्राप्त राजस्व खाता	-	५७,७५२.९९	६३,५२८.२९	६९,८८१.१२	७६,८६९.२३
२	राजस्व	३६८,१८९.८७	५४५,४६२.५६	६००,००८.८१	६६०,००९.६९	७२६,०१०.६६
२.१	आन्तरिक राजस्व	१७७,०३०.५८	३१,८७०.७६	३५,०५७.८३	३८,५६३.६२	४२,४१९.९८

२.२	आ.व. ०७८/७९ को आन्तरिक आयको पहिलो किस्ता	-	७८,१८२.२२	-	-	-
२.३	राजश्व बाँडफाँड संघ	७५,२६७.३२	९६,४९७.१५	१०६,१४६.८७	११६,७६१.५५	१२८,४३७.७१
२.४	राजश्व बाँडफाँड प्रदेश	४४,२७४.७४	५१,९७३.१८	५७,१७०.५०	६२,८८७.५५	६९,१७६.३०
२.५	मालपोतबाट प्राप्त	५,५३२.०२	५,३७८.३२	५,९१६.१५	६,५०७.७७	७,१५८.५४
२.६	अन्य/आन्तरिक आय	२३,५५८.७५	२२३,८७७.८०	२४६,२६५.५८	२७०,८९२.१४	२९७,९८१.३५
२.७	आन्तरिक आयको भ्याट	-	२९,१०४.११	३२,०१४.५३	३५,२१५.९८	३८,७३७.५८
२.८	जिसस समपुरक अनुदान	२४,२५०.००	-	२६,६७५.००	२९,३४२.५०	३२,२७६.७५
२.९	लागत सहभागिता	८,६१७.२७	४,७०७.२६	५,१७७.९८	५,६९५.७८	६,२६५.३६
२.१	सासुभत्ता सोध भर्ना	९,६५९.२०	२३,८७१.७६	२६,२५८.९४	२८,८८४.८३	३१,७७३.३१
३	वित्तिय हस्तान्तरण-संघ	५९७,३९२.००	६३९,३२६.५०	७०३,२५९.१५	७७३,५८५.०७	८५०,९४३.५७
३.१	वित्तिय समानिकरण अनुदान	२०१,७००.००	१९७,२००.००	२०७,०६०.००	२१७,४१३.००	२२८,२८३.६५
३.२	सशर्त अनुदान	३७९,६९२.००	४१८,५४५.००	४३९,४७२.२५	४६१,४४५.८६	४८४,५१८.१६
३.३	समपुरक अनुदान	१६,०००.००	१४,२२५.५०	१४,९३६.७८	१५,६८३.६१	१६,४६७.७९
३.४	विशेष अनुदान/अन्य	-	९,३५६.००	९,८२३.८०	१०,३१४.९९	१०,८३०.७४
४	वित्तिय हस्तान्तरण-प्रदेश	४४,९३०.००	५६,६६३.००	५९,४९६.१५	६२,४७०.९६	६५,५९४.५१
४.१	वित्तिय समानिकरण अनुदान	१०,५९१.००	१०,५४४.००	११,०७१.२०	११,६२४.७६	१२,२०६.००
४.२	सशर्त अनुदान	१३,०९५.००	१९,०८९.००	२०,०४३.४५	२१,०४५.६२	२२,०९७.९०
४.३	समपुरक अनुदान	२०,०४४.००	२१,०००.००	२२,०५०.००	२३,१५२.५०	२४,३१०.१३
४.४	विशेष अनुदान	१,२००.००	५,०००.००	५,२५०.००	५,५१२.५०	५,७८८.१३
४.५	अन्य अनुदान	-	१,०३०.००	१,०८१.५०	१,१३५.५८	१,१९२.३५
५	प्रकोप व्यवस्थापन कोष	२,८८३.११	५,७०१.०७	६,२७१.१८	६,८९८.२९	७,५८८.१२
६	धरौटी खाता	६३५.४३	१,०५०.००	१,१५५.००	१,२७०.५०	१,३९७.५५
	जम्मा	१,२४९,३६२.९०	१,४७५,४१३.१६	१,५९७,४००	१,७३१,४४४	१,८७८,७४४

परिच्छेद ७. कार्यान्वयन तथा अनुगमन

यस परिच्छेदमा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन तथा अनुगमनको बारेमा प्रस्ताव गरिएको छ । यस अन्तर्गत सर्वप्रथम यस राजस्व परिचालन कार्ययोजनाको अपेक्षित नतिजा, कार्यान्वयन योजना तथा अनुगमन र मूल्यांकन ढाँचा समेत प्रस्ताव गरिएको छ । यसमा प्रस्ताव गरिए बमोजिम नगरपालिकाले कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन गर्दै जाने छ ।

७.१ अपेक्षित नतिजा

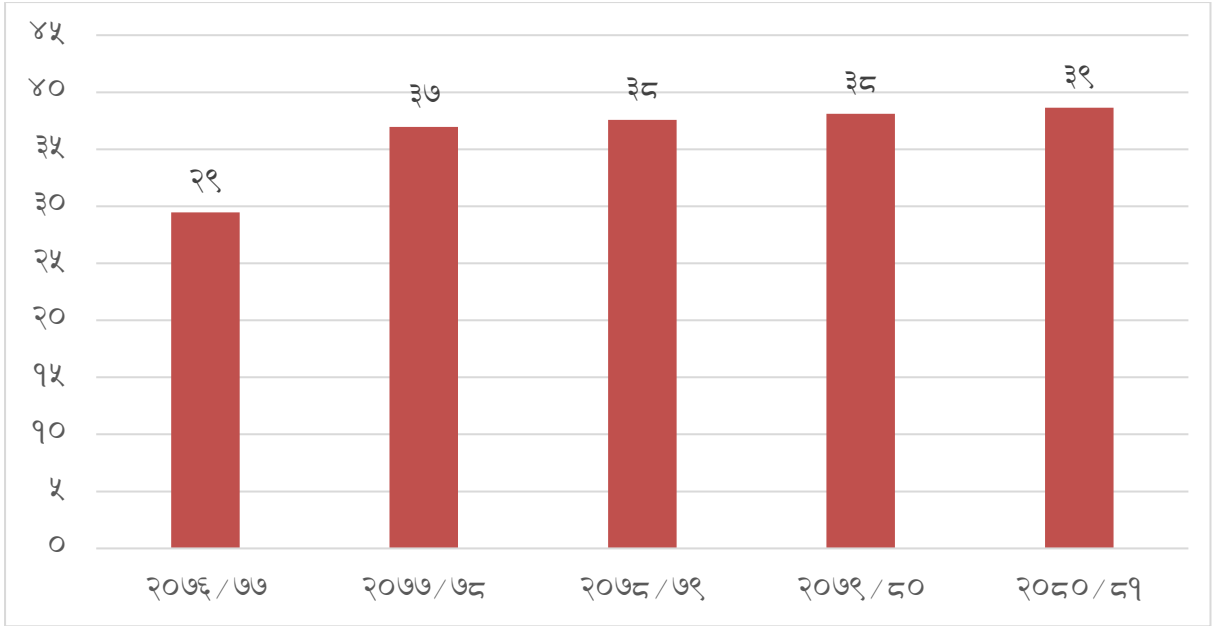
प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजनाको उचित कार्यान्वयनबाट नगरपालिकाको हालको आन्तरिक राजस्वमा गत आ.व.को यथार्थ रकम रु १४७,५४९,३९६० को तुलनामा प्रस्तुत कार्ययोजनाको अन्त्यमा रु १,८७८,७४४,४५० हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस नगरपालिकाको अधिल्लो परिच्छेदमा प्रक्षेपित आन्तरिक आय र सङ्घीय सरकारबाट हुने वित्तीय हस्तान्तरणबाट प्राप्त हुन सक्ने आय समेत गरी कूल आय संक्षेपमा देहायको तालिका बमोजिम हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

तालिका २३: नगरपालिकाको अपेक्षित आय संक्षेपमा

बजेट रु हजारमा

आय	यथार्थ बजेट		प्रक्षेपण		
	२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१
गत वर्षको जिम्मेवारी	२३५,३३२.४९	२२७,२९०.०३	२२७,२९०.०३	२२७,२९०.०३	२२७,२९०.०३
राजस्व	३६८,९८९.८७	५४५,४६२.५६	६००,००८.८९	६६०,००९.६९	७२६,०९०.६६
वित्तिय हस्तान्तरण-संघ	५९७,३९२.००	६३९,३२६.५०	७०३,२५९.९५	७७३,५८५.०७	८५०,९४३.५७
वित्तिय हस्तान्तरण-प्रदेश	४४,९३०.००	५६,६६३.००	५९,४९६.९५	६२,४७०.९६	६५,५९४.५९
प्रकोप व्यवस्थापन कोष	२,८८३.९९	५,७०९.०७	६,२७९.९८	६,८९८.२९	७,५८८.९२
धरोटी खाता	६३५.४३	९,०५०.००	९,९५५.००	९,२७०.५०	९,३९७.५५
जम्मा	१,२४९,३६२.९०	१,४७५,४९३.९६	१,५९७,४००.३२	१,७३९,४४४.५४	१,८७८,७४४.४५

स्रोत: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका

चित्र ५: चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिकाको कुल बजेटमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशत)

यसरी नगरपालिकाले यस कार्ययोजनाको अन्तिम आ.व.मा आफ्नो कुल आयमध्ये आन्तरिक राजस्वको हिस्सा आ.व. २०७६।७७ मा २९ प्रतिशत रहेको र आ.व. २०७८।७९ मा ३७ प्रतिशत हुने अनुमान गरिएको थियो । तर चालु आ.व.बाट गिट्टी, वालुवा, ढुङ्गाको विक्री, सडकलन तथा उत्खननबाट आय सडकलन हुने भएकोले आन्तरिक राजस्व वृद्धि हुने देखिन्छ भने आगामी आ.व. मा समेत नगरपालिकाको आन्तरिक आय वृद्धि हुने संभावना देखिएको छ । नगरपालिकासँग भएका स्रोत साधन परिचालनमा जोड दिएर स्थानीय विकासका लागि उल्लेख्य स्रोत स्थानीयस्तरबाटै जुटाउँदै अगाडी बढ्ने दिशामा प्रस्तुत कार्ययोजना महत्वपूर्ण माध्यम हुन सक्दछ । नगरपालिकाको राजस्व सुधारको लागि नयाँ सम्भावनाहरूको पहिचान गरी करको दायरामा समावेश गरिनुपर्दछ । नगरपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमाका लागि आन्तरिक स्रोत अनुमान गर्ने मार्गदर्शनका रूपमा यसले सहयोग पुग्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

उल्लेख गरिए अनुसार प्रक्षेपित आय हासिल गर्नका लागि नगरपालिकाले वर्तमान संरचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीमा परिवर्तन गर्न आवश्यक देखिन्छ । यस सन्दर्भमा सुधारका लागि सुझाइएका कदमहरू निम्नानुसार छन् :

- राजस्व असुलीको अनुगमन कार्यमा राजस्व परामर्श समितिलाई थप क्रियाशील बनाउने ।
- आर्थिक ऐन संसोधन गरी सङ्घीय कानून अनुकुलन र थप वस्तुपरक बनाउने ।
- आय अनुमान र आय प्रतिवेदनका लागि तोकिएको ढाँचा व्यवहारमा ल्याउने ।
- सम्पत्ति कर र मालपोत वा भूमिकर असुली व्यवस्था ब्यवस्थित गरी कम्प्युटरिकृत अभिलेख तयार गर्ने ।
- कर तथा गैर कर सडकलन सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूको आयोजना गर्ने । राजस्व सुधारको लागि स्थानीय तहमा २ दिने तालिम सञ्चालनका अलावा करदातालाई शिक्षा प्रदान गर्न आवश्यक छ ।
- स्थानीयबासीले कर तिर्न सक्ने क्षमताको आधारमा करको दर निर्धारण गरी करको दायरा बढाउने ।
- कर चुहावट नियन्त्रण गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- कर प्रशासनलाई सूचना प्रविधि प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने ।

- स्थानीय तहको राजस्व परिचालनमा अन्तरपालिका स्तरीय समन्वय भएमा राजस्व सुधार कार्यक्रम प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

७.२ राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयन

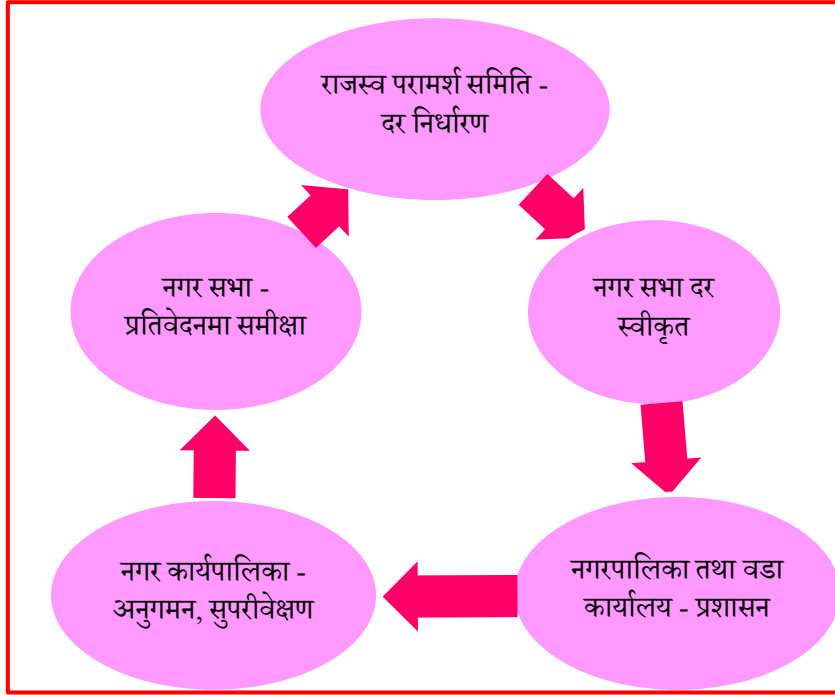
राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनकोलागि नगरपालिकाले राजस्व सुधार कार्यक्रमलाई ब्यय बजेटमा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नब्यवस्था आवश्यक हुन्छ । कार्ययोजनामा उल्लेख भएका कार्य सम्पादन हुन नसकेमा त्यसले प्रक्षेपण गरिए बमोजिम आय संकलनमा प्रभाव पार्न सक्दछ । यसका अतिरिक्त राजस्व सुधार कार्ययोजनाका निश्चित कार्य गर्न अन्य सहयोगि निकाय तथा परियोजनाहरुवाट पनि सहयोग लिन सकिन्छ । नगरपालिकाको आफ्नो बार्षिक योजना तथा बजेटमा राजस्व सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत निम्न क्रियाकलापहरु सञ्चालनकोलागि बजेट ब्यवस्था गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

- राजस्व कम्प्युटर सफ्टवर प्रणालीमा सुधार, मर्मत तथा संचालन तालिम
- वडाहरुलाई आवश्यक पर्ने उपकरण तथा सामग्रीहरुको व्यवस्था
- मुख्य आयका स्रोतहरुको व्यवस्थापनकोलागि कार्यविधिहरु तयारी
- कर शिक्षा कार्यक्रम तथा कर संकलन टोली परिचालन
- कर्मचारीहरुको क्षमता विकास
- कर्मचारी प्रोत्साहन प्याकेज
- राजस्वका स्रोतहरुको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन
- आय मूलक सेवाको स्थापनामा निजी क्षेत्रको साझेदारीकोलागि विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयारी
- राजस्व संकलनको अनुगमन तथा राजस्व परीक्षण ।

नगरपालिकालाई प्राप्त राजस्व अधिकारहरु मध्ये कतिपय अधिकारहरु विगतको तुलनामा निकै फरक भएकाले राजस्व ब्यवस्थापनलाई त्यस अनुरूप सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । तसर्थ राजस्व सुधार कार्य योजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरुलाई पनि प्राथमिकिकरण गरी कार्यान्वयन गर्नु उचित हुन्छ ।

७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

कुनै पनि योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन पश्चात मात्रै योजनाले सार्थकता पाउने गर्दछ । कार्यान्वयनमा प्रभावकारिताका लागि अन्य कुराको अतिरिक्त यसको अनुगमनको लागि भरपर्दो विधि र संयन्त्र निर्माण हुन आवश्यक भए जस्तै राजस्व सुधार कार्ययोजनामा समावेश भएका कृयाकलापहरुको कार्यान्वयन सुनिश्चितताका लागि पनि यसको नियमित र भरपर्दो अनुगमनको व्यवस्था गरिनु जरुरी हुन्छ । राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अनुगमनमा मुख्य रूपमा राजस्व शाखा/ महाशाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति तथा कार्यपालिकाको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ ।

चित्र ६: राजस्व सुधार

कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

अनुगमनबाट नगरपालिकाको राजस्व सम्बन्धी नीति र योजनाको उचित रूपमा कार्यान्वयन भए नभएको, राजस्व असुलीको प्रवृत्ति लक्ष्य अनुरूप भए नभएको, राजस्व प्रशासनमा कुनै समस्या भए नभएको, सुधारका लागि गरिएका निर्णय कार्यान्वयन भए नभएको, अभिलेख दुरुस्त राखे नराखेको, निर्धारित अवधिमा राजस्व कोषमा दाखिला गरे नगरेको आदि कुराहरु नियमित रूपमा अनुगमन गरी अद्यावधिक सूचना प्राप्त गर्ने र आवश्यकता अनुसार निर्णय, निर्देशन तथा नगरपालिकामा सिफारिस लगायतको कार्यबाट मात्र स्वीकृत आर्थिक ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सहयोग पुग्दछ । प्रस्तुत राजस्व सुधार कार्ययोजना र सो बमोजिम सङ्कलित राजस्वको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि निम्न बमोजिम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

तालिका २४: अनुगमन योजना

अनुगमन गर्ने क्षेत्र	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन गर्ने समय	अनुगमन गर्ने तरिका
राजस्व असुली	राजस्व शाखा प्रमुख	दैनिक, मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य तथा प्रगति अनुगमन गर्ने ।
राजस्व प्रशासन	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य तथा प्रगतिको तुलना गर्ने ।
राजस्व सुधार योजना	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार लक्ष्य र प्रगतिको तुलना गर्ने ।

समन्वय सहकार्य	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> स्थलगत अनुगमन गर्ने । समन्वय र सहजिकरण गर्ने । मार्गदर्शन तथा निर्देशन दिने ।
राजस्व नीति	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका, नगर सभा	चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> चौमासिक तथा वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति सम्बन्धी तुलनात्मक विश्लेषण गरी आवश्यक रणनीति सिफारिस, सुझाव तथा निर्देशन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
राजस्व प्रतिवेदन	राजस्व शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, राजस्व परामर्श समिति, कार्यपालिका, नगर सभा, लेखापरीक्षक	मासिक, चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> मासिक, चौमासिक तथा वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति सम्बन्धी तुलनात्मक विश्लेषण गरी आवश्यक रणनीति सिफारिस, सुझाव तथा निर्देशन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।
समीक्षा	उपाध्यक्ष	चौमासिक र वार्षिक	<ul style="list-style-type: none"> लक्ष्य र उपलब्धी सहित सिकाइको प्रस्तुति र सुधारको पृष्ठपोषण प्राप्त गरी आगामी मार्गचित्र तयार गर्ने ।

राजस्वका स्रोत अनुसार अनुगमन गर्दा हेर्नुपर्ने कराहरुको सूची तयार गरी अनुगमन गर्दा प्रभावकारी हुन्छ । साथै अनुगमनको प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यलाई अनिवार्य गरिनु पर्दछ । नगरपालिकाले संस्थागत स्वमूल्याङ्कन गर्दा यस कार्ययोजनाका सम्बन्धित विषयमा आधार लिन सकिन्छ । साथै, योजनाको स्तर, चरण तथा प्रकृति अनुसार देहाय बमोजिमको अनुगमन प्रकृया अवलम्बन गरिनु पर्दछ;

(क) कार्यालय स्तरको अनुगमन: यो स्तरको अनुगमन तथा मूल्यांकनकोलागि प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, राजस्व उप शाखा तथा अन्य सम्बन्धित शाखाका प्रतिनिधिहरुलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ । स्थानीय सरकारले कम्तिमा महिनामा एक पटक बैठक वसी योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था तथा असुली अवस्थाको अनुगमन गरी लक्ष हासिल गर्नेतर्फ आवश्यक कार्यगत निर्णयहरु गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ ।

(ख) राजस्व परामर्श समितिबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन: राजस्व परामर्श समितिले चौमासिक रुपमा राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था, आय संकलनको अवस्थाको नियमिति अनुगमन गरी कार्यपालिकालाई आवश्यक परामर्श प्रदान गर्ने कार्य यस अन्तर्गत पर्दछ । त्यसैगरी आगामी आर्थिक बर्षकोलागि आयको अनुमान गर्ने कार्य पूर्व भएका कार्यको मूल्यांकन गरी स्रोत, दर तथा दायरामा सुधारकोलागि कृयाकलाप सिफारिश गर्ने र त्यसको आधारमा आयको अनुमान गर्नु पर्दछ । यसका अतिरिक्त आर्थिक बर्षको समाप्ती पश्चात राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा गरिन्छ ।

(ग) कार्यपालिकाबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन: कार्यपालिकाको बैठकले राजस्व परामर्श समितिबाट प्रस्तुत गरेका सुझावहरुलाई छलफलमा ल्याई आवश्यक निर्णय गर्ने कार्य यस अन्तर्गत पर्दछ । छलफलको क्रममा राजस्व सुधार योजना तथा आय असुली अवस्थाको समिक्षा गरी आवश्यक नीतिगत तथा कार्यगत निर्णय गर्नु आवश्यक भएमा निर्णय गरिन्छ ।

(घ) वाह्य अनुगमन तथा मूल्यांकन: राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनमा सहजिकरण गर्ने चाहने संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, प्रदेश मन्त्रालय, दातृ निकायहरु आदिले अनुगमनकोलागि सहयोग प्रदान गर्न सक्नेछन्। यस्तो अनुगमन प्रणालीको स्थापनाले स्थानीय सरकारको अनुगमन तथा प्रतिवेदन गर्ने क्षमतामा विकास हुनेछ । राजस्व प्रशासनसँग सम्बन्धित तथ्यांक बाहेक योजना कार्यान्वयन प्रकृयाको अनुगमन तथा करदाताहरुको अनुभुति संकलन पनि अनुगमनको मुख्य विधि हुनसक्नेछ ।

अनुसूची

अनुसूची १: तथ्याङ्क सङ्कलन सूची

नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय तथा हालको अवस्था

संक्षिप्त परिचय

नामाकरण

घरधुरी तथा जनसङ्ख्या

क्षेत्रफल तथा वडा विभाजन

प्रसिद्ध स्थलहरु

मुख्य पूर्वाधारको अवस्था

सडक, बाटो, पुल

बिजुली

खानेपानी तथा सिंचाई

सार्वजनिक भवन तथा पूर्वाधारहरु

फोहरमैला व्यवस्थापन (फोहरको परिमाण र व्यवस्थापनको अवस्था)

आर्थिक अवस्था

उद्योग, व्यवसाय तथा कलकारखाना

मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरु

प्राकृतिक तथा पर्यटकीय सम्पदा

नगरपालिकाको सँगठन तथा राजस्व प्रशासन

हालको सँगठन संरचना

कर्मचारीहरुको विवरण

क्र.सं.	पद	स्वीकृत दरबन्दी	पदपुर्ति	
			स्थायी	करार
१				
२				
३				
४				

५				
६				
७				
८				

भौतिक सुविधाहरू

कार्यालयका भवनहरू

सवारी साधन

फर्निचर, कम्प्युटर, प्रिन्टर

राजस्व शाखा तथा राजस्व प्रशासन

राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	पद	जिम्मेवारी
१			
२			
३			
४			
५			

कार्यकक्ष तथा कार्य स्थलको पर्याप्तता

फर्निचर, कम्प्युटर, प्रिन्टर तथा अन्य भौतिक सुविधाहरू

राजस्व सम्बन्धी डाटा बेस, राजस्व प्रशासनमा सफ्टवेयर र त्यसको प्रयोग

कम्प्युटर विलिङ्ग प्रणालीको प्रयोग

नगरपालिका/नगरपालिकाको आय (आन्तरिक तथा वाह्य) सम्बन्धी विवरण

विगत तीन आर्थिक वर्षहरू (२०७५/७६, २०७६/७७ र २०७७/७८) को यथार्थ आय विवरण

चालु आर्थिक वर्षको (२०७८/७९) को अनुमानित/बजेट विवरण र गत महिनाको मसान्तसम्मको यथार्थ विवरण

चालु आर्थिक वर्षका लागि नगर सभाले पारित गरेको कर, शुल्क तथा दस्तुरका दरहरू

अन्य दस्तावेज तथा सूचनाहरू

निर्वाचित पदाधिकारीहरूको विवरण

नगर सभाले पारित गरेको आर्थिक ऐन

राजस्वसँग सम्बन्धित अन्य नीति तथा कार्यक्रमहरू

नगरपालिकाको बस्तुस्थिति विवरण (Profile)

राजस्व परिचालनका लागि भएका प्रभावकारी प्रयासहरू

तथ्याङ्क सङ्कलन फाराम

नगरपालिकाका आय स्रोतहरू तथा हालको अवस्था

क्र. सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/ नभएको	दर निर्धारणको अवस्था
क	कर तर्फ			
१	भूमि कर (मालपोत)			
२	सम्पत्ति कर			
३	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, ईरिक्सा)			
४	घर जग्गा बहाल कर			
५	व्यवसाय कर			
६	जडीवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर			
७	विज्ञापन कर			
८	मनोरञ्जन कर			
ख	अन्य राजस्व			
१	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको विक्री			
२	काठ, दाउरा, जराजुरी, दहत्तर, बहत्तर विक्री			
३	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) विक्रीबाट प्राप्त आय			
४	नक्सापास दस्तुर			
५	व्यक्तिगत घटना दर्ता विलम्ब शुल्क			
६	वहाल विटोरी शुल्क			
७	पार्किङ्ग शुल्क			
८	अस्पताल सञ्चालन शुल्क			
९	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क			
१०	स्थानीय खानेपानी शुल्क			
११	स्थानीय विद्युत महशुल			
१२	केवलकार, ट्रेकिंग, कायाकिङ्ग, बन्जीजम्प, जीपफ्लायर, पाराग्लाइडिङ्ग, आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क			
१३	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक बत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि)			
१४	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क			

१५	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफ.एम. रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, आदि)			
१६	ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क			
१७	वडा कार्यालय मार्फत गरिने सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर			
१८	दण्ड जरिवाना			

नगरपालिकाको स्वामित्व वा भोगचलनमा रहेका जग्गा र भवन

क्र.सं.	जग्गा रहेको स्थान	कि.नं.	क्षेत्रफल	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
क	स्वामित्व रहेको जग्गा				
१					
२					
३					
ख	भोगचलनमा रहेको जग्गा				
१					
२					
३					

नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका भवन तथा औजारहरु

क्र.सं.	भवन रहेको स्थान	भवनको विवरण	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
१	भवन			
२	मेसिन औजार			

करमा आधारित सूचनाहरु

सम्पत्ति कर सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

भवन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	घरको वर्गीकरण	अनुमानित सङ्ख्या	बहालमा भएको सङ्ख्या	औषत बहाल दर
१	व्यापारिक प्रयोजनका लागि निर्मित भवन/घरहरू (नोट: व्यापारिक कम्प्लेक्स, पार्टी प्यालेस, अस्पताल, कोल्ड स्टोर, नीजि विद्यालय तथा क्याम्पस, आदि)			
२	औद्योगिक प्रयोजनका भवन/घरहरू			
३	आवासिय भवन/घरहरू			
३.१	कच्ची घरहरू (कच्ची जोडाई तथा छाना)			
३.२	अर्ध कच्ची घरहरू (माटोको जोडाई र कंक्रीट वा स्टीलको छाना भएको)			
३.३	पिलर सिस्टम नभएको पक्की घर (Without RCC Frame Structure)			
३.४	पिलर सिस्टम भएको पक्की घर (With RCC Frame Structure)			
जम्मा				

मालपोत (भूमी कर) सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

जग्गा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	जग्गाको किसिम	अनुमानित क्षेत्रफल	औषत मुल्याङ्कन दर (मालपोत कार्यालयको आधारमा)	कैफियत
१	शहरी क्षेत्र			
२	आवासीय क्षेत्र			
३	कृषि क्षेत्र			
४	वन तथा अन्य क्षेत्र			
जम्मा				

मालपोत (भूमी कर) सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

क्र.सं.	सवारी साधन	अनुमानित सङ्ख्या	कैफियत
१	अटो रिक्सा, ईरिक्सा		
२	ठेलागाडा, टाँगा, रिक्सा		
जम्मा			

व्यापार व्यवसाय सम्बन्धी विवरण

नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता सङ्ख्या

गत आ.व.मा कर तिर्ने करदाता सङ्ख्या

सङ्कलित रकम

क्र.सं.	व्यापार व्यवसायको विवरण	साना लगानी	मझौला लगानी	ठूला लगानी	कैफियत
१	उद्योग				
२	वित्तीय संस्था (बैंक, विकास बैंक, सहकारी विमा, आदि)				
३	व्यापारिक भवन, मल, निजी अस्पताल, संस्थागत कलेज विद्यालय				
४	डिलर तथा थोक विक्रेता				
५	अन्य व्यवसाय				

प्राकृतिक स्रोतजन्य बस्तु विक्री

क्र.सं.	उत्पादन/उत्खनन स्थल	सम्पतिको किसिम	कुल उत्खनन योग्य परिमाण	विक्री मूल्य	सम्भाव्य निकासी परिमाण
१		ढुङ्गा गिट्टी स्लेट वालुवा दहत्तर बहत्तर अन्य			
२		ढुङ्गा गिट्टी स्लेट वालुवा दहत्तर बहत्तर अन्य			
		जम्मा			

जडिवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर

क्र.सं.	वस्तुहरु	ईकाई	कुल सङ्कलन परिणाम	अनुमानित मुल्य
क	जडिवुटी जन्य वस्तुहरु			
ख	कवाडी जन्य वस्तुहरु			
ग	जीवजन्तुको हाड, सिङ, खुर, प्वाँख			

बहाल विटौरी सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	सम्पत्तिहरु	ईकाई	परिमाण	दर
क	भवन तथा कोठाहरु			
ख	मेसिनहरु			
ग	सार्वजनिक सम्पत्ति			

नगरपालिकाले निर्माण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरेका सेवा

क्र.सं.	सेवाहरु	उपलब्ध गराईएको स्थान वा क्षेत्र	ईकाई र परिमाण	सेवा शुल्कको सम्भावना के छ ?	हालको अवस्था (आय)
१	फोहरमैला व्यवस्थापन				
२	स्थानीय खानेपानी				
३	विजुली				
४	धारा				
५	अतिथि गृह				
६	धर्मशाला				
७	पुस्तकालय				
८	सभागृह				
९	ढल निकास				
१०	सडक वृत्ति				
११	सार्वजनिक शौचालय				
१२	पार्क				
१३	पौडी पोखरी				
१४	व्यायमशाला				
१५	पर्यटकीय स्थल				

१६	हाट बजार				
१७	पशु बधशाला				
१८	शवदाह गृह				
१९	बसपार्क				
२०	अन्य पार्किङ्ग क्षेत्र				
२१	सिफारिश तथा प्रमाणित				
२२	दर्ता, अनुमति, नविकरण दस्तुर				
२३	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क				
२४	नक्सापास				
जम्मा					

अनुसूची २: विषयगत विश्लेषणको नमूना फाराम

राजस्व परिचालन संस्थागत तथा नीति विश्लेषण

नीति निर्धारणका क्षेत्रहरू	हालको अवस्था	नीतिगत सुधारको लागि सुझावहरू
संगठनात्मक व्यवस्था		
राजस्व शाखाको व्यवस्था संगठन संरचना छ छैन?		
राजस्व शाखामा कुन तहका कति दरबन्दी छन् ? र हालको पदपूर्तिको अवस्था कस्तो छ ?		
राजस्व शाखाले गर्ने कामका लागि कार्यविवरण छ कि छैन ?		
कर्मचारीहरूलाई उनीहरूको जिम्मेवारी स्पष्ट र लिखित रूपमा दिईएको छ छैन?		
कर्मचारीहरूलाई आवश्यक पर्ने स्थान, फर्निचर, यातायात साधन, कम्प्युटर, मसलन्द आदिको व्यवस्था कस्तो छ?		
सूचना प्रविधिको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ? (सफ्टवेयर, एस.एम.एस., ईमेल, टेलिफोन, आदि)		
कर्मचारीको राजस्व परिचालन सम्बन्धी क्षमता विकासको लागि के गरिएको छ ?		
राजस्व परिचालनका लागि वडालाई दिईएको जिम्मेवारी के छ ?		
राजस्व प्रशासन सञ्चालनको अवस्था		
करदाताहरूको नाम तथा कर लाग्ने आधारको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ? कर अभिलेख आवश्यक पर्ने स्रोतहरू - सम्पत्ति, व्यवसाय, सवारी साधन, विज्ञापन, बहाल, आदि		
नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका स्थायी सम्पत्तिहरूको विवरण तथा सो को परिचालन कस्तो छ?		
कर निर्धारणको लागि सम्पत्ति वा आय वा खर्च वा कारोवारको मूल्याङ्कन कतिको सहि रूपमा भएको छ ? मूल्याङ्कन अनुसार कर निर्धारण भएको छ छैन?		
चुहावट हुन सक्ने सम्भावनाहरू के के छन् र तिनको नियन्त्रणको लागि कस्तो नीति लिईएको छ?		
व्यवस्थाको वर्धिलाप गरेमा दण्डको व्यवस्था कस्तो छ?		
समयमा तिर्नेलाई छुट र ढिलो बुझाएमा जरिवाना लाग्ने व्यवस्था सबै आय स्रोतहरूमा कसरि लागु गरिएको छ?		
करदाताहरूलाई उनीहरूले तिर्नुपर्ने कर रकम बारे अग्रिम जानकारी गराउने व्यवस्था के छ र कतिको प्रभावकारी छ?		
नगरपालिकाले निर्धारण गरेको कर तथा शुल्कमा चित्त नबुझेमा गुनासो वा उजुरी गर्नसक्ने व्यवस्था के कस्तो छ ?		
राजस्व शाखाको कार्य प्रकृया, चुहावट नियन्त्रणको प्रयास, लक्ष्य तथा असुली अवस्थाको अनुगमनको व्यवस्था के छ?		

सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणाको कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ?		
सूचना तथा समन्वयको अवस्था		
करदाताहरूलाई कर तथा शुल्क सम्बन्धी जानकारी दिन के कस्तो कार्य गरिएको छ? (शिक्षामूलक कार्यक्रम, प्रचार प्रसार, होर्डिङ बोर्ड, वेब साईट, आदि)		
करको दर निर्धारण तथा समिक्षामा सरोकार पक्षहरूको सहभागिता कस्तो छ?		
राजस्व परामर्श समिति तथा अन्य समितिहरूको प्रभावकारिता कस्तो छ ? (बैठक सङ्ख्या, निर्णयहरू आदि)		
राजस्व असुलीमा सरोकार पक्षहरूको सकारात्मक सहभागिताको अवस्था कस्तो छ?		
राजस्व शाखालाई अन्य शाखा तथा निकायबाट प्राप्त सहयोग कस्तो छ?		
आयका स्रोतहरूको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ?		
नगरपालिकाको आयको आय विवरण सार्वजनिक हुने गरेको छ छैन?		
आयको आलेप तथा मलेप हुने गरेको छ छैन? छ भने आएका बेरुजुहरू कसरी सम्बोधन भएका छन्?		

निष्कर्ष: नगरपालिकाको राजस्व परिचालनको अवस्थामा सुधार ल्याउनको लागि लिन सक्ने नीतिगत व्यवस्था

क.

ख.

ग.

स्थानीय तहलाई प्राप्त आन्तरिक राजस्व अधिकार र परिचालनको अवस्था

क्र. सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/ नभएको	दर निर्धारणको अवस्था
क	कर तर्फ			
१	भूमि कर (मालपोत)			
२	सम्पत्ति कर			
३	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, ईरिक्सा)			
४	घर जग्गा बहाल कर			
५	व्यवसाय कर			
६	जडीवुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर			
७	विज्ञापन कर			
८	मनोरञ्जन कर			
ख	अन्य राजस्व			

१	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको विक्री			
२	काठ, दाउरा, जराजुरी, दहत्तर, बहत्तर विक्री			
३	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) विक्रीबाट प्राप्त आय			
४	नक्सापास दस्तुर			
५	व्यक्तिगत घटना दर्ता विलम्ब शुल्क			
६	वहाल विटोरी शुल्क			
७	पार्किङ्ग शुल्क			
८	अस्पताल सञ्चालन शुल्क			
९	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क			
१०	स्थानीय खानेपानी शुल्क			
११	स्थानीय विद्युत महशुल			
१२	केवलकार, ट्रेकिंग, कायाकिङ्ग, बन्जीजम्प, जीपफ्लायर, पाराग्लाइडिङ्ग, आदि मनोरञ्जन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क			
१३	निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक बत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, धोविघाट, सडक, बसपार्क, पुल, आदि)			
१४	मूल्याङ्कन सेवा शुल्क			
१५	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो सञ्चालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म, आदि)			
१६	ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेट जस्ता वस्तुको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क			
१७	वडा कार्यालय मार्फत गरिने सिफारिस तथा प्रमाणित दस्तुर			
१८	दण्ड जरिवाना			

माथि उल्लेखित बाहेक कुनै थप आन्तरिक राजस्व उठाएको भएमा सो को विवरण:

क.

ख.

ग.

आन्तरिक आय उठाउन सक्ने तर हालसम्म नउठाएका आय शिर्षकहरू तथा सो को परिचालन गर्ने उपाय:

सम्भाव्य भए पनि हालसम्म नउठाएका आय शिर्षकहरू	लागु नहुनुको कारण	परिचालन गर्ने उपाय

कर तथा शुल्कको दरमा देखिएका कमी कमजोरी तथा सुधारको उपाय

दर रेट निर्धारणमा कमी कमजोरी देखिएका आय शिर्षकहरू	कारण	सुधार गर्ने उपाय

अनुसूची ३: वस्तुगत विश्लेषणको नमूना फाराम

आय शिर्षकहरु	आवश्यक सूचना	सूचनाको सम्भाव्य स्रोतहरु
भूमि कर (मालपोत)	जग्गाको क्षेत्रफल तथा उपयोग	मालपोत कार्यालय
सम्पत्ति कर	सम्पत्ति धनी तथा निजको नाममा रहेका जग्गा तथा संरचना	स्थानीय तह, मालपोत कार्यालय, सर्भेक्षणहरु
व्यवसाय कर	उद्योग व्यवसायका सङ्ख्या प्रकृति सहित	स्थानीय तह, घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय, व्यवसायिक सङ्घ सँगठनहरु
सवारी कर	नगर क्षेत्रमा रहेका सवारी साधनहरु	यातायात व्यवस्था कार्यालय
बहाल विटोरी शुल्क	भाडामा दिएको जग्गाको क्षेत्रफल र भाडा दर	स्थानीय तह
घर जग्गा बहाल कर	भाडामा दिइएका घरहरु तथा प्रचलित दर	कर कार्यालय, जनगणना तथा सर्वेक्षणहरु
विज्ञापन कर	नगर क्षेत्रमा रहेका विज्ञापन पाटीहरु	स्थानीय तह
मनोरञ्जन कर	नगर क्षेत्रमा रहेका सिनेमा हलहरु	स्थानीय तह
सवारी पार्किङ शुल्क	पार्किङ क्षेत्रको क्षेत्रफल तथा सवारी प्रवेश सङ्ख्या	स्थानीय तह तथा स्थलगत सर्वेक्षण
खानेपानी महशुल	धारा सङ्ख्या तथा पानीको उपयोग	वितरण परिमाण, मिटर रिडिङ
विद्युत महशुल	मिटर सङ्ख्या तथा विजुलीको उपभोग	वितरण परिमाण, मिटर रिडिङ
फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	सेवा लिनेको सङ्ख्या	नगरपालिका, सेवा प्रदायक
ढल निकास सेवा शुल्क	सेवा लिनेको सङ्ख्या	नगरपालिका, सेवा प्रदायक
हाटबजार सेवा शुल्क	हाटबजार क्षेत्रको क्षेत्रफल	स्थलगत सर्वेक्षण
पशु वधशाला सेवा शुल्क	औषत पशु वध सङ्ख्या	स्थलगत सर्वेक्षण
सार्वजनिक संरचना मर्मत सम्भार शुल्क	प्रत्यक्ष सेवा लिनेको सङ्ख्या	स्थानीय तह
भाडा तथा बहाल	भाडा बहालमा दिएको पसल, घर तथा प्रचलित भाडा	स्थानीय तह
मेसिन तथा औजार भाडा	भाडामा दिएको मेसिन तथा औजार र प्रचलित भाडा	स्थानीय तह
ताल, पोखरी तथा जग्गा भाडा	ताल, पोखरी तथा जग्गाहरुको सङ्ख्या तथा क्षेत्रफल तथा प्रचलित भाडा	स्थानीय तह
प्राकृतिक स्रोत	निस्काशन परिणाम	EIA प्रतिवेदन, स्थलगत सर्वेक्षण

कुल आय सम्भाव्यता पहिचान (शिर्षकगत रुपमा विश्लेषण गर्ने)

विवरण	सङ्ख्या	औषत कर वा शुल्कको दर	सम्भाव्य रकम
ठूला			
मझौला			
साना			
कुल आय सम्भाव्यता			

खुद आय सम्भाव्यता पहिचान

विवरण	रकम
कुल आय सम्भाव्यता	
खुद आय सम्भाव्यता: करको दायरामा ल्याउन सकिने (कुल सम्भाव्यताको ... प्रतिशतले हुने रकम)	

खुद आय सम्भाव्यता पहिचान (आय ठेक्का)

विवरण	रकम
कुल आय सम्भाव्यता	
करको दायरामा ल्याउन सकिने (कुल सम्भाव्यताको ... प्रतिशतले हुने रकम)	
घटाउने, ठेकेदारको ओभरहेड खर्च (आयको १५ प्रतिशतले हुने रकम)	
घटाउने, ठेकेदारको नाफा (आयको १० प्रतिशत)	
खुद आय सम्भाव्यता (प्रारम्भिक ठेक्का अड्क)	

निष्कर्ष:

सम्भाव्यता पहिचान पछि आय सङ्कलनमा ठूलो खाडल (GAP) देखिएका आय शिर्षकहरू	खाडल ठूलो हुनुको कारण	समाधानका उपायहरू

अनुसूची ४: आय प्रक्षेपणको ढाँचा

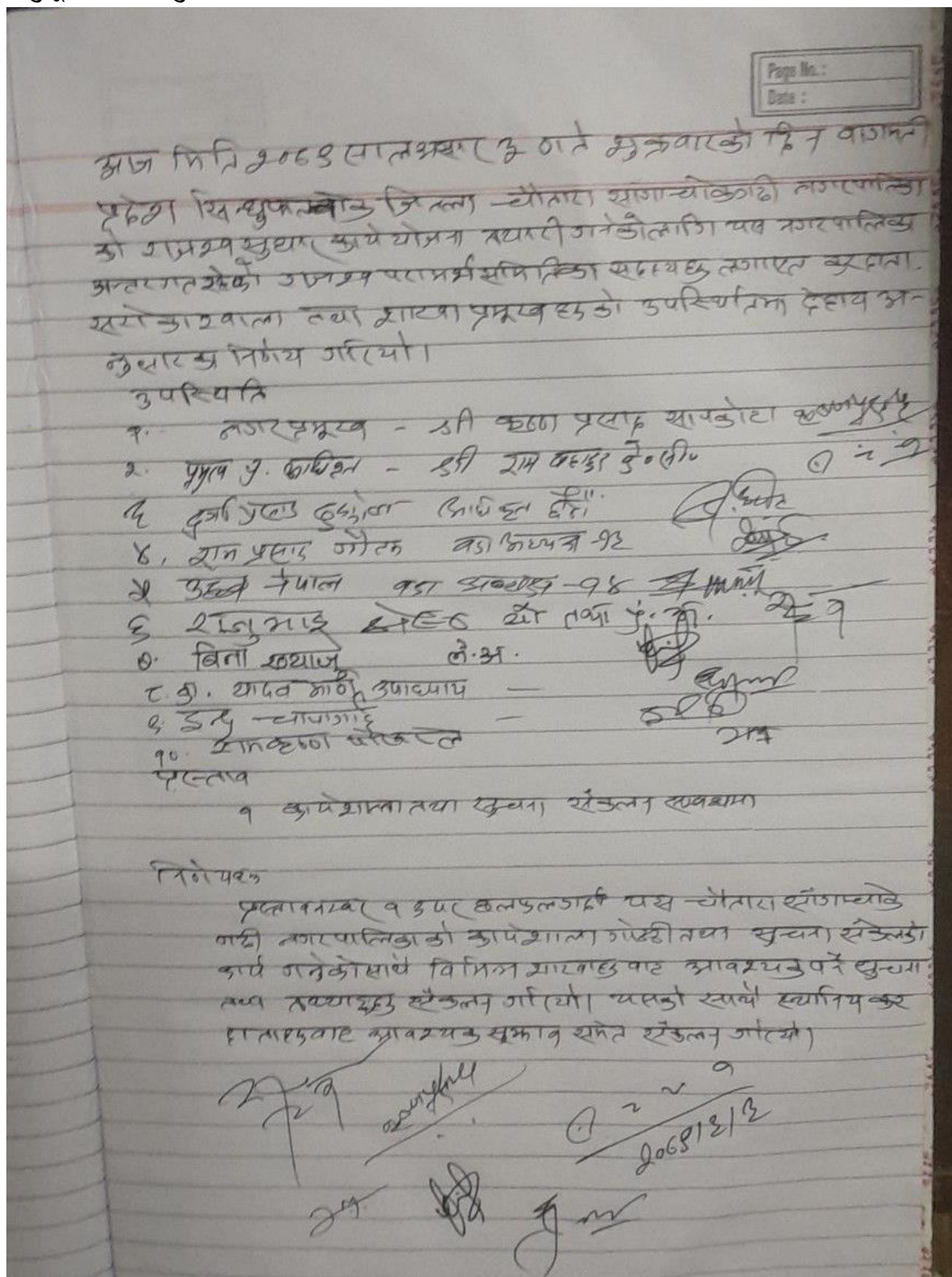
राजस्व सङ्केत	राजस्व शिर्षक	यथार्थ	अनुमान	प्रक्षेपण		
		२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१००००	राजस्व तथा अनुदान					
११०००	स्थानीय कर					
११३००	सम्पत्ति कर					
११३१४	भूमि कर (मालपोत)					
११३२१	घर बहाल कर					
११३२२	बहाल विटौरी कर					
११३५१	व्यवसाय कर					
११४५१	सवारी साधन कर					
११४७०	मनोरञ्जन कर					
११४७२	विज्ञापन कर					
११६१३	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर					
११६१४	रेडियो, एफ.एम. सञ्चालन दस्तुर					
११६२१	चालक अनुपति पत्र, सवारी दर्ता किताव सम्बन्धी दस्तुर					
११६३१	कृषि तथा पशुजन्य वस्तुको व्यवसायिक कारोबारमा लाग्ने कर					
११६९१	जडीवुटी, कवाडी जीवजन्तु कर					
१४१५१	सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय					
१४२१२	सरकारी सम्पत्ति विक्रीबाट प्राप्त रकम					
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम					
१४२१७	खानेपानी, नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क					
१४२१८	विद्युत सेवा शुल्क					
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क					
१४२२१	न्यायिक दस्तुर					
१४२२४	परीक्षा शुल्क					
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क					
१४२४१	पार्किङ्ग शुल्क					
१४२४२	नक्शा पास दस्तुर					
१४२४३	सिफारिस दस्तुर					
१४२४४	व्यक्तिगत घटना दस्तुर					
१४२४५	नाता प्रमाणित दस्तुर					
१४२४६	मुल्याङ्कन दस्तुर					
१४२४९	अन्य दस्तुर					
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत					
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत					
१४५३१	सरकारी सम्पत्ति विक्रीबाट प्राप्त आय					

१४४००	वस्तु तथा सेवामा आधारित कर				
१४४११	वाँडफाँट भई प्राप्त हुने मु.अ.क.				
१४४२१	वाँडफाँट भई प्राप्त हुने अन्तः शुल्क				
१४४५६	वाँडफाँट भई प्राप्त हुने सवारी कर				
१४१७०	राजस्व वाँडफाँडबाट प्राप्त आय				
१४१७१	वन रोयल्टी				
१४१७२	खानी रोयल्टी				
१४१७३	जलस्रोत रोयल्टी				
१४१७४	पर्वतारोहण रोयल्टी				
१४१७५	पदमार्ग रोयल्टी				
१३३१०	अन्तरसरकारी अनुदान				
१३३११	समानीकरण अनुदान				
१३३१२	शसर्त अनुदान				
१३३१३	विशेष अनुदान				
१३३१४	समपुरक अनुदान				
१३३१५	अन्य अनुदान				
१३३२०	अन्तरसरकारी पुँजिगत अनुदान				
१३३२१	शसर्त पुँजिगत अनुदान				
१३३२२	विशेष पुँजिगत अनुदान				
१३१००	द्विपक्षीय वैदेशिक अनुदान				
१३१११	द्विपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान				
१३१२१	द्विपक्षीय वैदेशिक पुँजिगत अनुदान				
१३२००	बहुपक्षीय वैदेशिक अनुदान				
१३२१०	बहुपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान				
११२११	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालू अनुदान				
११२११	गैरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालू अनुदान				
१३२२०	बहुपक्षीय वैदेशिक पुँजिगत अनुदान				
११२२१	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पुँजिगत अनुदान				
११२२१	गैरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पुँजिगत अनुदान				
३३१००	आन्तरिक दायित्व				
३३११०	खुद आन्तरिक ऋण				
३३१११	अन्य आन्तरिक सरकारबाट प्राप्त ऋण				
३३११३	अन्य सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त ऋण				
३३२००	वाह्य वित्तिय दायित्व				
३३२४१	वैदेशिक ऋणको प्राप्ति				
	जम्मा राजस्व, अनुदान तथा दायित्व				

नगरपालिका/नगरपालिकाको आय संरचनाको सारांश

क्र.सं.	राजस्व शिर्षक	यथार्थ आय	प्रस्तावित आय	प्रक्षेपित आय (आगामी ३ आ.व.को)		
		२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	२०८१/८२
१	आन्तरिक आय					
२	सङ्घीय राजस्व वाँडफाँटबाट प्राप्त आय					
३	प्रदेश राजस्व वाँडफाँटबाट प्राप्त आय					
४	अनुदान					
५	दायित्व					
६	जनसहभागिता					
	कुल आय					
	कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशतमा)					

अनुसूची ५: माईन्युट

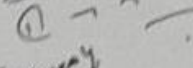
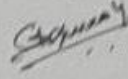
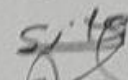
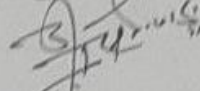

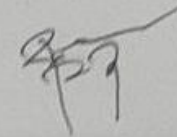
Page No.:
Date:

आज मिति २०७९ साल असार १३ गते सोमवारका दिन
बागमती प्रदेश पिकापालककोट जिल्ला चौतारा साँगा-
चोकगढी नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना
को अन्तर्गत प्रतिवेदनको अन्तर्गत यस नगर
पालिकाका नगर प्रमुख श्री कृष्ण प्रसाद सापकाकोट
को अध्यक्षतामा वैयक्तिकी विभिन्न उपस्थितिमा
सर्वांगीण बैठकको निर्णय पूर्वकमत गरिने
उपस्थिति

१. नगर प्रमुख = श्री कृष्ण प्रसाद सापकाकोट
२. काँडावादी = श्री रामबहादुर केवा
३. नयाँ पत्रकारिता श्री. चन्द्र लामकाँडा
४. वडा अध्यक्ष-१६ श्री राम प्रसाद गौतम
५. वडा अध्यक्ष - ५ श्री शिव श्रेष्ठ
६. टोडा ८ ताडा ३ र ५
७. शेरान गिरी ११ र १३ अध्यक्ष
८. श्री रा. पौडेल कार्यपालिका सदस्य
९. साँगाचोकगढी कार्यपालिका सदस्य
१०. उदय नेपाल वडा अध्यक्ष-१४
११. कृष्ण साँगाचोकगढी अध्यक्ष ६
१२. सुब्रह्मण्य श्रेष्ठ वडा अध्यक्ष-१
१३. बसु बहादुर साँगाचोकगढी अध्यक्ष-६
१४. निलो व. तामा वडा अध्यक्ष-१०
१५. विमला शर्मा वडा अध्यक्ष-३
१६. साँगाचोकगढी शेरान गिरी न.पा.
१७. रवीन्द्र कुमारी कार्यपालिका सदस्य
१८. शर्मिला शर्मा कार्यपालिका सदस्य १३
१९. मणिमोहन शर्मा वडा अध्यक्ष-१५ कार्यपालिका सदस्य
२०. विपिन नेपाल वडा अध्यक्ष-१२ अध्यक्ष
२१. सुनि शर्मा वडा अध्यक्ष-१
२२. कुमार शर्मा " " - ४
२३. विमला शर्मा " " - ११
२४. सुनि शर्मा चौतारा साँगाचोकगढी न.पा.

मिति: २०७९.१३.१५ गतेका दिन राजस्व परामर्श समितिको बैठक समितिका उप प्रमुख एवं समितिका अध्यक्ष श्री सीता थापा को संयोजकत्वमा समितिको बैठक बस्यो । बैठकको उपस्थिति देहाय बमोजिम छ ।

उपस्थिति

उप प्रमुख श्री सीता थापा	संयोजक	
प.अ.अ. राम शहादुर के.सी.	सदस्य	
श्री गणेश वि.क.	सदस्य	
श्री सीता पीडेल	सदस्य	
श्री उजार सिं तामाङ्ग, प्रतिनिधि उद्योग वाणिज्य संघ	सदस्य	
श्री घरेलु तथा साना उद्योग वि.स.को कार्यालय	सदस्य	
श्री राजुभाइ श्रेष्ठ अधिकृत साली (प्र)	सदस्य सचिव	

आमन्त्रण

श्री. श्री. बन्धु उजाय (कापकोटा नगरपालिका)
 श्री. श्री. अजित विस (के.के.)
 श्री. श्री. नरमान श्रेष्ठ (के.के.)
 श्री. श्री. बन्धु. नेम्पल (के.के.)

अनुसूची ६: वागमती प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयबाट प्राप्त पृष्ठपोषण माथि सम्बोधन

क्र.सं.	उपलब्ध गराइएको पृष्ठपोषणहरु	पृष्ठपोषण माथि सम्बोधन
१	सम्पत्ति करको दर कसरी निर्धारण गर्ने गरिएको छ र दर निर्धारण गर्ने उपयुक्त आधार के हुन सक्छ भन्ने विश्लेषण गरेको पाइएन। भौगोलिक हिसाबले विकट गाउँपालिकाले सम्पत्ति करको सुरुवात गर्दा के कस्ता आधारमा सम्पत्ति मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने विषय सुधार योजनामा समेटिनु आवश्यक छ। राजस्व तिर्न सक्ने क्षमताका आधारमा करको दर तोक्नुपर्ने विषयसमेत सुधार योजनामा समेटिनु पर्छ। उदाहरणको लागि दूर्गम पालिकाहरुमा सम्पत्ति कर लगाउँदा करदाताले तिर्न सक्ने वा नसक्ने भन्ने विषय विश्लेषण हुनु पर्दछ।	नगरपालिकाले राजस्व निर्धारण गर्दा सम्पत्तिको करलाई समय सापेक्ष बनाएको तथा चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका जिल्ला सदरमुकामा पनि भएको र यो नगरपालिका केही बजारहरु तीव्र शहरीकरण उन्मुख समेत रहेको छन्। सम्पत्ति करको दायरा बजारोन्मुख क्षेत्रमा उपयुक्त नै रहेको देखिन्छ तर अन्य क्षेत्रमा सम्पत्तिकरलाई स्थानीयबासीको क्षमताका आधारमा निर्धारण गर्न सुझाव प्रस्ताव गरिएको। पृ ३८।
२	घर बहाल कर र व्यवसाय कर कति पालिकामा खासै सम्भावना नभएकाले सुझाव गरिएका सबै क्रियाकलाप कार्यान्वयन हुन सक्ने देखिँदैन।	चौतारासाँगाचोक गढी नगरपालिकामा घर बहाल कर र व्यवसाय कर प्रभावकारी रूपमा नै कार्यान्वयन हुने स्थिति भएकोले यसलाई समावेश गरिएको छ।
३	स्थानीय तहले आफूले प्रदान गर्ने सेवालार्ई छरितो ढङ्गबाट विद्युतीय माध्यम प्रयोग गरी प्रदान गर्ने र सो सेवासँग आबद्ध गरी सेवा दस्तुर संकलन गर्न सक्ने सम्भावनालाई उजागर गर्दा सुधार योजना बढी कार्यान्वयन हुने देखिन्छ।	यस नगरपालिकाले स्थानीय सेवाहरुलाई विद्युतीय माध्यमबाट नै प्रवाह गर्दै आएको तथा राजस्व संकलनमा समेत कम्प्युटरकृत सफ्टवेयरबाट नै संकलन गर्ने गरिएको छ तर नगरपालिकाको सबै सेवाहरु भने नगरपालिका भरिनै अनलाइन हुने क्रममै रहेकोले यो विस्तारित कै क्रममा छ।
४	स्थानीय तहमा पूर्वाधार उपयोग शुल्क परिचालन गर्ने सम्भावना अहिले नै व्यवहारिक छैन। राजस्व सुधार योजना बनाउँदा कर परिचालन गर्न सकिने सम्भावनाको विश्लेषण कम भएको देखियो। कानूनबमोजिम करारोपण गर्न सकिने भए पनि व्यवहारतः लागू गर्न नसकिने विषयलाई कार्ययोजनामा राख्नु आवश्यक देखिँदैन।	पूर्वाधार उपयोग शुल्कका विषयमा स्थानीय निकाय पिच्छे आन्तरिक रूपमै विवादहरु रहेका देखिएको छ। यो नगरपालिकामा पनि पूर्वाधार उपयोग शुल्क उठाउने गरिएको देखिँदैन। नगरपालिकाको आन्तरिय आयको कर विश्लेषण गर्दा संभावना भएका करका शिर्षकहरुमात्र समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ।
५	व्यवसाय कर र व्यवसाय रजिष्ट्रेसन दस्तुरका नाममा दोहोर कर वा शुल्क लगाउने गरी सुधार योजना बनाउनु हुँदैन। व्यवसाय दर्ता र नवीकरण बापत् मात्र व्यवसाय दर्ता कर वा शुल्क लगाउने विषयमा स्पष्ट हुनुपर्ने देखिन्छ।	यस विषयमा स्थानीय व्यवसायीहरूसँग समेत औपचारिक तथा अनौपचारिक छलफल गर्दा दोहोरो मारमा परेको केही व्यवसायीहरुको गुनासो रहेको देखिन्छ। तसर्थ यसलाई प्रस्ट रूपमा नै कार्ययोजनामा नै समावेश गरिएको छ। पृ. ५७।
६	कुनै पालिकाहरुको स्थानीय सम्भावनाका आधारमा राजस्व सुधार योजना बन्नु पर्नेमा एउटै ढाँचा र क्रियाकलापमा सुधार योजना बनाएको देखियो। उदाहरणकोलागि कतिपय गाउँपालिकामा ढुंगा गिटी र बालुवा जस्ता नदीजन्य पदार्थ बाट ठुलो राजस्वको सम्भावना छ भने ठूला शहरी क्षेत्रमा विज्ञापन करबापत उल्लेखनीय राजस्व प्राप्त गर्न सकिन्छ।	सो विषयमा यहाँको वस्तुगत स्थिति अनुसार नै विश्लेषण भएको छ। नगरको वित्तीय विकासको अग्रणी क्षेत्र समेत पहिचान गरी प्रतिवेदनमा औँल्याइएको छ। पृ. ४५ र ४६।

	यसरी पालिकाको सम्भावनालाई उजागर गर्ने गरी सुधार योजना बन्नु पर्ने देखिन्छ ।	
७	घर बहाल कर र सम्पत्ति करमा स्वयं घोषणा गर्ने विधिका विषयमा अध्ययन भएको पाइएन । घरबहाल करको दर व्यवसायिक र संस्थागत को हकमा बढी दर र आवासीयको हकमा कम गर्नु उपयुक्त हुदैन । यो घरबहाल दिने ब्यक्तिको आएमा लाग्ने भएकाले अलग अलग गर्नु त्रुटीपूर्ण हुन्छ । कतिपय पालिकामा अलग अलग गर्ने गरी सुधार योजनाले दिएको सुझाव व्यक्त छैन ।	घर बहाल कर र सम्पत्ति कर स्वयं घोषणा गर्ने परिपटी हालसम्म स्थापित भएको छैन । घरबहाल करको दर व्यवसायिक र संस्थागत को हकमा बढी दर र आवासीयको हकमा कम हुने गरी प्रस्ताव गरिएको छैन ।
८	करका दर र आधार तोकदा छिमेकी स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने विषयलाई समेत सबै स्थानीय तहको राजस्व सुधार योजनामा समावेश गर्नुपर्दछ ।	यस अध्ययनमा छिमेकी स्थानीय तहसँगको समन्वय गरी करको दर प्रस्ताव भए नभएको अध्ययन हुन सकेको छैन तर सुझावको रूपमा यस विषयलाई समावेश गरिएको छ । पृ. ४८ र ५५
९	सुधार योजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरु व्यवहारिक भन्दा बढी सैद्धान्तिक भएकाले स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन हुने बिषयमा आशंका छ ।	स्थानीय पालिकाहरुले आ-आफ्नो एक कार्यकाल मात्र पार गरेका छन् । यसैकारणले पनि राजस्वका सन्दर्भमा पालिकाहरु आधारभूतरूपमा दिगो बन्न सकेका छैनन् यसका लागि सैद्धान्तिक कुराहरुलाई पकडदै व्यवहारिक रूपमा स्थानीय आफ्ना करदाताहरुलाई करका सन्दर्भमा जागरुक बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।
१०	प्रदेश सरकार र संघीय सरकारले दर तोक्ने र संकलन गर्ने तर स्थानीय तहलाई समेत बाँडफाँड हुने करहरुमा स्थानीय तहले गर्नुपर्ने भूमिकामा राजस्व सुधार योजना मौन छ ।	स्थानीय करदाताहरु सँग बसेर छलफल गर्दा करलाई एकद्वार प्रणालीको माध्यमबाट मात्र उठाउँदा उचित हुने कुरा बताएका छन् । त्यसैले कर उठाउने राजस्व कार्यालय एउटै हुने र त्यही कार्यालय मार्फत नै स्थानीय, प्रदेश र संघीय गरेर बाँडफाँड गर्ने हो भने उचित हुन्थ्यो होला भन्ने धारणा उनीहरुको रहेको पाइन्छ । आगामी दिनमा स्थानीय निकायहरुले यो कुराको मनन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।